

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2025

20

HISTORY

Journal of the University of Latvia

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Latvijas Universitātes Žurnāls

VĒSTURE

2025, 20

Journal of the University of Latvia

HISTORY

Dibinātājs Latvijas Universitāte (Reģistrācijas numurs 90000076669)

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” ir žurnāla “Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki” turpinājums. Šis laidieni ir minētā žurnāla 115. numurs.

Galvenā redaktore **Kristīne Beķere** – *Ph. D.*, Latvijas Universitāte

Numura viesredaktors **Andris Šnē** – *Dr. hist.*, Latvijas Universitāte

Zinātniskā sekretāre **Ginta Ieva Bikše** – *Ph. D.*, Latvijas Universitāte

Redakcijas kolēģija:

Ammons Českins – *Ph. D.*, Glāzgovas Universitātes Sociālo un politisko zinātņu skolas lektors
Centrāleiropas un Austrumeiropas studijās

Anderss Frejmarks – *Ph. D.*, Linneja Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes
asociētais profesors

Ēriks Jēkabsons – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Valda Kļava – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētā profesore

Samuels Kruizinga – *Ph. D.*, Amsterdamas Universitātes docents mūsdienu vēsturē

Mati Laurs – *Ph. D.*, Tartu Universitātes Mākslu un humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Andris Levāns – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētais profesors

Alans Marejs – *Ph. D.*, Līdasa Universitātes Mākslu fakultātes vecākais pasniedzējs

Silviu Miloiu – *Dr. habil. hist.*, Valahijas Universitātes profesors, Rumānijas Ziemeļu un Baltijas
studiju asociācijas prezidents

Torbens K. Nilsens – *Ph. D.*, Olborgas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesors

Tomašs Pudlockis – *Ph. D.*, Jageloņu Universitātes Vēstures institūta asociētais profesors

Andrijs Rukkass – *Dr. hist.*, Tarasa Ševčenko Kijevas Nacionālās universitātes Vēstures fakultātes
asociētais profesors

Inese Runce – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes vadošā pētniece

Jurijs Šložkins – *Ph. D.*, Kalifornijas Universitātes (Bērkli) profesors, Oksfordas Universitātes
Sv. Edmunda koledžas vadošais pētnieks

Aivars Stranga – *Dr. habil. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Andris Šnē – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētais profesors

Jānis Taurēns – *Dr. hist.*, LU Humanitāro zinātņu fakultātes asociētais profesors

Jons Vaičēnonis – *Dr. hist.*, Vītauta Dižā Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes profesors

Bredlijs Vudvorts – *Ph. D.*, Ņūheivenas Universitātes Mākslu un zinātņu koledžas asociētais
profesors

Žurnāls ir iekļauts SCOPUS datubāzē (no 2023. gada) un EBSCO datubāzē *Central & Eastern European Academic Source* (no 2016. gada).

Literārā redaktore **Sarmīte Medne**

Angļu valodas teksta redaktore **Andra Damberga**

Maketu un vāka dizainu veidojusi **Baiba Lazdiņa**

Maketētāja **Andra Liepiņa**

Adrese: LU Humanitāro zinātņu fakultāte. Visvalža iela 4a, Latgales priekšpilsēta, Rīga, LV-1050.

Tālrunis: +371 67034992.

Visi žurnāla raksti ir anonīmi recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

Par publicēšanai nepieņemtiem manuskriptiem redakcija paskaidrojums nesniedz.

Par žurnālā ievietoto citātu atbilstību oriģinālam atbild autori.

Žurnāla interneta vietne: <https://journal.lu.lv/luzv/>

“Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture” publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© Latvijas Universitāte, 2025

ISSN 2500-9621 (drukāts)

ISSN 2592-9593 (elektronisks)

<https://doi.org/10.22364/luzv.20>

Established by the University of Latvia (Registration No. 90000076669)

“Journal of the University of Latvia. History” is a continuation of the journal “History of Latvia. Modern and Contemporary Period”. The current journal is the 115th volume of the series.

Editor-in-Chief **Kristīne Beķere** – *Ph. D.*, University of Latvia

Guest editor **Andris Šnē** – *Dr. hist.*, University of Latvia

Scientific Secretary **Ginta Ieva Bikše** – *Ph. D.*, University of Latvia

Editorial Board:

Ammon Cheskin – *Ph. D.*, Lecturer in Central and East European Studies, School of Social and Political Sciences, University of Glasgow, United Kingdom

Anders Fröjmark – *Ph. D.*, Associate Professor, Faculty of Arts and Humanities, Linnaeus University, Sweden

Ēriks Jēkabsons – *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Valda Kļava – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia,

Samuēl Kruizinga – *Ph. D.*, Assistant Professor in Contemporary History, University of Amsterdam, Netherlands

Mati Laur – *Ph. D.*, Professor, Faculty of Arts and Humanities, University of Tartu, Estonia

Andris Levāns – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Silviu Miloiu – *Dr. habil. hist.*, Professor, University of Valachia, President, Romanian Association for Baltic and Nordic Studies, Romania

Alan Murray – Senior Lecturer, Faculty of Arts, University of Leeds, United Kingdom

Torben K. Nielsen – *Ph. D.*, Associate Professor, Faculty of Social Sciences, University of Aalborg, Denmark

Tomasz Pudłocki – *Ph. D.*, Associate Professor, Institute of History, Jagiellonian University, Poland

Andrij Rukkas – *Dr. hist.*, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

Inese Runce – *Dr. hist.*, Leading Researcher, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Yuri Slezkine – *Ph. D.*, Professor of the Graduate School at the University of California, Berkeley, Senior Research Fellow, St. Edmund Hall, University of Oxford, United Kingdom

Aivars Stranga – *Dr. habil. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Andris Šnē – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Jānis Taurēns – *Dr. hist.*, Associate Professor, Faculty of Humanities, University of Latvia, Latvia

Jonas Vaičenonis – *Dr. hist.*, Professor, Faculty of Humanities, Vytautas Magnus University, Lithuania

Bradley Woodworth – *Ph. D.*, Assistant Professor, College of Arts and Sciences, University of New Haven, USA

“Journal of the University of Latvia. History” is indexed in SCOPUS (since 2023) and in EBSCO database Central & Eastern European Academic Source (since 2016).

Literary editor **Sarmīte Medne**

English language editor **Andra Damberga**

Layout and cover design **Baiba Lazdiņa**

Layout designer **Andra Liepiņa**

Address: Faculty of Humanities, University of Latvia. Visvalža iela 4a, Rīga, Latvia, LV-1050.

Tel.: +371 67034992.

All the papers published in the present volume have been subjected to double blind peer review.

No part of the volume may be reproduced in any form without the written permission of the publisher.

When quoting, the reference to the original publication is mandatory. Editorial board does not provide commentary regarding articles rejected for publication. Correspondence of the quotes published in the current journal to the original texts is the responsibility of authors.

Free access: <https://journal.lu.lv/luzv/>

The “Journal of the University of Latvia. History” is an open access journal licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© University of Latvia, 2025

ISSN 2500-9621 (print)

ISSN 2592-9593 (online)

<https://doi.org/10.22364/luzv.20>

Saturs / Contents

Redaktores sleja	9
Editorial	11
Raksti	
Articles	13
Sandra Zirne	
Mūsdienu arheoloģija: iespējas un izaicinājumi Valetas konvencijas kontekstā <i>Contemporary archaeology: Perspectives and challenges in the context of Valletta Convention</i>	15
Rūdolfs Brūzis	
Arheoloģiskie pētījumi Tukumā 1934.–2020. gadā <i>Archaeological research in Tukums, 1934–2020</i>	25
Ilze Mākalniete, Vitolds Muižnieks	
Arheoloģiskā izpēte Rundāles viduslaiku pilī <i>Archaeological research in Rundāle medieval castle</i>	41
Aivars Siliņš	
Arheoloģiskā izpēte Doles muižas dārzā un tā brīvdabas teātris <i>Archaeological research in the garden of Dole Manor and its open-air theatre</i>	55
Andris Šnē, Rūdolfs Brūzis	
Zasas muižas kungu mājas arheoloģiskā izpēte 2023. un 2024. gadā <i>Archaeological research in the main residential house of Zasa Manor in 2023 and 2024</i>	71

Vēstures avoti

Historical sources	85
--------------------------	----

Enija Zaķe

Lubāna mitrāja arheoloģiskā izpēte padomju periodā: Ilzes Lozes pārskats par 1966.–1967. gada izrakumiem Eiņu apmetnē

<i>Archaeological research of the Lubāns wetland during the Soviet period: Report by Ilze Loze on the 1966–1967 excavations at the Eiņi settlement</i>	87
--	----

Recenzijas

Reviews	99
---------------	----

Rūdolfs Brūzis. Senākais latviešu zemnieku teksts

Recenzija par grāmatu: Anita Helviga (atb. red.) Dunikas Laika grāmata (1812–1858). Rucava 2022. 248 lpp. ISBN 978-9934-2377-0-6	101
--	-----

Ēriks Jēkabsons. Latviešu karavīra dzīves stāsts

Recenzija par grāmatu: Jānis Tomaševskis (sast.). Pulkvedis Arvīds Krīpens. Ar zobenu un rakstāmspalvu par Latviju. Rīga [2024]. 277 lpp. ISBN 978-9934-2067-5-7	106
--	-----

Raimonds Cerūzis. Ieskats latviešu vēstures rakstišanas aizkulisēs, sarakstītajā un nesarakstītajā kopš 19. gadsimta

Recenzija par grāmatu: Detlef Henning. Geschichte der lettischen Geschichtsschreibung. Vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart [Detlefs Hennings. Latviešu vēstures rakstišanas vēsture no 19. gadsimta līdz mūsdienām]. Wiesbaden 2025. S. 312. ISBN 978-3-447-12341-9	110
---	-----

Ginta Ieva Bikše. Neatsverams ieguvums rūpīgam lasītājam

Recenzija par grāmatu: Aivars Stranga. Latvija: liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija, 1939–1940. Rīga 2025. 815 lpp. ISBN 978-9934-36-399-3	116
--	-----

Justīne Barkova. Aktualitātes Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā

Recenzija par grāmatu: Undīne Krūze (sast.). Dobeles muzeja raksti II. Dobele 2023. 104 lpp. ISBN 978-9934-8903-2-1	120
---	-----

Ziņas par autoriem

About authors	125
---------------------	-----

2025. gada otrais numurs ir jubilejas – tas ir divdesmitais žurnāla numurs ar šādu nosaukumu. Šis numurs ir tematisks un veltīts arheoloģijai, konkrētāk – viduslaiku un jauno laiku vēsturisko norišu arheoloģiskajai pētniecībai. Par iedvesmu šī numura saturam kalpoja tematiskā sekcija “Vēsturisko laiku arheoloģija Latvijā: pētniecības pieejas, metodes un jaunākie atklājumi” 2024. gada februārī Latvijas Universitātes 82. starptautiskajā zinātniskajā konferencē. Sekcijas organizētājs un vadītājs asociētais profesors Andris Šnē ir šī žurnāla numura viesredaktors – piedalījies tā sagatavošanā izdošanai. Žurnālā publicēti gan uz konferencē nolasīto referātu bāzes izstrādāti raksti, gan arī tās tematikas iedvesmoti pētījumi.

Numuru ievada Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Arheoloģijas un vēstures daļas vadītājas Sandras Zirnes pārskats par iespējām piemērot Eiropas konvencijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai pamatnostādnes par 18.–20. gadsimta vietu pētniecību, īpašu uzmanību pievēršot tādiem aspektiem kā arheoloģiskā mantojuma definīcija, šī mantojuma saglabāšana un sabiedrības iesaiste. Autore uzskatāmi parāda izaicinājumus, kādi pastāv attiecībā uz tiesisko regulējumu un arheoloģiskā pieminekļa nosaukuma piemērošanu, kā arī secina, ka mūsdienu arheoloģija, kas daudzviet jau ir ieņēmusi nozīmīgu vietu vēsturisko procesu izpētē, arheoloģijas zinātnē pagaidām akadēmiski, terminoloģiski un metodoloģiski vēl nav pilnībā integrējusies.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieks Rūdolfs Brūzis piedāvā lasītājiem pārskatu par Tukumā veiktajiem izrakumiem teju simts gadu laikā – no jaunā tirgus laukuma senkapu atklāšanas un izpētes 1934. gadā līdz jaunākajiem pētījumiem 21. gadsimtā. Autors izseko un īsi raksturo izrakumus un uzraudzības darbus, kas Tukumā norisinājušies gan vēsturiskajā centrā jeb miesta teritorijā, gan ārpus tā robežām un pilsētas perifērijā. Turklāt pētījumi Tukumā veikti ļoti dažādu periodu un veidu arheoloģiskajos objektos: 11.–12. gadsimta kapulaukā, 12.–13. gadsimta pilskalnā un tā apmetnē, viduslaiku pils un miesta vietā, 14.–18. gadsimta kapsetā, kā arī 17.–20. gadsimta apbūves zonā.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta speciālistu Ilzes Mākalnietes un Vitolda Muižnieka sagatavotais pētījums savukārt dod ieskatu viduslaiku piļu arheoloģijā – tajā apkopoti no 2013. līdz 2021. gadam septiņās izrakumu sezonās veiktās Rundāles viduslaiku pils arheoloģiskās izpētes rezultāti. Autori izklāsta pils atklāšanas un lokalizēšanas procesu, kā arī turpmākos izpētes darbus un to galvenos rezultātus: izdalīti trīs galvenie pils apdzīvotības posmi, no kuriem senākais saistāms ar pils celtniecību 16. gadsimta 30.–40. gados, kā arī atrasti iedzīvotāju ikdienu raksturojoši priekšmeti.

Muižu arheoloģijai veltīti divi raksti šajā numurā: viens pievēršas muižas teritorijas iekārtojuma izpētei, otrs – muižas ēku būvvesturei. Daugavas

muzeja ekspozīciju un izstāžu kuratora Aivara Siliņa rakstā sīki izsekots jaugtājumam par brīvdabas teātra atrašanos Doles muižas dārzā. Autors rūpīgi analizē gan rakstītos un kartogrāfiskos avotus, gan arī salīdzina tajos sniegtās ziņas ar arheoloģiskajos izrakumos iegūto informāciju. Tāpat autora sīki aprakstītie arheoloģiskie pētījumi ļāvuši izdarīt interesantus pieņēmumus par vēsturiskajiem apstādījumiem Doles muižas parkā 18. gadsimta beigās un galvenokārt 19. gadsimtā.

Zasas muižas kungu mājas veidošanās un attīstība, kādu to izdevies atklāt pavisam nesenu – 2023. un 2024. gada – izrakumu laikā, aprakstīta Latvijas Universitātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētā profesora Andra Šnē un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieka Rūdolfa Brūža kopīgajā pētījumā. Šis ēkas palieku izpēte ļāvusi konstatēt vairākus savstarpēji secīgus šīs vietas apbūves posmus, no kuriem senākais attiecināms uz 17. gadsimtu. Izdevies iegūt arī ziņas par zemes izmantošanu pirms ēkas celtniecības – šajā vietā audzis mežs, kas nolists lidumā, un tad šajā vietā bijis lauks, kas intensīvi mēslots, bet pirms pašas kungu mājas celšanas lauka virsma nolīdzināta ar sarkanās mālsmilts kārtu.

Arheoloģijas tematikai atbilstošs ir arī publicētais avots – pazīstamās arheoloģes Ilzes Lozes pārskats par 1966.–1967. gada izrakumiem Lubāna mitrāja Eiņu apmetnē, kuru aprakstījusi un komentējusi Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuves krājuma glabātāja Enija Zaķe. Šis ir tikai viens no apjomīgā pārskatu kopuma, kas ataino padomju laika arheoloģiskās izpētes praksi. Šie pārskati atspoguļo gan attiecīgā laikmeta iezīmes, gan arī to autoru zinātnisko darbību. Publicētais pārskats ir tikai viens piemērs, ar kuru pētnieki tiek aicināti izmantot Arheoloģisko materiālu krātuves materiālu bagātību un informatīvo potenciālu.

Lasītājiem piedāvājam arī piecas recenzijas par ļoti dažāda rakstura un apjoma vēstures pētījumiem. Analizēts vecākās zināmās latviešu zemnieka rakstītās dienasgrāmatas izdevums, grāmata par pulkvedi A. Krīpeni, Dobeles muzeja izdoto rakstu krājums un arī tādas apjomīgas monogrāfijas kā Vācijā iznākusi D. Henninga “Latviešu historiogrāfijas vēsture” un A. Strangas jaunākā monogrāfija par Latvijas okupāciju.

Kristine Beķere

The second issue of 2025 is a jubilee release – it is the twentieth instalment of the journal to be published under this title. The current issue is thematically dedicated to archaeology, more specifically – to archaeological research of historical events in the Middle Ages and modern times. The theme of this issue was inspired by the thematic section “Archaeology of Historical Times in Latvia: Research Approaches, Methods and Latest Discoveries” held in February 2024 as part of the 82nd International Scientific Conference of the University of Latvia. The organiser and chair of the section, Associate Professor Andris Šnē, is the guest editor of this issue and has participated in its preparation for publication. The journal contains articles based on papers presented at the conference, as well as research inspired by its theme.

The issue opens with an overview by Sandra Zirne, Head of the Archaeology and History Department of the National Heritage Board, exploring the possibilities of applying the guidelines of the European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage to archaeological research of sites from the 18th to the 20th century. Particular attention is given to aspects such as the definition of archaeological heritage, the preservation of this heritage, and public involvement. The author clearly demonstrates the challenges that exist in relation to the legal framework and the application of the term ‘archaeological monument’, and concludes that, although modern archaeology has already gained a significant position in the study of historical processes in many areas, it has not yet been fully integrated into the science of archaeology in terms of academia, terminology and methodology.

Rūdolfs Brūzis, a researcher at the Institute of Latvian History of the University of Latvia, offers readers an overview of the excavations carried out in Tukums over almost a hundred years – from the discovery and study of the ancient burial ground at Jaunā tirgus laukums in 1934 to the latest research in the 21st century. The author traces and briefly describes the excavations and monitoring work that has taken place in Tukums, both in the historic centre or town area and outside its boundaries, as well as on the outskirts of the town. In addition, research in Tukums has explored archaeological sites from very different periods and of various types – an 11th–12th-century burial ground, a 12th–13th-century hillfort and its settlement, a medieval castle and town site, a 14th–18th-century cemetery, and a 17th–20th-century residential area.

The study prepared by Ilze Mākalniete and Vitolds Muižnieks, the specialists from the Archaeology Department of the National History Museum of Latvia, provides an insight into the archaeology of medieval castles, summarising the results of archaeological research implemented at the medieval Rundāle Castle during seven excavation seasons from 2013 to 2021.

The authors describe the process of discovering and locating the castle, as well as further research and its main results: three main periods of settlement at the castle have been identified, the oldest of which is associated with the construction of the castle in the 1530s and 1540s. The excavations yielded the objects characterising the daily life of the inhabitants.

Two articles in this issue are devoted to manor archaeology, one focusing on the layout of the manor grounds, whereas the other – on the construction history of the manor buildings. An article by Aivars Siliņš, curator of exhibitions at the Daugava Museum, traces in detail the history of the open-air theatre in the garden of Dole manor. The author carefully analyses both written and cartographic sources, comparing the information they provide with that obtained during archaeological excavations. The author's detailed description of archaeological research permits him to make interesting assumptions about the historical plantings in the Dole manor park at the end of the 18th century and mainly in the 19th century.

The formation and development of the Zasa manor house, as revealed during recent excavations in 2023 and 2024, is described in a joint study by Andris Šnē, Associate Professor at the Department of History and Archaeology of the University of Latvia, and Rūdolfs Brūžs, researcher at the Institute of Latvian History of the University of Latvia. Research into the remains of this building has revealed several consecutive stages of construction at this site, the oldest of which dates back to the 17th century. Information has also been obtained about the use of the land before the building was constructed – a forest grew on this site, which was cleared and the field then intensively fertilised, but before construction of the manor house the surface of the field was levelled with a layer of red sandy clay.

The source publication of this journal is, likewise, relevant to the theme – a review by the well-known archaeologist Ilze Loze on the 1966–1967 excavations in the Lubāna Wetland settlement of Eiņi, with description and commentary by Enija Zaķe, the curator of the Archaeological Materials Collection of the Institute of Latvian History. This is just one example of a large collection of reports that reflect the archaeological research practices of the Soviet era. These reports evidence both the characteristics of the respective era and the scientific work of their authors. The published report is just one example thereof, and researchers are encouraged to use the wealth of materials stored in the Archaeological Materials Repository and to benefit from its informational potential.

We also offer readers five reviews of historical studies of very different nature and scope. The works analysed here include the oldest known edition of a Latvian farmer's diary, the biography of Colonel A. Kripens, a collection of articles published by the Dobeles Museum, and also such voluminous monographs as D. Henning's "History of Latvian Historiography", published in Germany, and A. Stranga's latest monograph dedicated to the occupation of Latvia.

Kristine Beķere

Raksti

Articles

Mūsdienu arheoloģija: iespējas un izaicinājumi Valetas konvencijas kontekstā

Contemporary archaeology: Perspectives and challenges in the context of Valletta Convention

Sandra Zirne, *Mg. hist.*

Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes

Arheoloģijas un vēstures daļas vadītāja

E-pasts: sandra.zirne@nkmp.gov.lv

Rakstā aplūkoti atsevišķi arheoloģiskā mantojuma pārvaldības jautājumi saistībā ar hronoloģiski jaunāku vietu arheoloģisko izpēti, kas jau kopš 20. gadsimta pēdējām desmitgadēm ieņem nozīmīgu vietu Eiropas arheoloģisko pētījumu jomā. Izvērtējot Eiropas Konvencijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai pamatnostādnes, sniegts īss ieskats to piemērošanas iespējās 18.–20. gadsimta vietu pētniecībā, īpaši uzsverot arheoloģiskā mantojuma definīciju, saglabāšanu un sabiedrības iesaisti. Aplūkojot atsevišķus piemērus, rakstā apkopota informācija par atsevišķu Eiropas valstu tendencēm mainīt tiesisko regulējumu, lai šādas vietas iekļautu kopējā arheoloģiskajā mantojumā, un par iespējām tās saglabāt Latvijā spēkā esošā regulējuma ietvaros.

Atslēgvārdi: arheoloģiskais mantojums, nesenā pagātne, Valetas konvencija, arheoloģiskās izpētes tiesiskais regulējums, hronoloģiskais ietvars, metodoloģija.

The article is dedicated to discussing several issues of archaeological heritage management in relation to the archaeological research of chronologically more recent sites, which have taken an important place in the common European archaeological research since the last decades of the 20th century. By evaluating the guidelines of the European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage, a brief overview is provided of the possibilities of their application in the research of 18th–20th century sites, especially regarding the definition, preservation and public involvement of archaeological heritage. By examining certain examples, the author summarises information on the tendencies that are present in the changes of the legal framework in several European countries in order to include such sites in the archaeological heritage, as well as considers the possibilities of preserving chronologically recent archaeological sites within the existing legal framework in Latvia.

Keywords: archaeological heritage, recent past, Valletta Convention, legal framework of the archaeological research, chronological framework, methodology.

Ievads

Jautājumi par mūsdienu arheoloģiju kā arheoloģijas zinātnes nozari, tās perspektīvām un nozīmi dažādās valstīs periodiski tiek aktualizēti saistībā ar veicamo pētījumu hronoloģiju un dažādu sabiedrības grupu interesēm. 2023. gada martā notika Eiropas Arheoloģiskās padomes (*European Archaeological Council (EAC)*)¹ ikgadējais simpozijs “Jauni izaicinājumi. Arheoloģiskā mantojuma pārvaldība un 18.–20. gadsimta arheoloģija”. Eiropā šī perioda liecību arheoloģiskās pētniecības apzīmēšanai nereti tiek izmantots termins “mūsdienu arheoloģija”, un tas tiek attiecināts uz objektiem (gan vietām, gan atradumiem), kas saglabājušies kopš industrializācijas sākuma un kas tiek pētīti, lietojot visās arheoloģijas jomās izmantotās metodes un paņēmienus. Laika posmu pēc industrializācijas sākuma raksturo intensīva un arvien pieaugoša cilvēka darbības ietekme uz apkārtējo vidi, kas neizbēgami ir atstājusi milzīgu daudzumu materiālo palieku. Mūsdienu arheoloģijas pētījumu hronoloģiskais ietvars ir nesenā pagātne un tuvākā tagadne² ar ļoti lielu materiālās kultūras liecību apjomu. Šī hronoloģiskā ietvara definēšanai tiek izmantoti dažādi apzīmējumi – mūsdienu arheoloģija vai laikmetīgā arheoloģija, vai arī jauno laiku arheoloģija, sasaistot to ar konkrētu vēstures laikmetu hronoloģiju.

Līdzīgi kā citās valstīs, arī Latvijā katru gadu notiek arheoloģiskie izrakumi 18.–20. gadsimta vietās. Apkopojošu pētījumu par jauno laiku arheoloģiju Latvijā veikusi Ieva Ose, mēģinot aktualizēt nepieciešamību to izdalīt kā atsevišķu arheoloģijas

apakšnozari,³ ko viņa pamato ar Latvijas arheologu pētījumiem daudzu gadu laikā. Tomēr līdz šim Latvijā jauno laiku arheoloģija kā atsevišķa nozare vēl nav ne akadēmiski, ne tiesiski nostiprināta. Arheoloģija kā zinātnes nozare ir veidojusies un var attīstīties uz arheoloģiskā mantojuma bāzes, kas ir neatjaunojams resurss un vēstures avots. Tāpēc tā saglabāšana un aizsardzība ir nepieciešama gan sabiedrībai, gan nozares speciālistiem. Neraugoties uz to, joprojām laiku pa laikam tiek diskutēts par to, ko un kā no visām arheoloģiskajām liecībām izpētīt, aizsargāt vai saglabāt. Šī raksta mērķis ir aplūkot Eiropas Konvencijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai pamatnostādnes par arheoloģiskā mantojuma definīciju, izpēti un sabiedrības interesēm saistībā ar pieaugošo jaunāku laiku vietu arheoloģiskās izpētes apjomu, kas iezīmē jauna arheoloģijas virziena veidošanos. Rakstā aplūkoti tiesiskā regulējuma piemēri atsevišķās Eiropas valstīs, kurās pašlaik vērojama tendence to mainīt, lai varētu 18.–20. gadsimta liecības integrēt kopējā arheoloģiskā mantojuma pārvaldības sistēmā. Sīkāk analizēti Latvijas normatīvie akti šajā jomā, kā arī to piemērošanas iespējas nesenās pagātnes mantojuma saglabāšanā.

Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai

1992. gadā tika pieņemta Eiropas Padomes Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai,⁴ kas pēc tās pieņemšanas vietas parasti tiek dēvēta par Valetas konvenciju (turpmāk tekstā – Valetas konvencija). Būtībā tā ir pārskatīta un papildināta līdz tam aktuālā 1969. gadā Londonā pieņemtā konvencija.⁵ Londonas konvencijas ievadā bija definēts, ka arheoloģiskais mantojums ir zināšanu par seno civilizāciju vēsturi pamatā un tas ir hronoloģiski senākais Eiropas vēstures avots. Šī definīcija iezīmēja

arheoloģiskā mantojuma hronoloģisko ietvaru, attiecinot to galvenokārt uz senajām civilizācijām, tas ir, uz laika periodiem, par kuriem rakstītie avoti vēstures procesu skaidrojumam un arī izpratnei par to norisēm sniedz nepilnīgu informāciju vai šādu avotu vispār nav. Tikai divdesmit trīs gadus vēlāk pieņemtās Valetas konvencijas izstrādes nepieciešamību rosināja izmaiņas arheoloģiskā mantojuma apdraudējumā, kas 20. gadsimta 80.–90. gados Eiropā strauji pieauga līdz ar teritoriju attīstības plāniem, dabas procesiem, nezinātniskiem izrakumiem un nepietiekamu sabiedrības izpratni par arheoloģiskā mantojuma nozīmi.⁶ Par vienu no Valetas konvencijas sasniegumiem tiek uzskatīta tajā ietvertā paplašinātā arheoloģiskā mantojuma definīcija, kurā uzsverta tā zinātniskā nozīme. Konvencijas 1. pantā noteikts, ka arheoloģiskais mantojums aizsargājams kā Eiropas kolektīvās atmiņas avots un vēsturisku un zinātnisku pētījumu līdzeklis. Atbilstoši Valetas konvencijas 1. pantam arheoloģiskais mantojums ir visas atliekas, priekšmeti un citas cilvēces pagātnes pēdas, *“kuru saglabāšana un izpēte palīdz izsekot cilvēces vēsturei un tās attiecībām ar dabisko vidi”* un *“par kurām galvenā informācija tiek iegūta arheoloģiskos izrakumos vai lietojot citas zinātniski-pētnieciskas metodes cilvēces vēstures un ar to saistītās vides pētniecībai [...] arheoloģiskais mantojums ietver konstrukcijas, ēkas, ēku grupas, labiekārtotas teritorijas, pārvietojamus objektus, cita veida pieminekļus, kā arī to kontekstu gan sauszemē, gan zem ūdens”*. Atšķirībā no Londonas konvencijas Valetas konvencija arheoloģiskajam mantojumam nedod nekādas hronoloģiskās robežas, bet to attiecina uz cilvēces vēsturi kopumā. No vienas puses, tas ir ļāvis paplašināt arheoloģisko pētījumu lauku neatkarīgi no pētāmā objekta datējuma, no otras puses, tas rada risku arheoloģiskās izpētes metodēm, tostarp arī arheoloģiskai domāšanai jeb stratigrāfiskai pieejai faktu analīzē, iegūt pārsvaru pār

arheoloģijas kā zinātnes raksturu. Piemēram varētu minēt tik plaši izplatīto arheoloģijas termina lietošanu dažādās nozarēs, ko grūti saistīt ar vēstures procesu skaidrojumu, piemēram *“filmas arheoloģija”*, *“jūtu arheoloģija”*⁸ un tamlīdzīgi – viss, kas tiek pētīts zināmā secībā, arī tiek dēvēts par arheoloģiju.

Valetas konvencijā tieši arheoloģisko pētījumu zinātniskumam pievērsta īpaša uzmanība, akcentējot arheoloģisko pētījumu un izrakumu zinātniskās kvalitātes nepieciešamību. Konvencijas 3. pantā norādīts, ka izrakumi saskaņā ar zinātniskām metodēm jāveic kvalificētiem speciālistiem, ja valsts šim nolūkam izsniegusi atļauju, un jānodrošina izrakumu laikā atsegto elementu saglabāšana un konservācija. Konvencijas 4. pants noteic, ka arheoloģiskā mantojuma konservācija un uzturēšana veicama uz vietas (*in situ*). Īpaša uzmanība Valetas konvencijas 7. pantā pievērsta nepieciešamībai pēc arheoloģiskās izpētes veikšanas publicēt zinātnisku kopsavilkumu un vēlāk arī zinātnisku publikāciju.

Arheoloģiskā mantojuma saglabāšanā nozīmīga ir sabiedrības līdzdalība, to iesaisnot ne vien arheoloģisko izrakumu procesā, bet arī izskaidrojot arheoloģisko atklājumu nozīmi. Valetas konvencijas 9. pantā uzsverta nepieciešamība veikt izglītojošus pasākumus un nodrošināt publikai piekļuvi un apskati eksponēšanai piemērotiem arheoloģiskā mantojuma objektiem, tādējādi veicinot sabiedrības izpratni par arheoloģisko pagātnei.

Kopumā konvencijas nostādnes atspoguļo izmaiņas arheoloģiskā mantojuma apdraudējumā, kas Eiropā radās 20. gadsimta pēdējās desmitgadēs. Jāatzīmē, ka šīs nostādnes joprojām ir aktuālas, tikai periodiski mainās to nozīmība. Iespējams, ka, strauji attīstoties jauno laiku jeb nesenas pagātnes arheoloģijai un tehnoloģiskajām iespējām, radīsies nepieciešamība konvenciju pārskatīt, tomēr līdz šim jauno laiku

arheoloģijas attīstība nav nonākusi pretrunā ar arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un pārvaldības uzdevumiem.

Tiesiskā regulējuma maiņas tendences: Eiropas valstu piemēri

Jauno laiku arheoloģiskais mantojums un tā pārvaldība ir salīdzinoši jauns un vēl neapgūts virziens, kas ir izaicinājums gan kultūras mantojuma jomas speciālistiem, gan mūsdienu sabiedrībai kopumā. Mūsdienās, strauji pieaugot 18.–20. gadsimta objektu arheoloģiskās izpētes daudzumam, kultūras mantojuma tiesiskā regulējuma aspektā dažādās Eiropas valstīs vērojama atšķirīga pieeja. Tas lielā mērā saistīts ar neskaidrībām, kā šī perioda arheoloģiski pētītos objektus iekļaut kopējā arheoloģiskā mantojuma sastāvā. Daudzās Eiropas valstīs jau ir ierasta prakse aizsargāt, saglabāt un pētīt nesenās pagātnes pieminekļus kaut vai vienkārši tāpēc, ka tie tur atrodas.⁹ Vairākās Eiropas valstīs kā arheoloģiskais mantojums tiek aizsargāti arī 18.–20. gadsimta pilsētu kultūrlāņi, industriālās ražotnes, ceļu vietas, Pirmā pasaules kara un Otrā pasaules kara nocietinājumu vietas, gūstekņu nometnes, darba nometnes, apbedījumu vietas un citi šī perioda objekti, kuru paliekas saglabājušās zemes slāņos. Vēl citās valstīs vērojama tendence mainīt un pārkārtot normatīvo regulējumu, lai paplašinātu valsts aizsargājamo arheoloģisko pieminekļu hronoloģiskās robežas un varētu likumīgi aizsargāt nesenās pagātnes arheoloģiskās vietas. Piemēram, Somijā tiek pārskatīts spēkā esošais Antikvītašu (seno pieminekļu un senlietu) likums (somu valodā *Muinaismuistolaki*, zviedru valodā *Lag om fornminnen*, angļu valodā *Antiquities Act*),¹⁰ kas pieņemts 1963. gadā. Šajā likumā nav noteikti īpaši aizsargājamā arheoloģiskā mantojuma vecuma ierobežojumi,

tas tiek apzīmēts kā “sens”, attiecinot uz aizvēsturi, viduslaikiem, agrajiem jaunajiem laikiem, kā arī Pirmā pasaules kara un Otrā pasaules kara liecībām. Izņēmums ir nogrimušu kuģu vraki un savrupatradumi, kas ir vismaz 100 gadu veci. Jaunajā likuma redakcijā paredzēts arī precizēt arheoloģiskā mantojuma definīciju.¹¹ Savukārt Zviedrijā 2014. gadā veiktajos grozījumos Kultūrvides likumā (*Kulturmiljölagen*, angļu valodā *Historic Environment Act*), kas pieņemts 1988. gadā, valsts aizsargājamām arheoloģiskajām liecībām dots apzīmējums “sens” un noteikta hronoloģiskā robeža – 1850. gads,¹² kas pieņemts par Zviedrijas industrializācijas sākuma laiku, kad tika atmests senais lauksaimnieciskais dzīvesveids, lielai daļai iedzīvotāju pārceļoties uz pilsētām, lai strādātu rūpnīcās, kas strauji attīstījās. Tomēr Zviedrijas likumā paredzētas arī atkāpes no šī datējuma, pieļaujot reģionālajām pārvaldes institūcijām aizsargāt arī jaunākas liecības. Tam jābūt attiecīgi pamatotam ar to, ka objektam ir ievērojama kultūrvēsturiska nozīme, tas ir nozīmīga kultūrvēsturiskā konteksta daļa vai nozīmīgs zināšanu avots, kas papildina rakstītos avotus.¹³

Polijā kultūras mantojuma, arī arheoloģiskā mantojuma, objektu juridiskās definīcijas neietver laika ierobežojumus. Arheoloģisko vietu un objektu kultūras mantojuma statuss ir atkarīgs no to vērtības nākamajām paaudzēm, un, pieaugot arheoloģiskai interesei par neseno pagātni, kultūras mantojuma pārvaldības nozarei radies izaicinājums šādā aspektā pārskatīt vai nepārprotami apsvērt atklāto liecību nozīmi.¹⁴ Lietuvā 2022. gadā izdotie Kultūras mantojuma pārvaldības noteikumi “Arheoloģiskā mantojuma pārvaldība”¹⁵ nosaka nepieciešamību visās 19. un 20. gadsimta konfliktu vietās (masu slepkavību vietas, kaujas lauki, nometnes, memoriālās viensētas, bunkuri, tranšejas un citas vietas) pirms jebkādiem

rakšanas darbiem veikt arheoloģisko izpēti. Noteikumi tika izstrādāti ar mērķi saglabāt un atjaunot šādas vietas, vienlaikus nodrošinot sabiedrībai piekļuvi nozīmīgiem objektiem, kas saistīti ar mūsdienu vēstures konfliktiem.¹⁶

Arheoloģiskā mantojuma tiesiskais regulējums Latvijā

Latvijā arheoloģiskā mantojuma aizsardzība iekļaujas kopējā kultūras mantojuma aizsardzības un saglabāšanas sistēmā. Likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību"¹⁷ 1. pantā noteikts, ka "*kultūras pieminekļi ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm*", tātad, līdzīgi kā citās valstīs, tiek uzsvērtā pieminekļu kultūrvēsturiskā vērtība. Norāde uz arheoloģisko pieminekļu hronoloģisko ietvaru parādās likuma 7. pantā par arheoloģiskajām senlietām, nosakot, ka arheoloģiskajās senvietās atrastās senlietas ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot ir valsts aizsardzībā un pieder valstij. 2021. gada 26. oktobrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 720 "Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi",¹⁸ kas arī precīzē valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu tipoloģiskās un vērtības grupas. Latvijā valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļiem ir piecas vērtības grupas: objekti, kas ir iekļauti Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) Pasaules kultūras un dabas mantojuma objektu

sarakstā, kultūras pieminekļu rezervāti vai īpaši aizsargājamas kultūrvēsturiskas teritorijas, kā arī valsts nozīmes, reģiona nozīmes un vietējas nozīmes kultūras pieminekļi.¹⁹ Precīzāki kritēriji ir noteikti valsts nozīmes arheoloģiskajiem pieminekļiem, kas var būt objekti ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi ar datējumu līdz 18. gadsimtam ieskaitot.²⁰ Izņēmums ir noteikts par zemūdens kultūras mantojumu – nogrimušiem kuģiem un to kravām, kas ir senāki par 100 gadiem.²¹ Šāds regulējums, izvērtējot objekta kultūrvēsturisko nozīmi, pieļauj 18. gadsimta senvietas iekļaut valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā²² kā arheoloģiskos pieminekļus. Minētajos Ministru kabineta noteikumos arheoloģisko pieminekļu hronoloģiskais ietvars ir noteikts tikai valsts nozīmes kultūras pieminekļiem, un ir iespēja ar īpašiem noteikumiem šo ietvaru paplašināt ar citu vērtības grupu objektiem, pamatojot to kultūrvēsturisko nozīmi.

Īpašs likums ir izstrādāts Rīgas vēsturiskajam centram,²³ kas ir gan UNESCO Pasaules mantojuma saraksta objekts,²⁴ gan arī valsts nozīmes pilsētībūvniecības pieminekļis un kurā ietilpst valsts nozīmes arheoloģiskais pieminekļis – Vecrīgas arheoloģiskais komplekss²⁵. Šī likuma 5. pantā noteikts, ka Rīgas vēsturiskajā centrā un tā aizsardzības zonā arheoloģiskais kultūrslānis bez īpašas norādes uz datējumu ir viena no saglabājamām un aizsargājamām autentiskām kultūrvēsturiskām vērtībām. Tas paver iespējas attīstības projektu realizācijas laikā noteikt likumisku prasību par atklāto liecību izpēti un fiksēšanu ar arheoloģiskām metodēm, neraugoties uz to datējumu. Īpaši jāuzsver sabiedrisko organizāciju iesaistes nesēnā mantojuma apzināšanā un izpētē nozīme, piemēram, abos 20. gadsimta pasaules karos kritušo karavīru apbedījumu uzturēšana deleģēta biedrībai "Brāļu kapu komiteja"²⁶.

Jauno laiku arheoloģija Latvijā kultūras mantojuma pārvaldības perspektīvā

Arheoloģisko izrakumu organizēšana un veikšana kultūrvēsturiski nozīmīgās vietās, kas neiekļaujas tiesiskā regulējuma noteiktajās hronoloģiskajās robežās, tas ir, līdz 18. gadsimtam ieskaitot, pēdējos desmit gados notiek katrā izrakumu sezonā.²⁷ Sākums šiem pētījumiem Latvijā nav viennozīmīgi nosakāms, jo arheoloģisko izrakumu metodes var izmantot un lietot praktiski visās jomās, kur nepieciešams noskaidrot zemes slāņu stratigrāfiju, atrast iepriekš bijušu konstrukciju paliekas vai noteiktus priekšmetus. Muzeju kolekcijās, īpaši nefiksējot, nonāk arī atradumi no arheoloģiskajos izrakumos pētītajiem jaunāka datējuma slāņiem,²⁸ ja vien tas atbilst attiecīgo muzeju krājumu veidošanas politikai. Atklāti paliek jautājumi par izrakumu mērķiem, nozīmību un atklāto liecību turpmākas saglabāšanas iespējām, īpaši tad, ja visas ar arheoloģiskām metodēm iegūtās liecības tiek klasificētas par arheoloģisko mantojumu. Arheoloģiskā izpēte valsts aizsargājamās kultūras pieminekļos, neraugoties uz tipoloģisko grupu, visbiežāk tiek veikta gan būvprojektu realizācijas laikā, gan pirmsprojekta vai arhitektoniski mākslinieciskās izpētes ietvaros. Šādos gadījumos nepieciešams izpētei saņemt Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes atļauju²⁹ un likumdošanā noteiktā termiņā iesniegt šai pārvaldei pārskatu par izpētes darbu rezultātiem³⁰. Tā tiek nodrošināta informācijas papildināšana par vietām, kuru kultūrvēsturiskā nozīme, iekļaujot tās Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, jau ir atzīta. Arheoloģijai šajā gadījumā ir tikai sekundāra loma, un, ja izrakumos iegūtā informācija nedod zinātnisku piensumu, atklājot jaunus vēstures faktus vai jaunus vēsturiskus skaidrojumus, tad kopumā mainās

nozāres raksturs no vēsturiskuma uz materialitāti, izceļot vēstures notikumu materiālo vidi.³¹ Kultūras mantojuma pārvaldības aspektā ir neatrisināts jautājums par to, vai šādas liecības ir jāaizsargā arī kā arheoloģiskie pieminekļi papildus to jau noteiktajai vērtībai citā kultūras pieminekļu tipoloģiskajā grupā. Nemot vērā patlaban spēkā esošo tiesisko regulējumu, ar atbilstošu pamatojumu tas ir iespējams. Piemēram, 2021. gadā kā valsts nozīmes arhitektūras un arheoloģiskais piemineklis Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā tika iekļauts Ilūkstes jezuītu klostera komplekss un baznīcas fragmenti.³² Kultūrvēsturiskās nozīmes pamatojumā teikts, ka tas ir *“ļoti vērtīgs arhitektūras piemineklis, kas saistīts ar vienu no nozīmīgākajiem jezuītu centriem Kurzemes – Zemgales hercogistē 18. gadsimtā, tapis vienlaikus ar Viļņas baroka un rokoko stilistikā celto Sv. Ursulas baznīcu un ir viens no retajiem saglabātajiem agro jauno laiku klosteru kompleksiem Latvijā [...] Ilūkstes jezuītu baznīcas arhitektoniskais risinājums, telpiskā kompozīcija un interjera apdare veidoja vienu no izcilākajiem ansambļiem, kam nebija analoģu Kurzemes hercogistes robežās. Tādēļ baznīcas pamatu, kā arī klostera ēkas aizsardzība un izpēte ir īpaši būtiska, jo tās ir vienīgās liecības par kompleksu, kas saglabājušās līdz mūsdienām, to tālākā izpēte var sniegt nozīmīgus jaunus secinājumus kā arhitektūras, tā arheoloģiskā materiāla kontekstā”*.³³ Jāpiebilst, ka Sv. Ursulas baznīcas paliekas Ilūkstē sākotnēji tika atraktas nelikumīgos izrakumos bez īpašas fiksēšanas, jo vietai nebija noteikts valsts aizsargājama kultūras pieminekļa statuss. Arī pēc šī statusa noteikšanas, neraugoties uz vietējo iedzīvotāju vēlmi baznīcas paliekas eksponēt kā jaunu tūrisma produktu, pagaidām nav izdevies atrast risinājumus un finansējumu, lai izrakumos atklātās konstrukcijas saglabātu apskatei.

Sabiedrības, īpaši vietējo iedzīvotāju kopieni, interese par savu vēsturi ir viens no jaunāko laiku vietu arheoloģisko izpēti veicinošiem faktoriem. Visbiežāk uzmanību un interesi piesaista tieši arheoloģiskie izrakumi, īpaši tad, ja tiek dota iespēja tajos praktiski piedalīties. Tomēr arheoloģiskā izpēte nav tikai lauka izrakumi. Pamatojoties uz tajos iegūtajiem atradumiem un atklājumiem, sabiedrībai būtu jāsaņem informācija par pagātnes notikumiem. 21. gadsimtā hronoloģisku jaunāku vietu arheoloģiskā materiāla specifiskā informatīvā vērtība jāanalizē kopā ar citiem vēstures avotiem uz līdzvērtīga pamata ar rakstītajām un grafiskajām liecībām, audiovizuālajiem avotiem un mutvārdu tradīciju.³⁴ Turklāt Valetas konvencijā noteiktā nepieciešamība veicināt sabiedrības izpratni par arheoloģiskā mantojuma vērtību³⁵ nesenās pagātnes vietu izpētes procesā var nonākt dažādu iedzīvotāju grupu interešu krustpunktā, veidojot vienu no arheoloģijas konfliktu aspektiem. Īpaši tas attiecas uz 20. gadsimta vēstures notikumiem – militārajiem konfliktiem, karagūstekņu nometnēm, kaujaslaukiem, militārajām struktūrām, apbedījumu vietām. Jautājums par to, vai šādas liecības būtu nosakāmas un līdz ar to arī saglabājamās kā arheoloģiskais mantojums, pagaidām vēl nav atbildēts. Šādu liecību pārvaldība prasa īpašu vēsturisku analīzi, ētisku pieeju un skaidrojumu par saglabājamām un eksponējamām materiālām liecībām, īpaši, ja tas skar kādas kopienas vēsturisko atmiņu. Arheoloģiskajos izrakumos atklātās nesenās pagātnes liecības var būt ļoti tieši saistītas ar konkrētiem cilvēkiem un viņu dzimtas likteni, tādēļ, pirms tās noteikt par arheoloģisko mantojumu vai arheoloģiskās izpētes subjektu, noteikti būtu jāizvērtē iespējamā ietekme vēsturiskās atmiņas kontekstā. Karu un teroruzbrukumu materiālās paliekas aizved arheoloģiju ārpus tās robežām, tās iegūst jaunu nozīmi kā šo noziegumu

pierādījumi, piemiņas saglabāšanas un politiskās izglītības pamats.³⁶

Secinājumi

Mūsdienu arheoloģija, kas daudzās valstīs jau ir ieņēmusi nozīmīgu vietu vēsturisko procesu izpētē, arheoloģijas zinātnē pagaidām akadēmiski, terminoloģiski un metodoloģiski vēl nav pilnībā integrējusies. Iespējams, tas ir tikai laika jautājums, kad šī pētījumu joma ieņems savu vietu vēstures procesu materiālās vides izpētē, taču patlaban nevaram uz to attiecināt arheoloģijas zinātniskumu un arheoloģiskā mantojuma saglabāšanas pamatprincipus atbilstoši Valetas konvencijas nostādņēm. Kultūras mantojuma pārvaldībā lēmumi jāpieņem spēkā esošā tiesiskā regulējuma ietvaros, turklāt arī tad, ja tajā noteikts arheoloģiskā mantojuma hronoloģiskais ietvars, kas daudzās valstīs ir 18.–19. gadsimts. Eiropā pagaidām vēl nav vienotas nostājas par to, ko un kā interesēs no arheoloģiskajos izrakumos atklātajām nesenās pagātnes liecībām mēs aizsargājam vai pat saglabājam un eksponējam. Lai kultūrvēsturiski vērtīgas un sabiedrībai nozīmīgas vēsturiskās liecības saglabātu un iekļautu kopējā arheoloģiskajā mantojumā, daudzās valstīs tiek mainīts tiesiskais regulējums – to vai nu vēl izstrādā, vai arī tas jau tiek īstenots praksē.

Latvijā valsts aizsargājamo arheoloģisko pieminekļu hronoloģiskā robeža ir noteikta līdz 18. gadsimtam, taču, līdzīgi kā citās valstīs, vietas kultūrvēsturiskā nozīme var būt pamats kultūras pieminekļa statusa piešķiršanai. Laikam ejot, arheoloģisko pieminekļu hronoloģiskā robeža neizbēgami mainīsies, taču arī pašlaik bez īpašām izmaiņām likumos ir iespējams aizsargāt un saglabāt nesenās pagātnes liecības, ja vien spējam kopējā vēstures skaidrojumā noteikt to vērtību sabiedrībai.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ *European Archaeological Council* jeb Eiropas Arheoloģiskā padome (turpmāk – EAC) tika izveidota 1999. gadā, lai atbalstītu arheoloģiskā mantojuma pārvaldību visā Eiropā. Tās misija ir kalpot nacionālo pārvaldības institūciju vajadzībām, rīkojot forumus organizācijām, kam ir likumā noteiktas arheoloģiskā mantojuma pārvaldības tiesības, kā arī izveidot ciešāku un strukturētāku sadarbību un informācijas apmaiņu. In: EAC oficiālā tīmekļvietne <https://www.europae-archaeologiae-consilium.org/> (skatīts 02.09.2024.).
- ² ALEX HALE, THOMAS KERSTING. New Challenges: Archaeological Heritage Management and the Archaeology of the 18th to 20th centuries. Foreword. In: *Internet Archaeology* 66, 2024. <https://doi.org/10.11141/ia.66.1> (skatīts 10.11.2025.).
- ³ IEVA OSE. Jauno laiku arheoloģija Latvijā – sasniegumi un problēmas. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 117, 2022, Nr. 2, 5.–33. lpp.
- ⁴ European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised). In: *European Treaty Series* 143. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680072318> (skatīts 06.08.2024.). Tulkojums latviešu valodā: *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 92, 19.06.2003.
- ⁵ European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage. In: *European Treaty Series* 66. Pieejams: <https://rm.coe.int/1680072318> (skatīts 06.08.2024.); SANDRA ZIRNE. Eiropas konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai. In: *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/195107-Eiropas-Konvencija-arheolo%C4%A3isk%C4%81-mantojuma-aizsardz%C4%ABbai> (skatīts 10.11.2025.).
- ⁶ SANDRA ZIRNE. Eiropas konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai. In: *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/195107-Eiropas-Konvencija-arheolo%C4%A3isk%C4%81-mantojuma-aizsardz%C4%ABbai> (skatīts 10.11.2025.).
- ⁷ <https://replay.lsm.lv/lv/raidijums/110/filmas-arheologija> (skatīts 06.08.2024.).
- ⁸ <https://www.diena.lv/raksts/kd/maksla/jutu-arheologija.-intervija-ar-andri-brezi-13976845> (skatīts 06.08.2024.).
- ⁹ HALE, KERSTING, New Challenges: Archaeological Heritage Management and the Archaeology of the 18th to 20th centuries. Foreword.
- ¹⁰ *Muinaismuistolaki*. Likuma teksts somu un zviedru valodā pieejams: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295> (skatīts 06.08.2024.).
- ¹¹ No Somijas Kultūras mantojuma aģentūras oficiālās mājaslapas: Reforming the Antiquities Act. Pieejams: <https://www.museovirasto.fi/en/cultural-environment/archaeological-cultural-heritage/protecting-the-archaeological-cultural-heritage/reforming-the-antiquities-act> (skatīts 06.08.2024.).
- ¹² Likuma teksts pieejams: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattnings-samling/kulturmiljolag-1988950_sfs-1988-950/.
- ¹³ ALEXANDER GILL. The Protection of Archaeological Monuments from the 19th and 20th centuries in Sweden. In: *Internet Archaeology* 66, 2024. <https://doi.org/10.11141/ia.66.5> (skatīts 10.11.2025.).
- ¹⁴ AGNIESZKA ONISZCZUK, JAKUB WRZOSEK. Finding the Wrong People. Challenges of Contemporary Archaeology in Poland. In: *Internet Archaeology* 66, 2024. <https://doi.org/10.11141/ia.66.4> (skatīts 10.11.2025.).
- ¹⁵ GEDIMINAS PETRAUSKAS, LJANA MURADIAN, AUGUSTINA KURILIENĒ. Archaeology of Modern Conflict and Heritage Legislation in Lithuania during Thirty Years of Restored Independence. In: *Internet Archaeology* 66, 2024. <https://doi.org/10.11141/ia.66.13>. (skatīts 10.11.2025.). Noteikumi lietuviešu valodā pieejami: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.405666/asr> (skatīts 08.08.2024.), latviešu valodā: *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 10, 05.03.1992.
- ¹⁶ *Ibidem*.

- ¹⁷ Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību". Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, Nr. 10, 05.03.1992.
- ¹⁸ Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 720 "Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi". In: Latvijas Vēstnesis, Nr. 210, 29.10.2021.
- ¹⁹ *Ibidem*, 4. punkts.
- ²⁰ *Ibidem*, 5.1.–5.4. punkts.
- ²¹ *Ibidem*, 5.5. punkts.
- ²² Kultūras pieminekļu saraksts. Pieejams: <https://mantojums.lv/> (skatīts 08.08.2024.).
- ²³ Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums. In: Latvijas Vēstnesis, Nr. 87, 11.06.2003.
- ²⁴ World Heritage List. Historic Centre of Riga. Pieejams: <https://whc.unesco.org/en/list/852/> (skatīts 08.08.2024.).
- ²⁵ Rīgas pilsētas vēsturiskais centrs, valsts aizsardzības Nr. 7442. Sk.: <https://mantojums.lv/cultural-objects/7442/>; Vecrīgas arheoloģiskais komplekss. Sk.: <https://mantojums.lv/cultural-objects/2070/> (skatīts 08.08.2024.).
- ²⁶ 2010. gada 10. decembra Aizsardzības ministrijas deleģēšanas līgums "Par karavīru apbedījumu apzināšanu un kopšanu". In: Latvijas Vēstnesis, Nr. 197, 14.12.2010.; Biedrības "Brāļu kapu komiteja" oficiālā tīmekļvietne: <http://www.bkkomitejahtps://www.vestnesis.lv/ta/id/222734.lv/> (skatīts 13.09.2024.).
- ²⁷ Izsniegto arheoloģiskās izpētes atļauju sarakstus skatīt: SANDRA ZIRNE (sast.). Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas 2014.–2015. gadā izsniegtās arheoloģiskās izpētes darbu vadīšanas atļaujas. In: JURIS URTĀNS, INGRĪDA LĪGA VIRSE (sast. un red.). Arheologu pētījumi Latvijā (turpmāk – APL) 2014.–2015. gadā. Rīga 2016, 237.–247. lpp.; SANDRA ZIRNE (sast.). Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas izsniegtās atļaujas arheoloģiskās izpētes darbiem. In: JURIS URTĀNS, INGRĪDA LĪGA VIRSE (sast. un red.). APL 2016.–2017. gadā. Rīga 2018, 263.–271. lpp.; SANDRA ZIRNE (sast.). Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes izsniegtās arheoloģiskās izpētes darbu vadīšanas atļaujas. In: JURIS URTĀNS, INGRĪDA LĪGA VIRSE (sast. un red.). APL 2018.–2019. gadā. Rīga 2020, 209.–219. lpp.; SANDRA ZIRNE. Kultūras pieminekļi, kuru teritorijās un aizsardzības zonās izsniegtas NKMP arheoloģiskās izpētes darbu vadīšanas atļaujas. In: JURIS URTĀNS, RŪDOLFS BRŪZIS (sast. un red.). APL 2020.–2021. gadā. Rīga 2022, 199.–205. lpp.
- ²⁸ OSE, Jauno laiku arheoloģija Latvijā, 11.–16. lpp.
- ²⁹ Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr. 720 "Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi", 35. punkts.
- ³⁰ *Ibidem*, 39. punkts.
- ³¹ LAURENT OLIVIER. Contemporary Archaeologies and Cultural Heritage in the Anthropocenic Age. In: *Internet Archaeology* 66, 2024. <https://doi.org/10.11141/ia.66.2> (skatīts 10.11.2025.).
- ³² Valsts aizsardzības Nr. 9310. In: Kultūras pieminekļu saraksts. Pieejams: <https://mantojums.lv/cultural-objects/9294> (skatīts 02.09.2024.).
- ³³ *Ibidem*.
- ³⁴ HALE, KERSTING, New Challenges: Archaeological Heritage Management and the Archaeology of the 18th to 20th centuries. Foreword.
- ³⁵ Eiropas Konvencija arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai, 9. pants.
- ³⁶ HALE, KERSTING, New Challenges: Archaeological Heritage Management and the Archaeology of the 18th to 20th centuries. Foreword.

SUMMARY

There are several issues of archaeological heritage management concerning the archaeological research of chronologically more recent sites, which have taken an important place in European archaeological research since the last decades of the 20th century. The archaeological research, conducted in the sites from the 18th to 20th centuries, plays increasingly important role in archaeological fieldwork, heritage management and public archaeology. This also challenges the definitions of archaeology and archaeological heritage, as quite often both these terms include chronological framework (usually reaching the 18th or 19th century). At the same time, public or local communities might be particularly interested or disinterested in some recent archaeological remains, hence, it may happen that archaeology becomes a political subject, too.

In European countries, the key document for the management of archaeological heritage is the European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage or Valletta Convention (1992). This convention does not limit archaeology to some chronological framework; thus, it provides the possibilities of the scientific research and preservation of the archaeological sites dated to the 18th–20th centuries. There is a strong emphasis in the convention on the scientific research and public outreach regarding the definition, preservation, and public involvement concerning archaeological heritage.

The heritage management and archaeological research institutions in several European countries, facing these challenges presented by recent archaeology, are attempting to adapt to these new trends, and introduce reforms in their practice and legislation. For example, there is the expansion of chronological framework for the sites protected under the archaeological heritage label to include the remains from the industrial period or the First and Second World Wars. In Latvia, the existing legal framework of heritage management allows to include archaeological remains or sites dated to the 18th–20th centuries in the heritage system, and to protect them. Meanwhile, the most important issue concerning the preservation of recent archaeological remains, is to clearly show both research values of the site under question, as well as its meaning and importance for the people. Admittedly, at present there is no common policy across the European countries regarding the protection, preservation, and exposition of the archaeological sites of the recent past.

© 2025, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons
Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Arheoloģiskie pētījumi Tukumā 1934.–2020. gadā*

Archaeological research in Tukums, 1934–2020

Rūdolfs Brūzis, *Dr. hist.*

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūts

E-pasts: rudolfs.bruzis@lu.lv

 <https://orcid.org/0000-0002-2778-2116>

Rakstā aplūkota Tukuma pilsētas arheoloģiskā izpēte, kas aizsāka 20. gadsimta 30. gados. Gandrīz simts gadu laikā arheoloģiskie pētījumi Tukuma pilsētas mūsdienu teritorijā veikti 1750 m² platībā. Izrakumi un uzraudzības darbi norisinājušies vēsturiskajā centrā jeb miesta teritorijā, ārpus tā robežām un pilsētas perifērijā. Pētījumi Tukumā veikti dažādu periodu un veidu arheoloģiskajos objektos: 11.–12. gadsimta kapulaukā, 12.–13. gadsimta pilskalnā un tā apmetnē, viduslaiku pils un miesta vietā, 14.–18. gadsimta kapsētā un 17.–20. gadsimta tirgošanās un apbūves zonā.

Atslēgvārdi: Tukums, Kurzeme, pilsētu arheoloģija, pilskalns, viduslaiku un jauno laiku arheoloģija, apbedījumu arheoloģija.

The article is devoted to the development of archaeological research in the present-day city of Tukums, which began as early as the 1930s. For almost a hundred years, archaeological research has been carried out in the modern territory of the city of Tukums on an area of 1750 m². Excavations and supervision work have taken place in the historical centre or the territory of the medieval habitation, outside its borders and on the periphery of the city. Research in Tukums has been carried out in archaeological sites of various periods and types: a cemetery of the 11th–12th centuries, hillfort and its settlement of the 12th–13th centuries, a medieval castle and town site, a cemetery of the 14th–18th centuries, as well as a built-up area of the 17th–20th centuries.

Keywords: Tukums, Kurzeme, urban archaeology, hillfort, medieval and modern archaeology, burial archaeology.

* Raksts sagatavots Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes administrētajā Snieguma finansējuma projektā.

Tukuma pilsētas veidošanās

Mūsdienās Tukuma pilsēta atrodas Kurzemes vēsturiskajā zemē, pie tās ziemeļaustrumu un Zemgales robežas, Tukuma novada centrālajā daļā. Šajā vietā robežojas arī divi dabas apgabali – Zemgales līdzenums un Vanemas jeb Talsu–Tukuma pauguraine. Tukuma pilsētas arheoloģija ir cieši saistīta ar Tukuma miesta vēsturisko attīstību Tukuma pils tuvumā. Apmetnes, kas veidotas viduslaiku piļu tuvumā Livonijas periodā, parasti iedala trīs kategorijās – pilsētas ar mūriem, atklātas pilsētas un miestu.¹ Vairākās publikācijās ietvertas (tiesa, nenorādot informācijas avotus) ziņas par to, ka Tukuma miests pirmoreiz minēts 1445. gadā.² Savukārt 1555. gadā sastādītajā Livonijas piļu sarakstā urbāna struktūra pie Tukuma pils netiek minēta vispār.³ Tomēr ir skaidrs, ka miests pie pils Tukumā 15. gadsimtā noteikti jau pastāvējis. Par to liecina rakstītie avoti – 1422. gadā Tukuma markā, ārpus miesta esošajā lauksaimniecības teritorijā, piešķirti vairāki tūrumi un pļavas.⁴ Līdzīgs rakstītais avots, kurā minēta miesta pastāvēšana tagadējā Tukuma teritorijā, ir 1455. gadā sastādītā mestra Johana no Mengedes lēņa grāmata.⁵ Vēlāk, 1484. gada notikumu aprakstā hronists Hermanis Helevegš (*Hermann Helewegh*) min, ka Rīgas hauptmanis Hartvigš Vinholds (*Hartvig Weinhold*) “ar 100 jātniekiem devās uz Tukumu, kur saņēma gūstā pils komandantu un pilnībā nodedzināja miestu (*Hackelwerk*)”.⁶ Jāmin arī 1486. gada dokumenti par māju piešķiršanu Tukuma miestā.⁷

Par pilsētas veidošanos nozīmīgas ir arī arheoloģiskās liecības – atradumi kapsētā pie tagadējās Tukuma luterāņu baznīcas. Jaunākos arheoloģiskos pētījumos atrasti atsevišķi priekšmeti, kas liecina, ka šī teritorija bijusi apdzīvota 13. gadsimtā; 14. un 15. gadsimta senlietu jau ir visai daudz.⁸ Par miesta attīstību 17. un 18. gadsimtā vēsta arī vairāki attēli. 17. gadsimta pirmajā pusē

Jirgena Helmsa (*Jürgen Helms*; ap 1603–pēc 1655) hronikā publicēts Tukuma miesta attēls, kura atbilstība vēsturiskai realitātei tomēr tiek apšaubīta, jo pils atveidota pārspilēti apjomīga.⁹ Reālistisks ir vēlākais, 1792. gadā tapušais Johana Kristofa Broces (*Johan Cristop Brotze*) akvarelis, kurā Tukums attēlots, skatoties no Slocenes senlejā uzpludinātā Dzirnavu ezera. Trīs gadus vēlāk, uzreiz pēc Kurzemes hercogistes iekļaušanas Krievijas impērijā, Tukumam piešķirtas pilsētas tiesības.¹⁰

Tukuma pils un miests pie tās atradies šīm struktūrām ģeogrāfiski, stratēģiski un ekonomiski ļoti piemērotā vietā – Slocenes senlejas stāvkrasta ziemeļu kraujā, pie senā Rīgas–Tukuma–Kandavas–Prūsijas ceļa. Tukuma pils celta 13. gadsimta beigās, un līdz 16. gadsimta otrajai pusei Vācu ordeņa Livonijas atzars šo fortifikāciju izmantoja kā pārtikas un ieroču noliktavu. Pils nodrošināja miesta pastāvēšanai ceturto nozīmīgo – politisko – faktoru. Proti, ļoti būtiskas bija Vācu ordeņa kā Kandavas foftejā ietilpstošās Tukuma zemes jeb apanāžas virskunga juridiskās un saimnieciskās attiecības ar miestu, kas, pretēji Livonijas pilsētām, nebija autonoma struktūra. Tiek pieņemts, ka sākotnēji miests, spriežot pēc tā vāciskā nosaukuma (*Hackelwerk*), bijis ar koka stāvbūves tehnikā celtu žogu jeb palisādi apjuzta teritorija.¹¹ Ap 14. un 15. gadsimta miju miestā būvētas amatnieku un tirgotāju mājas, kā arī dažādas saimniecības celtnes un ierikoti dārzi. Militārās un uguns drošības nolūkos neapbūvēta palikusi aptuveni 50 m plata josla pils vārtu priekšā. Šajā teritorijā iekārtots tirgus (tagadējais Brīvības laukums),¹² tā rietumu malā uzcelta Sv. Marka kapela. Pie tās bijusi kapsēta. Kapela pirmo reizi minēta 1486. gadā.¹³ Miests ar tirgus laukumu centrā veidots regulāra, ziemeļu–dienvidu virzienā orientēta taisnstūra formā. Tiek pieņemts, ka sākotnēji miestā bijuši 18–20 gruntsgabali,¹⁴ kas apbūvēti ar dzīvojamām un saimniecības

ēkām, tajos iekopti arī sakņu un augļu dārzi. Šajā sākuma periodā būtisks satricinājums bija rīdzinieku karaspēka iebrukums Tukumā, pils nopostīšana un miesta nodezīnāšana 1484. gadā.¹⁵

Viduslaiku beigās Tukuma pils kā aizsargceltne lēnām sāka zaudēt savu nozīmi, turpretim miesta attīstība turpinājās. Neraugoties uz vairākkārtējiem postījumiem, laupīšanām un dedzināšanām poļu-zviedru karā,¹⁶ jau 17. gadsimta otrajā pusē Tukuma apbūve sāka izplesties ārpus miesta robežām. Apdzīvotās vietas attīstību īpaši veicināja netālais Tukuma–Kuldīgas ceļš, viens no bijušā Rīgas–Prūsijas lielceļa posmiem. Šī ceļa tuvumā veidota iela, kas bija viena no garākajām un arī svarīgākajām pilsētā. Šis un arī citu Tukuma ielu tuvumā gruntsgabali bijuši apbūvēti ar dzīvojamajām ēkām, veikaliem, krogiem, šķūņiem, kūtim, pirtīm un pat rījām. Iekšpagalmos ierīkoti dārzi, vieglākas konstrukcijas dzīvojamās un saimniecības ēkas, kā arī kūtis. Šāds apbūves princips pastāvēja līdz 1758. gada 13. maijam, kad izcēlās ugunsgrēks Lielās ielas apkārtnē. Pēc šī negadījuma sastādītie ugunsdrošības noteikumi paredzēja pirtis būvēt tālāk no citām ēkām, rījas – ārpus pilsētas. Tomēr ārpus bijušā miesta robežām, galvenokārt mūsdienu Dārza un Harmonijas ielā, joprojām tika veidota visai blīva apbūve.¹⁷

Tukums ir viena no tām Latvijas pilsētām, kuru teritorijā jau 20. gadsimta starpkaru periodā veikti plašāki arheoloģiskie pētījumi. Vēl agrāk izrakumi izdarīti Aizputē (1927. gads, Misiņkalna apmetne, Fēlikss Jākobsons), Saldū (1927. gads, Saldus apmetne, F. Jākobsons; 1932. gads, Saldus senkapi, Ādolfs Karnups), Sabilē (1928. gads, Sabiles Krievu kapi, Rauls Šnore), Krustpīlī (1931. gads, kopatraduma vieta, Eduards Šturms) un Limbažos (1933. gads, Lillā kalna apmetne, Elvīra Šnore).¹⁸ Tie tomēr nebija pilsētu arheoloģijai pieskaitāmi pētījumi – izrakumi veikti galvenokārt dzelzs

laikmeta senvietās. Pilsētas kultūrlānis Latvijā pirmoreiz pētīts 1938. gadā Rīgā, vēlāk – Koknesē (1961), Valmierā (1972), Cēsis (1974), Ventspīlī (1986), Aizputē (1990), Limbažos (1998), Bauskā (2001) un Kuldīgā (2002).¹⁹ Šādā – vēsturiskās pilsētas teritorijas vai kādas tās struktūras kultūrlāņa izpētes – izpratnē pirmie arheoloģiskie pētījumi Tukumā veikti 1990. gadā arheoloģes Silvijas Tilko vadībā.²⁰ Tomēr arheologu uzmanība viduslaiku miesta būtiskai struktūrai – Tukuma luterāņu baznīcai un tai apkārt esošajai vēsturiskajai kapsētai – pievērsta jau 20. gadsimta starpkaru periodā: 1924., 1936. un 1940. gadā. Šajā rakstā apkopoti līdzšinējo Tukuma pilsētas tagadējā teritorijā veikto arheoloģisko pētījumu (1. att.) rezultāti. Jāatzīmē, ka 2025. gada rudenī uzsākta vērienīga Brīvības laukuma rekonstrukcija. Saistībā ar to veiktā arheoloģiskā uzraudzība noteikti sniegs daudz jaunu atziņu par senā tirgus laukuma, miesta un pilsētas vēsturi.

Tukuma pilskalns un tā izpēte

20. gadsimta 50. gadu beigās Tukuma pilsētas teritorijā tika iekļauts Veļķu rajons. Tā ziemeļu daļā atrodas vēlā dzelzs laikmeta beigu un Austrumbaltijas krusta karu perioda pilskalns, kas uzskatāms par administrētas apdzīvotības sākumu Tukuma mūsdienu teritorijā. 1865. gadā Tukuma (arī Vilkājas, Veļķu) pilskalnu apmeklēja baltvācu izcelsmes etnogrāfs, folklorists un pirmais Kurzemes pilskalnu pētnieks Augusts Bilenšteins (*August Bielenstein*).²¹ Vispārīgas ziņas par senvietu, tās uzmērojums, šķersgriezums un īss tipoloģisks apraksts publicēts divos pētnieka rakstos par Kurzemes²² un plašāka reģiona pilskalniem²³. Pilskalnu tipoloģijas studiju gaitā A. Bilenšteins Kurzemē uzmērojis Tukuma, Venteru (pie Kandavas), Vecpils (pie Durbes) un Ugāles pilskalnus.²⁴ Lai vizualizētu raksturīgākos

1. att. Arheoloģiski pētītās vietas Tukuma pilsētā: 1 – Tukuma (arī Veļķu, Vilkājas) pilskalns; 2 – Tukuma jaunā tirgus laukuma senkapi; 3 – Tukuma baznīcas kapsēta; 4 – Elizabetes iela 1; 5 – Tukuma pils vieta; 6 – Lielā iela 10; 7 – Lielā iela 18; 8 – Lielā iela 6. Ortofoto: <http://www.kurtuesi.lv/>. Apstrādājis R. Brūzis

tipus, A. Bilenšteina meita Emma pēc tēva veiktajiem uzņēmējumu datiem ģipsī atlēja Vilkājas un vairāku citu pilskalnu modeļus, kas glabājās Kurzemes provinces muzejā.²⁵ Tie tika eksponēti izstādē, kas sarīkota 1886. gada jūlijā, atceroties Francijas karaļa Luija XVIII emigrācijas periodu Jelgavā²⁶ (1798.–1801. un 1805.–1807. gads).²⁷ Turklāt atmiņu pierakstos A. Bilenšteins min, ka 1887. gadā Jelgavā par godu Krievijas cara Aleksandra III vizītei iekārtota vēl viena kultūrvēsturiska izstāde, kurā izstādīti arī pilskalnu modeļi. Par tiem A. Bilenšteins sniedzis paskaidrojumus Krievijas cara Aleksandra II brālim lielkņazam Vladimiram Aleksandrovičam un viņa laulātajai draudzenei.²⁸ 1886. gadā atsevišķas ziņas par Tukuma pilskalnu publicējis skolu inspektors E. Šmits.²⁹ 1922. gadā senvietu uzņēmējais kultūrvēsturnieks, publicists un pilskalnu pētnieks Ernests Brastiņš. Viņa 1923. gadā iznākušajā grāmatā, kas aizsāka Latvijas pilskalnu publikāciju sēriju, Tukuma pilskalnam veltīta īsa, konceptīva sadaļa. Tajā publicēts pilskalna apkārtnes plāns, uzņēmējums un E. Bilenšteines izveidotā modeļa attēls.³⁰ E. Brastiņš konstatējis,

ka pilskalna dienvidu pusē un grāvī nesena rakta grants, turpat vairākas bedres izrakuši arī mantrači.³¹ Nedaudz vēlāk, 1924. gadā, mērnieki uzņēmējusi pilskalnu, un Pieminekļu valdes ziņojumā secināts, ka pilskalns netiek izmantots vai postīts.³² 1947. gadā pilskalnu apsekojis toreizējā Latvijas PSR Centrālā Valsts Vēsturiskā muzeja (tagad – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs) Pieminekļu aizsardzības nodaļas vadītājs Arvids Gusars. Viņa atskaitei pievienoti septiņi senvietas fotoattēli, arī pirmā šī objekta aerofotogrāfija.³³ 1960. gadā senvietu apmeklēja arheologs Vladislavs Urtāns³⁴ un sniedza atsevišķu ziņojumu³⁵ par netālu no pilskalna, apstrādājot ģimenes dārziņu, atrastu kuršiem raksturīgu 12.–13. gadsimta bronzas aproci ar zvergalvu galiem.³⁶

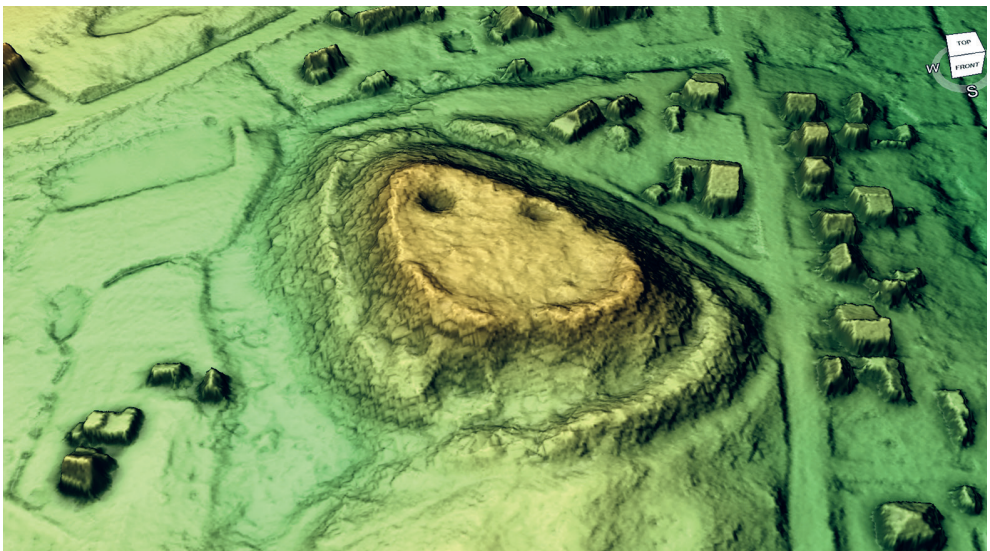
Pirmos kultūrslāņa pētījumus Tukuma pilskalnā 1966. gadā veica arheologs Māris Atgāzis. Zondejumā pilskalna plakuma vidusdaļā atklāts neizteikts 0,6 m biezs kultūrslānis. Dienvidu daļā pie vaļņa kultūrslānis bija intensīvāks, tā biežums sasniedza 1,15 m, tomēr droši pierādījumi par senpilsētas pastāvēšanu Tukuma pilskalna

pakājē netika iegūti.³⁷ Plašākie arheoloģiskie pētījumi pilskalnā un tā apkārtnē veikti no 1998. līdz 2000. gadam arheologa Jāņa Asara vadībā. 1998. gadā, lai noskaidrotu cilvēka ilgstošākas uzturēšanās pazīmes ap Tukuma pilskalnu, tika ievākti 15 fosfāta analīžu paraugi, bet nākamajos divos gados veikti nelieli arheoloģiskie izrakumi. Apmetnes vietā izpētīta 70 m² platība, pilskalna plakumā izrakumi veikti 48 m² apjomā.³⁸ Izrakumos izpētīta pilskalnā būvētas celtnes vieta, kļiedēts līdz tam neskaidrais priekšstats par apmetni, kā arī iegūts sākotnējais priekšstats par senās kopienas etnisko piederību, ko raksturo 12.–13. gadsimta Baltijas somiem, latgaļiem un zemgaļiem raksturīgas rotaslietas.³⁹ Plašāka populārzinātniska informācija par izrakumu rezultātiem lasāma avīzē “Neatkarīgās Tukuma Ziņas”.⁴⁰ Pēdējos gados pilskalnu apmeklētājam projekta “Latvijas pilskalni” iniciators Gatis Kalniņš. Tīmekļvietnē “www.latvijas-pilskalni.lv” publicētas Tukuma pilskalna fotogrāfijas, G. Kalniņa sagatavotais 3D modelis (izgatavots, izmantojot Latvijas ģeotelpiskās aģentūras veidotos

lāzerskenēšanas datus), tā garengriezums un šķērsgriezums (2. att.).⁴¹

Tukuma jaunā tirgus laukuma senkapi

Plašāki arheoloģiskie pētījumi veikti Tukuma vēsturiskajā centrā un tā tuvumā. Hronoloģiski senākais arheoloģiski pētītais objekts Tukumā ir jaunā tirgus laukuma senkapi pilsētas ziemeļu daļā. 1933. gadā, labiekārtojot jauno tirgus laukumu, zemes darbu laikā tika norakts 1,3–1,5 m augsts grants uzkalniņš, kurā strādnieki atsedza divus skeletkapus bez piedevām.⁴² Zemes darbos 1934. gadā atsegti nākamie trīs apbedījumi un par to informēta Pieminekļu valde. Darbi turpināti 1935. gadā, kad atsegts vēl viens apbedījums. Zemes darbus, apbedījuma stratigrāfisko kontekstu un kapa inventāru 1935. gada aprīlī *post factum* fiksēja arheologs Eduards Šturms.⁴³ Viņa vadībā jaunā tirgus laukuma vietā jūnijā izpētīta 215 m² platība, atsedzot piecus apbedījumus.⁴⁴ 1935. gadā, turpinot zemes limeņa pazemināšanu, atsegti vēl

2. att. Tukuma pilskalna 3D attēls. Avots: <https://www.latvijas-pilskalni.lv/tukuma-pilskalns/>

3. att. Tukuma jaunā tirgus laukuma senkapu 1. un 3. apbedījuma inventāra rotaslietas. Foto R. Brūzis

divi kapi, ko fiksēja arheoloģe Elvīra Šnore. Viņa veica arī izrakumus vienā tranšējā 12 m² platībā, kur zem uzbērtas dzeltenas smilts un plāna tumša kultūrslāņa ap 1 m dziļumā atsegts neskarts morēnas slānis.⁴⁵ Par E. Šturma un E. Šnores pētījumiem pirms Otrā pasaules kara īsas ziņas publicētas rakstā par libiešu vēsturi,⁴⁶ kā arī divos ceļvežos⁴⁷. Starp citu, E. Šnore ir pirmā, kas min analogijas starp Tukuma jaunā tirgus laukuma un Cēsu dzelzceļa stacijas senkapos apbedītajām vaidu kopienām.⁴⁸ 1960. gadā izrakumus tirgus laukuma rietumu malā veicis Vladislavs Urtāns, izpētot 120 m² lielu tranšēju. Tajā zem bruģa un tā pabērma kārtas atsegts 19. un 20. gadsimta pirmās puses kultūrslānis, zem tā – morēna.⁴⁹ Ziņas par šiem izrakumiem neilgi pēc to pabeigšanas publicētas vietējā avīzē.⁵⁰ Tukuma jaunajā tirgus laukumā atsegtie apbedījumi datējami ar 11.–12. gadsimtu. Senkapu apbedījumu piedevu vairums, īpaši sieviešu rotaslietas (3. att.), raksturīgs vendiem.⁵¹ Senkapos, iespējams, apglabāti Tukuma pilskalna, tā apmetnes un apkārtējo ciemu iedzīvotāji.⁵²

Kapsēta pie Tukuma luterāņu baznīcas

Apjomīgi arheoloģiskie pētījumi veikti viduslaiku un agro jauno laiku kapsētā pie Tukuma luterāņu baznīcas. Lai gan ziņas par apbedījumiem ap baznīcu visai regulāri fiksētas rakstītajos vēstures avotos arī pēc kapsētas slēgšanas 1789. gadā, arheologu uzmanību šis objekts piesaistīja tikai 1924. gadā. Veicot zemes rakšanas darbus Jānim Ķēdenam (avotos minēts arī kā Ķēdēns, Ķedens, Ķede, Keidens) piederošā nama pagrabā, Brīvības (toreiz Tirgus) laukumā Nr. 4, atsegti seši apbedījumi.⁵³ Tie ierakti trīs kārtās, viens mirušais apbedīts zārkā, bet kādā kapa inventārā atrasta sakta un vairāki dunči.⁵⁴ Toreiz zemes darbu

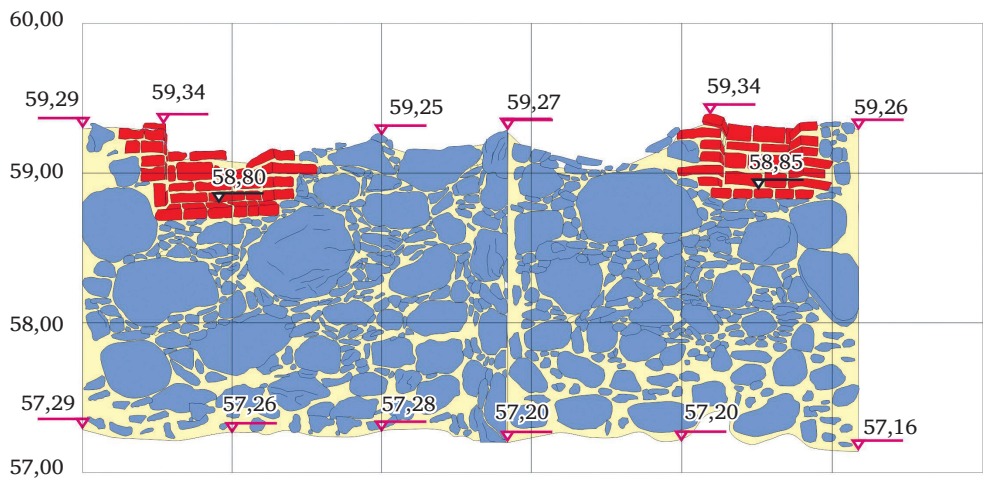
vietas arheoloģiska apsekošana netika veikta, atrastās senlietas ar Pieminekļu valdes starpniecību nodotas Valsts Vēsturiskajam muzejam (tagad – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs). Arheologu interese par kapsētu nezuda, un 1936. gadā, kad bija plānota baznīcas apkārtnes labiekārtošana, Pieminekļu valde vēstulē Tukuma pilsētas valdei lūdza atlikt šos darbus līdz 1937. gadam, lai varētu nodrošināt to arheoloģisko uzraudzību.⁵⁵ Tomēr par plānotajiem zemes darbiem un arheologu klātbūtni tajos ziņu trūkst, jāpieņem, ka tas nav noticis.

1940. gadā Pieminekļu valdes inspektors arheologs Pēteris Stepiņš Lielajā ielā rakstajā 15 m garajā kanalizācijas cauruļvadu tranšējā konstatēja aptuveni 30 cilvēku skeleta paliekas. Uzraudzības darbi ilga vienu dienu, tika apskatītas atrastās senlietas, piefiksēts apbedījumu arheoloģiskais konteksts un vairāku kvadrātmetru platībā atsegti divi mazāk postīti apbedījumi. Arheologs secināja, ka apbedījumi ierakti 0,7–1 m dziļumā, vairums bijuši orientēti atbilstoši kristīgajai bērū tradīcijai – ar galvgali rietumu virzienā, bet kapsēta attiecināma uz laiku pēc 16. gadsimta.⁵⁶

Arheoloģiskās uzraudzības darbus ap baznīcas ēku esošās kapsētas ziemeļu daļā 2003. gadā vadīja arheologs Mārtiņš Ruša. 42 m² platībā izpētīti trīs nepostīti un divi maz postīti apbedījumi, kā arī četri pārapbedījumi jeb osuāriji; daudz cilvēku kaulu savākts, atsedzot kaulu kambari.⁵⁷ 2019. gadā arheoloģiskos pētījumus pie baznīcas vadīja arheoloģe Una Cine (tagad Bērente), nākamajā sezonā – Rūdolfs Brūzis. Pētījumi veikti 168 m² platībā, izpētīti 30 apbedījumi un pārapbedījumi, kā arī četri kaulu kambari. Nepostīti apbedījumi atsegti, sākot ar 1,01 m dziļumu; domājams, ka to lielākā daļa ierakta līdz cilvēka darbības neskartam morēnas slānim. Gan neskarto, gan postīto kapu inventārā atrasts Ziemeļkurzemes pilsētu baznīcu kapsētām netipiski daudz 13.–18. gadsimta beigu monētu, rotaslietu,

4. att. Kapsētā pie Tukuma baznīcas atrastais krustakmens. Foto R. Brūzis

5. att. Praviņu kroga palīgēkas pagraba rietumu un ziemeļu sienu notinums. Zīm. R. Brūzis

apģērbu detaļu un nažu. Atradumu klāstā īpaši atzīmējams krustakmens ar iekaltu tei-
toņu jeb spieķa krusta attēlu (4. att.).

Elizabetes iela 1

Nelieli pārbaudes izrakumi Silvijas Tilko vadībā 25 m² platībā veikti 1990. gadā Elizabetes ielā 1. Pēc 19. gadsimtā būvēto celtnu nojaukšanas pagalmā konstatēts ap 1 m biezs kultūrlānis, ko veidoja tumšāku un gaišāku smilšu kārtas, kas jauktas ar oļiem un māla ķieģeļu šķembām. Starp tām atsegtas divas deguma kārtas un divi bruģa līmeņi. Jaunākais no tiem ieklāts 19. gadsimtā, vecākais, kas veidots no lieliem granīta akmeņiem, datējams ar 18. gadsimtu.⁵⁸ Atrastās senlietas datējamās ar laiku no 17. līdz 19. gadsimtam, kas liecina, ka šī teritorija atrodas ārpus Tukuma miesta robežām.⁵⁹

Tukuma pils

2003. gadā Mārtiņa Rušas vadībā veikti izrakumi pie Tukuma pils, izpētīta 41 m² platība. Tranšējā pie pils torņa atsegtas 1,55 m biezs rietumu korpusa aizsargmūra fragments. Tā ir mūra augšējā daļa, kas atsegta ap 0,6 m virs bruģa, pakāpienveidā paplašināta.⁶⁰ Pārējās tranšējās atsegtas pils pagalma granīta akmeņu bruģis, jaunāku laiku ēkas pamati, kā arī pārjaukta būvgružu kārtā. Tās apakšējos slāņos atrasti mēles tipa kārnīņi, kādus Latvijas piļu jumtu segumos izmantoja 16. un 17. gadsimtā.⁶¹ Atsevišķas senlietas datējamās ar periodu no 15. līdz 17. gadsimtam, bet vairums atradumu ir jaunāki.

Nākamie izrakumi netālu no Tukuma pils torņa veikti 2013. gadā R. Brūža un U. Cines (tagad Bērente) vadībā. 20 m² platībā atsegtas 19. gadsimtā būvētas ēkas pagraba telpas sienas, kurās no ķieģeļiem

izmūrētas divas lūkas (5. att.). Sienas mūrētas no lieliem granīta akmeņiem, kas, iespējams, ņemti no nojauktajiem pils mūriem. Atsegtā ēka kalpojusi kā netālu bijušā Praviņu kroga noliktava, pēc tās nojaukšanas 20. gadsimta 50. gados pagrabs aizbērts ar būvgružiem un sadzīves atkritumiem. Ar Tukuma pili saistītas būvkonstrukcijas vai kultūrlānis izpētītajā teritorijā netika atsegti. Atrastās senlietas – 1891.–1980. gada monētas, māla, porcelāna, fajansa un stikla trauku, kā arī logu rūšu lauskas, naglas, bronzas kniede, būvkalumi, dažādas pudeles un sadzīves priekšmeti – datējamās ar 19. gadsimta otro pusi un 20. gadsimtu, kad pils vairs netika aktīvi izmantota.⁶²

Lielā iela 10, 18 un 5

Arheoloģiskie izrakumi Lielajā ielā 10 Mārtiņa Rušas vadībā veikti 2010. gadā. Tajos nojauktas ēkas vietā 4 m² platībā izpētīti četri skatrakumi. Tajos līdz 0,7 m dziļumā konstatēti trīs apdzīvotības līmeņi, no tiem vidējais datējams ar 19. gadsimta vidu un otro pusi, bet jaunākais veidojies 20. gadsimtā.⁶³

2017. gadā arheologs M. Ruša kopā ar Tukuma muzeja pārstāvēm vairākas dienas apmeklēja zemes rakšanas darbus Lielajā ielā 18, ap Tukuma 3. vidusskolas ēku. Vienīgā liecība par šiem darbiem ir Tukuma muzeja krājumā saglabājamais digitālais fotoalbums – 209 krāsaini fotouzņēmumi. To caurlūkojot, secināms, ka arheoloģiski nozīmīga kultūrlāņa biežums šajā gruntsgabalā bijis 0,3 m, bet kādas senākas ēkas būvbedrē tas sasniedzis 1,4 m. Atrastās māla un stikla trauku lauskas liecina, ka kultūrlānis šeit intensīvāk sācis veidoties 18. gadsimtā, līdz ar pirmo šīs Tukuma pilsētas daļas apbūvi. M. Ruša šajā teritorijā konstatējis reliefu zemes paaugstinājumu, kas, iespējams, saistīts ar pilsētas valni.

6. att. Lielajā ielā 5 atsegtās būvkonstrukcijas. Foto un paskaidrojumi: R. Brūzis

2018. gadā arheoloģiskie pētījumi veikti Lielajā ielā 5. Izpētītās platības ziņā šie ir apjomīgākie arheoloģiskie pētījumi Tukumā pirms 2025. gada uzraudzības darbiem Brīvības laukumā. Pētījumi veikti, pirms šajā kvartālā izveidots Eiropas diplomātijas vēsturē pazīstamā tukumnieka, Latvijas pirmā ārlietu ministra Zigfrīda Annas Meierovica pieminekļa laukums jeb skvērs. Tas ierīkots gruntsgabalā, kura vēsture cieši saistīta ar Tukuma apdzīvotību kopš 15. gadsimta. Sākotnēji šeit atradās pilsētnieku pļavas, apbūve pie toreizējās Baznīcas ielas (kopš 1802. gada – Lielā iela) sāka veidot 18. gadsimtā. Izpētītā teritorija sākotnēji atradusies ārpus miesta, tā robežojusies ar baznīcai piederošu zemi. Līdzīgi kā vairāki citi Lielās ielas gruntsgabali, arī izpētītā teritorija no 1617. līdz 1860. gadam piederēja Tukuma virspilskungam.

Tukumā 19. gadsimtā, aktivizējoties tirdzniecībai, dzīvojamo ēku apakšstāvi tika pārbūvēti par veikaliem un darbnīcām. Savukārt 19. un 20. gadsimta mijā notika visai strauja ērbēģu, darbnīcu un noliktavu telpu būve pilsētas teritorijā. 20. gadsimta 20. gados Lielās ielas 5. gruntsgabalā, gar ielu celtajā ēkā, atradās arī M. Jankovska maiznīca, A. Ciekura manufaktūras un galantērijas preču veikals un Augusta Meilerta apavu un ādas aizjūga piederumu veikals. 20. gadsimta 30. gados ēkā bija arī Annas Lasinskas maiznīca, Friča Brunemana frizētava, Hances Kaca gatavo apģērbu veikals un Teodora Kreicberga apbedīšanas piederumu tirgotava. Otrā pasaules kara gados veikaliņu skaits šajā ēkā samazinājās, piemēram, ir zināms ka 1944. gadā tajā darbojās Emīlijas Reines konditoreja. Tolaik vecā ēka bijusi sliktā stāvoklī. Izpētītās teritorijas apbūve beidza pastāvēt 1947. gadā, kad tika nojauktas pēdējās tajā esošās ēkas un iekārtots skvērs, kas 2003. gadā rekonstruēts.

Zem skvēra ir saglabājušies nojaukto dažāda izmantojuma būvju pamati un pagrabi.

Šo konstrukciju būvmateriāli, būvniecības veids, forma, izmēri, arī pildījums, kas izpētīts arheoloģiskās uzraudzības darbos, ļāvis iegūt vēstures un attēlojošajos avotos noklusētas ziņas. Kopumā atsegti un izpētīti trīs ēku pamati, krāsns, seši pagrabi, ieskaitot vienu noeju, bruģa klājums, kā arī notekgrāvis un atslodzes bedre. (6. att.)

Senākā ēka celta 17. gadsimtā tuvu tagadējam Jaunās un Lielās ielas krustojumam. No tās saglabājušies ziemeļu sienas pamati, divi (1. un 2.) pagrabi, kā arī krāsns. Izpētīto pagrabu arheoloģiskais konteksts liecina, ka tie izmantoti visus gruntsgabala apbūves periodus – no 17. līdz 20. gadsimtam. Vienstāva koka ēkas, par ko liecina sekli ieraktie un šaurie pamati, nojauktas vai pārbūvētas, taču senie mūra pagrabi iekļauti jaunajās būvēs un turpināti izmantot. Pirms ērbēģa uzcelšanas 19. gadsimtā skvēra ziemeļu daļa izmantota kā dārzs, skvēra vidusdaļa – kā šīs ēkas “melns” pagalmis, tajā atradusies kūts. 19.–20. gadsimtā ēku iekšpagalmus klājis dūres lieluma akmeņu bruģējums. Maizes krāsns saistāma ar maiznīcas darbību 20. gadsimtā.

Pētījumu gaitā atrasts ap 100 priekšmetu, senākie no tiem bija 17. gadsimta Zviedrijas karaļu un Kurzemes–Zemgales hercoga monētas, 18. gadsimta krāsns podiņu lauskas, 18.–19. gadsimta baltmāla pipju fragmenti. Pie masveida atradumiem pieskaitāmas 19. gadsimta beigu – 20. gadsimta sākuma vīna, degvīna, alus, kā arī zāļu, eļļas un tintes pudeles.

Secinājumi

Arheoloģiskie pētījumi Tukuma pilsētas mūsdienu teritorijā veikti 1750 m² platībā. Izrakumi un uzraudzības darbi norisinājušies vēsturiskajā centrā jeb miesta teritorijā, ārpus tā robežām un pilsētas perifērijā. Pētījumi Tukumā veikti dažādu periodu

un veidu arheoloģiskajos objektos (1. att.): 11.–12. gadsimta kapulaukā, 12.–13. gadsimta pilskalnā un tā apmetnē, viduslaiku pils un miesta vietā, 14.–18. gadsimta kapsētā, kā arī 17.–20. gadsimta apbūves zonā.

Arheologu pētījumi Tukuma vēsturiskajā centrā un tā tuvumā liecina, ka pilsēta celta sarkanbrūnas mālsmilts un smilšmāla nogulumu morēnas paugurā, kas veidojies, ledājam uzvirzoties virs šīs teritorijas. Plašāki pētījumi notikuši vairākās vietās, kas atrodas ārpus miesta robežas. Jāpieņem, ka šo gruntsgabalu arheoloģiskā biogrāfija ir līdzīga citu ciešā joslā ap miestu parcelēto zemesgabalu vēsturei. Pirmās liecības par apdzīvotību ārpus miesta konstatētas 17. gadsimtā, kad šeit celtas koka dzīvojamās ēkas, kūtis un citas vieglas konstrukcijas saimniecības būves. Otrais būvperiods datējams ar 19. gadsimtu, kad apbūve apmēram 100 m platā joslā ap bijušā miesta robežu kļuva blīvāka. Trešais apbūves periods sākās 19. gadsimta beigās – 20. gadsimta sākumā. Arheoloģiski var konstatēt, ka šajā laikā gar galvenajām ielām aktīvāka kļuva tirdzniecība, bet gruntsgabalu iekšpagalmos celtas jaunas dzīvojamās ēkas un ieklāts nelielu akmeņu bruģis. Kultūrslānis pilsētā samērā plāns – pētījumos Elizabetes, kā arī Lielajā ielā 6 un 10 tā biežums ārpus ēku būvbedrēm bija no 0,8 līdz 1 m.

Arheoloģiskie pētījumi devuši būtiskas norādes arī miesta teritorijas atsevišķu zonu apbūves vēstures precizēšanā, ņemot vērā,

ka par tā izskatu un plānojumu bija pieejams vien ļoti shematisks 17. gadsimta pirmās puses zīmējums Jirgena Helmsa hronikā. Pētījumi ļauj pieņemt, ka ziemeļrietumu virzienā miesta robeža nav pletusies ārpus loka, ko ietver Jaunā iela un gruntsgabals Elizabetes ielā 1. Pētījumi pierāda Tukuma vēstures daudzveidību un akcentē nepieciešamību aizsargāt arheoloģisko mantojumu, kas saglabājies līdz šim zemes darbu neskartajās pilsētas zonās. Lai gan 1983. gadā panākta desmit Latvijas mazpilsētu arheoloģisko kultūrslāņu valsts aizsardzība,⁶⁴ Tukuma vēsturiskajam centram arheoloģiskā pieminekļa statuss joprojām nav piešķirts. Tāpēc zonā no pils līdz minētajam lokam un tās aizsardzības joslā plānotajiem zemes rakšanas darbiem būtu nepieciešama arheologa uzraudzība. Būtu vēlams šādu prasību iekļaut Tukuma novada domes saistošajos noteikumos. Tas sniegtu pienesumu pilsētas vēsturiskās ainavas noskaidrošanai, bagātinātu līdz šim visai skopo vēstures avotu informāciju par Tukuma miestu un veicinātu tūrisma pilsētā.

Pateicība

Autors izsaka pateicību Tatjanai Bergai (†), Zentai Brokai-Lācei, Intai Dišlerei, Agrim Dzenim, Agritai Ozolai un Silvijai Tilko par konsultācijām, kas deva būtisku ieguldījumu šīs publikācijas tapšanā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ FRIEDRICH GEORG VON BUNGE, CARL JULIUS ALBERT PAUCKER. Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und, Curlands. Bd. VI. Reval 1851, S. 139–145.

² AGRIS DZENIS. Tukuma miests viduslaikos. In: Tukuma novada kultūrvēsture VII. Tukums 2005, 59. lpp.

³ CASPARIS CEUMERN. Theatridium Livonicum oder kleine Liefvländische Schaubühne. Riga 1690, S. 14, 16.

⁴ Mestra Zigrīda Landera fon Španheima lēņa grāmata Albrehtam Torkam par zemes gabalu piešķiršanu, 1422. gada 6. decembris. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 1100. f., 13. apr., 1411. l.

- ⁵ Liv-, Esth und Kurlaendisches Urkundenbuch, Abt. 1., Bd. 11. Riga, Moskau 1905, Nr. 389.
- ⁶ Helevega hronika. LNA LVVA, 4038. f., 2. apr., 100. l., 44. lp.
- ⁷ Piemēram, Mestra Johana Freitāga fon Loringhofa lēņa raksts Johanam Torpenam, 1486. gada 17. oktobris. LNA LVVA, 6999. f., 29. apr., 19. l., 1. lp.
- ⁸ UNA BĒRENTE, RŪDOLFS BRŪZIS, GUNITA ZARIŅA. Arheoloģiskie pētījumi kapsētā pie Tukuma evaņģēliski luteriskās baznīcas 2019. un 2020. gadā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2020. un 2021. gadā. Rīga 2022, 41.–42. lpp.
- ⁹ DZENIS, Tukuma miests viduslaikos, 59. lpp.
- ¹⁰ AGRITA OZOLA. Tukums: Vecpilsēta. Ielas, nami un to iedzīvotāji. Tukums 2007, 37. lpp.
- ¹¹ DZENIS, Tukuma miests viduslaikos, 60. lpp.
- ¹² G. ĪVĀNS. Tukuma pilsētas attīstības vēsture un apbūves analīze. Manuskripts. Rīga 1983, 13. lpp.
- ¹³ Mestra Johana Freitāga fon Loringhofa lēņa raksts Johanam Torpenam 1486. gada 7. oktobrī. LNA LVVA, 6999. f., 29. apr., 19. l., 1.–2. lp.
- ¹⁴ DZENIS, Tukuma miests viduslaikos, 61. lpp.; ĪVĀNS, Tukuma pilsētas attīstības vēsture, 15. lpp.
- ¹⁵ DZENIS, Tukuma miests viduslaikos, 63. lpp.
- ¹⁶ OZOLA, Tukums: Vecpilsēta. Ielas, nami un to iedzīvotāji, 33. lpp.
- ¹⁷ Ibidem, 36. lpp.
- ¹⁸ Informācija no Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē sagatavotās datubāzes. Krātuves vadītājas Silvijas Tilko konsultācija.
- ¹⁹ ANDRIS CAUNE. Arheoloģiskā pētniecība Latvijas 13.–16. gs. mazpilsētās līdz 2008. gadam. In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, Sociālās un humanitārās zinātnes 68, 2014, Nr. 5/6, 5., 6., 8., 11., 15., 16., 17., 18. lpp.
- ²⁰ SILVIJA TILKO. Izrakumi Tukumā, Elizabetes ielā 1. In: Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu 1990. un 1991. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1992, 97.–98. lpp.
- ²¹ JĀNIS ASARIS. Pārbaudes izrakumi Tukuma pilskalnā un apmetnē. In: Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. Rīga 2000, 67. lpp.
- ²² AUGUST BIELENSTEIN. Die altlettischen Burgberge Kurlands. In: Magazin der Lettisch-literarischen Gesellschaft, Bd. 14, Stück 2. Mitau 1868, S. 71–74.
- ²³ AUGUST BIELENSTEIN. Die lettischen Burgberge. In: Trudy Desjatago arheologicheskago s"ezda v" Rige 1896. Rīga 1899, S. 26.
- ²⁴ Kurzemes provinces muzeja inventāra grāmata ar priekšmetu aprakstiem. *K. P. M. Praehistorische Alterthümer. Verzeichniss der in Kurländischen Provinzial-Museum zu Mitau befindlichen Gegenstände.* 1819–1916 (sastādījis J. Döring no 1865 līdz 1893 un G. Wiedemann no 1900 līdz 1916). Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja Zinātniskais arhīvs, inv. nr. JVMM: ZA, 4489, 99. lpp. Ģederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja galvenās speciālistes Zentas Brokas-Lāces konsultācija.
- ²⁵ Priekšmeta "Pilskalna pie Vilkājas modelis" apraksta kartīte. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta arheoloģisko objektu apzināšanas dokumentācijas krājums (turpmāk – LNVM AD AOADK), inv. nr. CVVM, 254176: 2; Zentas Brokas-Lāces un Agra Dzeņa konsultācija.
- ²⁶ 1886. gada 6. februāra aicinājums piedalīties kultūrvēsturiskā izstādē. LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 619. l., 84. lp.; 1886. gadā rīkotās izstādes plāns. LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 619. l., 135. lp.; Augusta Bilenšteina 1886. gada 8. marta vēstule izstādes organizētājiem par izstādes eksponātiem, kas ilustrētu latviešu kultūru un dzīves veidu. LNA LVVA, 5759. f., 2. apr., 619. l., 132. lp.
- ²⁷ IMANTS LANCMANIS. Versaļa Jelgavā. Francijas karaļa Luija XVIII uzturēšanās Kurzēmē: lekcijas materiāli. Nolasīta Jelgavas pilsētas bibliotēkā 2019. gada 25. oktobrī.
- ²⁸ AUGUSTS BĪLENŠTEINS. Kāda laimīga dzīve. Dobeles mācītāja Dr. A. Bilenšteina autobiogrāfija (1892). Rīga 1995, 292. lpp.

- ²⁹ Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst nebst Veröffentlichungen des kurländischen Provinzial-Museums aus dem Jahre 1886. Mitau 1887, S. 18–19.
- ³⁰ ERNESTS BRASTIŅŠ. Latvijas pilskalni I: Kuršu zeme. Rīga 1923, 53.–54. lpp.
- ³¹ Ibidem, 54. lpp.
- ³² Pieminekļa (latvju senču pilskalns Tukuma apriņķa Tumes pagastā) apraksta lapa. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254176: 3.
- ³³ ARVIDS GUSARS. Tukuma pilskalna pārbaudes akts. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254175: 5–11.
- ³⁴ VLADISLAVS URTĀNS. Ziņojums par Tukuma pilskalnu 1960. gada 4. jūlijā. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254176: 12.
- ³⁵ VLADISLAVS URTĀNS. Ziņojums par bronzas aroces atradumu pie Tukuma pilskalna. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254176: 13.
- ³⁶ BAIBA VASKA. Rotas un ornamenti Latvijā no bronzas laikmeta līdz 13. gadsimtam. Rīga 2019, 202. lpp.
- ³⁷ MĀRIS ATGĀZIS. Ziņojums par Tukuma pilskalnu 1966. gada 13. jūnijā. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 258783.
- ³⁸ JĀNIS ASARIS. Pārbaudes izrakumi Tukuma pilskalnā un apmetnē. In: Arheologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. Rīga 2000, 68., 70. lpp.; RAIMONDS ROZENVALDS, JĀNIS ASARIS. Pārbaudes izrakumi Tukuma pilskalnā un apmetnē. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2000. un 2001. gadā. Rīga 2000, 93. lpp.
- ³⁹ ASARIS, Pārbaudes izrakumi, 67.–72. lpp.
- ⁴⁰ LIENE AKMENS. Tukuma pilskalns apliecina multikulturālismu (par Jāņa Asara vadītajiem izrakumiem Tukuma pilskalnā). In: Neatkarīgās Tukuma Ziņas, 12.03.2008., 7. lpp.
- ⁴¹ <https://www.latvijas-pilskalni.lv/tukuma-pilskalns/>
- ⁴² VLADISLAVS URTĀNS. Pārskats par izrakumiem Tukuma jaunajā tirguslaukumā 1960. gadā no 4.–10. jūlijam. Latvijas Universitāte, Latvijas vēstures institūts, Arheoloģisko materiālu krātuve (turpmāk – LU LVI AMK), inv. nr. VIAA: 49, 2. lpp.
- ⁴³ EDUARDS ŠTURMS. Ziņojums Pieminekļu valdei par komandējumu uz Tukumu. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254177: 15–16.
- ⁴⁴ EDUARDS ŠTURMS. Pārskats par izrakumiem Tukuma apriņķa Tukuma pilsētā. LNVM AD AOADK, inv. nr. AA, 1489.
- ⁴⁵ ELVĪRA ŠNORE. Pārskats par aizsardzības izrakumiem Tukuma jaunajā tirgus laukumā, vēlā dzelzs laikmeta kapulaukā 1935. gadā. LU LVI AMK, inv. nr. VIAA: 1037, 1.–2. lpp.
- ⁴⁶ EDUARDS ŠTURMS. Zur Vorgeschichte der Liven. In: Eurasia Septentrientalis Antiqua, X. Helsinki 1935, S. 46.
- ⁴⁷ Rokas grāmata ekskursiju vadītājiem pa Zemgali un Kursu, V daļa. Rīga 1934, 23. lpp.; KĀRLIS VANAGS. Ceļvedis pa dzimto zemi: Zemgale un Kurzeme. Rīga 1937, 225. lpp.
- ⁴⁸ ELVĪRA ŠNORE. Kuršu senlietu atradumi Rīgā. In: Senatne un māksla, III. Rīga 1936, 74. lpp.
- ⁴⁹ URTĀNS, Pārskats par izrakumiem Tukuma jaunajā tirguslaukumā 1960. gadā no 4.–10. jūlijam, 5. lpp.
- ⁵⁰ VLADISLAVS URTĀNS. Senais kapulauks Tukumā. In: Tukuma Ziņotājs 2356, 14.07.1960., Nr. 84.
- ⁵¹ VITOLDS MUIŽNIEKS. Bēru tradīcijas Latvijā pēc arheoloģiski pētīto 14.–18. gs. apbedīšanas vietu materiāla. Rīga 2015, 148. lpp.
- ⁵² MĀRTIŅŠ RUŠA. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas viduslaiku kapsēta. In: Tukuma novada kultūrvēsture VII, 34. lpp.
- ⁵³ Arheoloģijas pieminekļa (atrodas Tukuma apriņķa Tukuma pilsētā, Tirgus laukumā Nr. 4) apraksts. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254177: 2–13, 1. lpp.

- ⁵⁴ Arheoloģijas pieminekļa (atrodas Tukuma apriņķa Tukuma pilsētā, Tirgus laukumā Nr. 4) apraksts. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254177: 2–13, 2. lp.
- ⁵⁵ Pieminekļu valdes vēstule Tukuma pilsētas valdei 1936. gada 29. oktobrī. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254177: 14.
- ⁵⁶ Pētera Stepiņa 1940. gada 16. augusta ziņojums Pieminekļu valdes priekšsēdim. LNVM AD AOADK, inv. nr. CVVM, 254177: 29.
- ⁵⁷ MĀRTIŅŠ RUŠA. Tukuma Sv. Trīsvienības evaņģēliski luteriskās draudzes baznīcas viduslaiku kapsēta. In: Tukuma novada kultūrvēsture VII, 42.–48. lpp.
- ⁵⁸ SILVIJA TILKO. Pārskats par 1990. g. arheoloģiskajiem izrakumiem Tukumā, K. Marksa ielā. LU LVI AMK, inv. nr. VIAA: 760, 2.–7. lp.
- ⁵⁹ SILVIJA TILKO. Izrakumi Tukumā, Elizabetes ielā 1. Rīga 1992, 98. lpp.
- ⁶⁰ MĀRTIŅŠ RUŠA. Tukuma viduslaiku pils. In: Tukuma novada kultūrvēsture VII, 23., 29. lpp.
- ⁶¹ IEVA OSE (sast.) Turaidas pils 13.–17. gadsimta būvkeramika. Turaida 2015, 49. lpp.
- ⁶² RŪDOLFS BRŪZIS, UNA CINE. Arheoloģiskie pētījumi Tukumā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2012. un 2013. gadā. Rīga 2014, 89.–91. lpp.
- ⁶³ MĀRTIŅŠ RUŠA. Pārskats par 2010. gada arheoloģiskās izpētes darbiem Lielā ielā 10, Tukumā. Tukuma muzejs, inv. nr. TMNM ZA, 2574, 2.–7. lp.
- ⁶⁴ Latvijas PSR Vēstures un kultūras pieminekļu saraksts: Nr. 137, 204, 619, 651, 775, 1286, 1465, 1473. Rīga 1984.

SUMMARY

The present-day city of Tukums is situated in Kurzeme region, close to its border with Zemgale region. The inhabitants settled in the site during the later prehistory (11th–12th centuries), when a hillfort was erected within the borders of the present-day city. The urban-like settlement emerged at least in the 15th century, when inhabitation is evidenced around the castle. The castle in Tukums was established in the late 13th century, and was used by the Order of Teutonic Knights until the 16th century, when these fortifications lost their usage. Further urban development there led to the formation of trade and craft centre in the Modern period, which was granted city privilege and status in 1795.

The city of Tukums is among those few urban sites, where archaeological research started already in 1930s. For almost a hundred years, archaeological research has been carried out in the modern territory of the city of Tukums on an area of 1750 m². Excavations and supervision work have taken place in the historical centre or the territory of the medieval habitation, outside its borders and on the periphery of the city. Research in Tukums has been carried out in archaeological sites of various periods and types: a cemetery of the 11th–12th centuries, hillfort and its settlement of the 12th–13th centuries, a medieval castle and town site, a cemetery of the 14th–18th centuries, as well as a built-up area of the 17th–20th centuries.

The burials from 11th and 12th centuries (excavated in *Jaunais tirgus laukums* – New Market Square) belonged to the Finno-Ugric group, which was named Wends in the written sources, and whose burials were uncovered in Cēsis, as well. The late prehistoric hillfort is also excavated, albeit within a limited territory, while the artefacts from the hillfort were probably left by the same group of people. The medieval and modern cemetery around the city church has been excavated several times, the latest research was conducted by

Rūdolfis Brūzis and Una Bērente in 2019–2020. The remains of buildings and the quantity of artefacts from the Modern period, the 17th–19th centuries, have been found in various locations across the city. The most extensive archaeological excavations till 2025 in the city were organised in Lielā iela 5 in 2018.

© 2025, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons
Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Arheoloģiskā izpēte Rundāles viduslaiku pili

Archaeological research in Rundāle medieval castle

Ilze Mākalniete, Mag. hist.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departaments

E-pasts: ilze.malkalniete@lnvm.lv

Vitolds Muižnieks, Dr. hist.

Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departaments

E-pasts: vitolds.muiznieks@lnvm.lv

Rakstā aplūkoti Rundāles viduslaiku pils arheoloģiskās izpētes rezultāti, septiņās izrakumu sezonās 2013.–2021. gadā atklājot un daļēji izpētot 16. gadsimtā celtās mūra pils vietu. Rundāles viduslaiku pils vietas lokalizācija un izpēte veikta, lai precizētu rakstīto avotu un kartogrāfiskā materiāla ziņas. Pētījumos bija iespējams noteikt precīzu pils atrašanās vietu, aptuvenu celšanas laiku, apjomu un plānojumu, kā arī pārbaudīt radiolokācijas izpētes datus, kas precīzi uzrādīja mūra sienu un pamatu konstrukcijas. Pils, precīzāk – nocietinātā muiža, aizņēmusi aptuveni 2000 m² platību. Aptuveni pusē no pils teritorijas pleties pagalms, bet apbūve koncentrējusies pils teritorijas dienvidu un dienvidaustrumu daļā, ko var uzlūkot par kungu daļu, kur mituši Grothusu dzimtai piederīgie. Viduslaiku pils pastāvēšanas beigas attiecināmas uz 18. gadsimta vidu.

Atslēgvārdi: viduslaiku un jauno laiku arheoloģija, Rundāles pils, nocietināta muiža, Livonija, Kurzemes un Zemgales hercogiste.

The article is dedicated to the results of archaeological research of the 16th century Rundāle medieval castle, which was discovered and partially excavated during seven field-work seasons in 2013–2021. The localization and research of the site of the Rundāle medieval castle was carried out by specifying the information from both written sources and cartographic material. As a result of the research, it was possible to determine the exact location of the castle, the approximate time of its construction, its volume and layout, as well as verify the georadar survey data, which accurately showed the construction of the stone walls and foundations. The castle, or, rather, the fortified manor, occupied an area of approximately 2000 m². Nearly half of the castle's territory was occupied by the courtyard, while the buildings were concentrated in the southern and southeastern parts of the territory, which can be considered the part dedicated to the nobles and inhabited by the representatives

of the Grothus family. The end of the medieval castle's existence can be attributed to the mid-18th century.

Keywords: medieval and modern archaeology, Rundāle Castle, fortified manor, Livonia, Duchy of Courland and Semigallia.

Rundāles pils un pils ansambļa teritorija ir labi zināma un tūristu iecienīta apskates vieta Latvijā. Apmeklētājus piesaista Rundāles muzeja darbinieku ilggadējā darba un neizsīkstošu pūliņu rezultātā atjaunotā greznā 18. gadsimta pils, kas bija smagi cietusi Otrā pasaules kara laikā, un no jauna iekoptais pils parka dārzs.

Pēdējos desmit gadus ekskursiju vadītāji savu stāstījumu par Rundāles pils kompleksu sāk pļavā netālu no autobusu stāvvietas. Šeit reiz slējusies Rundāles viduslaiku pils, kuras atrašanās vietu izdevās atklāt, tikai veicot arheoloģisko izpēti. Arheoloģiskie izrakumi Rundāles viduslaiku pils teritorijā notika 2013., 2015.–2019. un 2021. gadā arheologu Ilzes Mākalnietes un Vitolda Muižnieka vadībā.¹ Balstoties uz arheoloģiskās izpētes rezultātiem, 2016. gadā Rundāles viduslaiku pils iekļauta Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, piešķirot tai valsts aizsardzības numuru 9175.²

Pils vēsture

Rakstītajos vēstures avotos Rundāles pilsmuiža pirmo reizi minēta 1555. gada Livonijas piļu sarakstā (*Ruhenthal, arx in Bauscens districtu sita, Grothausiorum haereditaria*), lai gan Rundāles muižas veidošanās vēsture ir daudz senāka.³ Tās pirmsākumi ir meklējami valdījumā, kas atradies Bauskas pilsnovadā, ko Vācu ordeņa Livonijas atzara mestrs Johans fon Mengdens-Osthofs (*Johann von Mengden-Osthoff*) 1457. gadā piešķīris Hinrikam Fogeleram (*Hinrick Vogeler*) un Arntam Vindhofelam

(*Arnd Windhovel*).⁴ Vēlāk lēni pārvaldījis Simons Timme (*Simon Tymme*), bet pēc viņa notiesāšanas uz nāvi lēņa mantošanas tiesības tikušas anulētas. Livonijas ordeņa mestrs Volters fon Pletenbergs (*Wolter von Plettenberg*) lēni kopā ar citiem zemesgabaliem 1495. gadā piešķīra savam brālim Johanam fon Pletenbergam (*Johann von Plettenberg*), kurš 1505. gadā par 7000 Rīgas sudraba mērkām to pārdeva Oto fon Grothusam (*Otto Grothusse*; miris 1527).⁵ 1505. gada dokumentā iegādātais īpašums dēvēts par Rundāles muižu (*Hof zum Rüendaell*).⁶ 1543. gadā tas sadalīts trīs muižu novados – Rundāles, Bērsteles un Svitenes, kurus turpmāk pārvaldīja Oto fon Grothusa dēli un viņu pēcnācēji.⁷

Rundāles muiža 16. gadsimta dokumentos minēta vairākkārt (1505., 1508., 1518., 1543. gadā), tomēr par tās ierīkošanas laiku precīzu ziņu trūkst. Tāpat nav arī zināms, kad Rundālē uzcelta mūra pils. Domājams, ka pili uzbūvējis Oto fon Grothusa vecākais dēls Oto (miris 1576), kurš, 16. gadsimta 30. gados sasniedzis pilngadību un 1543. gadā ieguvis Rundāles muižu savā īpašumā, varēja sākt šeit brīvi rīkoties.

Rundāle Grothusa dzimtas pārstāvju rokās atradās līdz 1735. gadam, kad to pārdeva grāfam Ernstam Johanam Bironam (*Ernst Johann von Biron*; miris 1772). Rundāles muižas pils jaunos saimniekus interesēja tikai kā būvmateriālu ieguves avots. Krievu kareivji, kas uz Rundāles pils būvdarbiem tika sūtīti no Rīgas garnizona, veco pili nojauca līdz pat pamatiem – tās akmeņi un ķieģeļi tika izmantoti jaunās pils (hercoga vasaras rezidences) celtniecībai.⁸ Tādēļ atšķirībā no daudzām citām viduslaiku pilīm Latvijā, par Rundāles muižas pili mūsdienās vizuāli vairs nekas neliecina. Zemes virspusē nav aplūkojamas nedz nocietinājumu drupas, nedz aizsarggrāvji vai citas ar pils pastāvēšanas laiku saistītas konstrukcijas, un tāpēc ilgu laiku nebija skaidri zināma senākās pils atrašanās vieta.

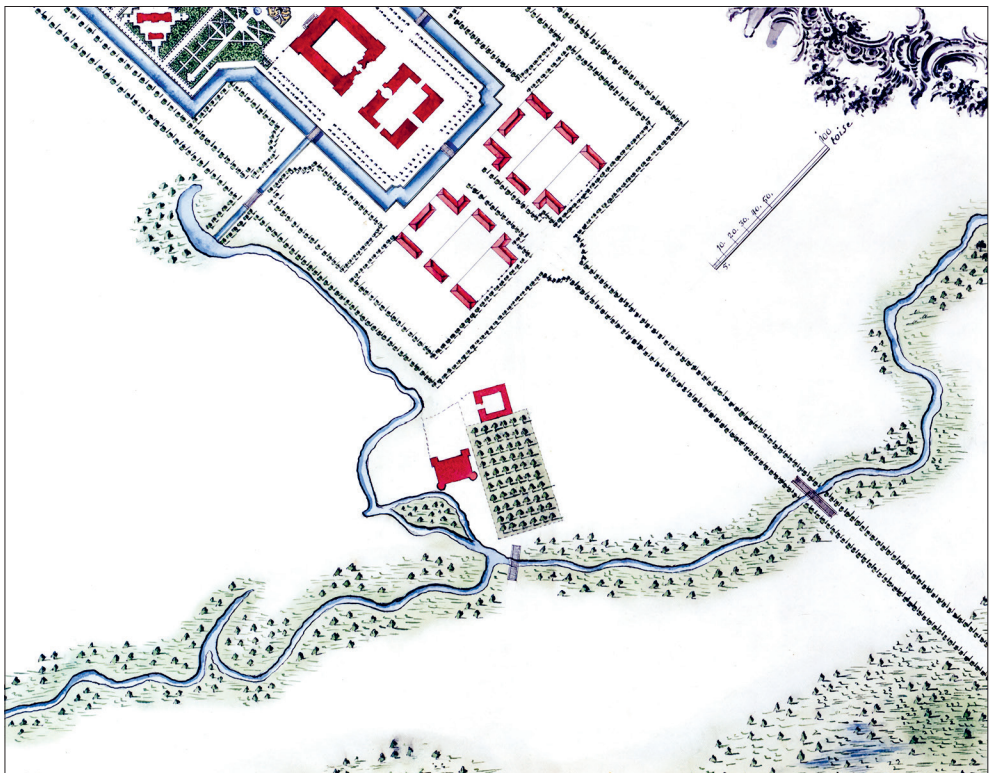
Vienīgo priekšstatu par Livonijas ordeņa vara pils novietojumu sniedza arhitekta Frančesko Bartolomeo Rastrelli (*Francesco Bartolomeo Rastrelli*) 1735./1736. gadā izgatavotais jaunprojektētās Rundāles pils situācijas plāns (1. att.). Tajā blakus jaunajai pilij parādīta ordeņa laika pils, kas atzīmēta kā neliela celtne, kas atradusies pie vēlāk izraktā diķa. Rastrelli plānā pils iezīmēta kā taisnstūra formas ēka, kuras garākās malas vērstas ziemeļu–dienvidu virzienā. Ziemeļaustrumu un dienvidaustrumu stūrī iezīmēti pusapaļi torņi, bet pils ziemeļrietumu un dienvidrietumu stūrī redzami kvadrātveida izvirzījumi. Ēkas rietumu pusē, spriežot pēc plānā atzīmētās raustītās līnijas, iespējams, atradusies norobežota priekšpils teritorija. Pils ziemeļu

pusē savukārt iezīmēti rindās stādīti koki (parks vai dārzs), bet virzienā uz ziemeļrietumiem – kāda kvadrātveida celtne.

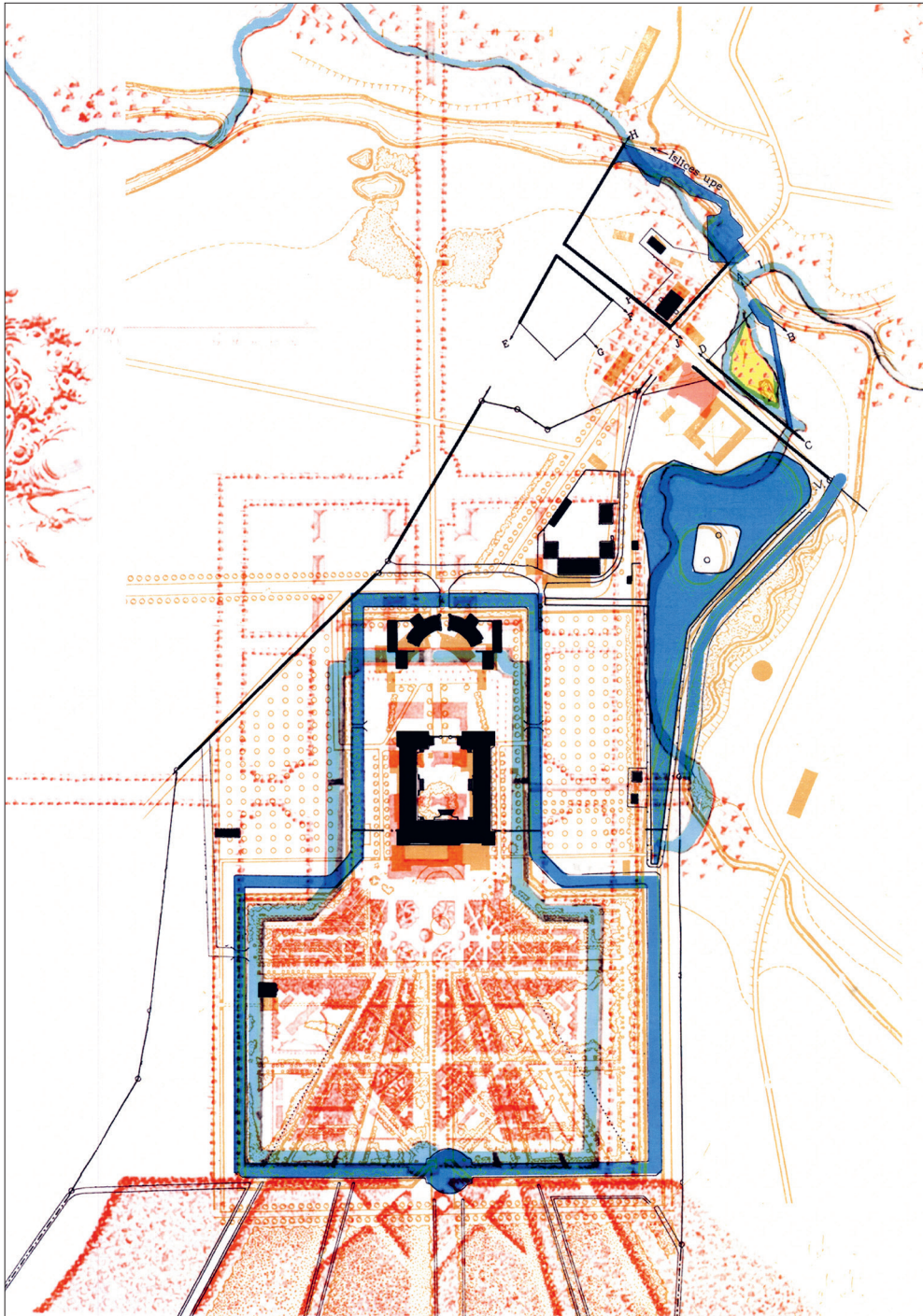
Rundāles senākās pils atklāšana

2008. gadā, labojot ūdensvadu uz austrumiem no Rundāles pils diķa, Rundāles pils muzeja darbinieki atrada līdz šim nezināmas ēkas pamatus, kas deva iemeslu domāt, ka tie varētu būt saistāmi ar seno Rundāles pili. Šis atklājums pamudināja Rundāles pils muzeja direktoru Imantu Lancmani pievērsties vecās pils meklējumiem.

Vadoties pēc Rastrelli plāna, bija iespējams noteikt aptuvenu vecās pils atrašanās vietu, lai gan, savietojot Rastrelli plānu ar

1. att. Arhitekta Frančesko Bartolomeo Rastrelli 1735./1736. gada jaunprojektētās Rundāles pils situācijas plāna fragments. Avots: Imants Lancmanis. Rundāles pils I. Vēsture. Rundāles pils muzejs 2015, 17. att.

2. att. Frančesko Bartolomeo Rastrelli Rundāles pils situācijas plāns kombinācijā ar 20. gs. teritorijas uzmērījumiem. Savietojusi Ieva Lūse

vēlākām Rundāles pils apkārtnes kartēm, to nebija iespējams izdarīt precīzi. Laika gaitā ir mainījušies senākās kartēs atzīmētie orientieri – ceļi, upes gultne, apbūve u. c. Jāņem vērā, ka Rastrelli arī nav precīzi atzīmējis vecās pils atrašanās vietu un izmērus un to savā plānā ir ieskicējis aptuveni. Tomēr, savietojot dažādu laiku kartes, vecās pils atrašanās vieta bija nepārprotami nosakāma laukumā pie pils dīķa (2. att.).

Lai noskaidrotu 2008. gadā atsegto pamatu konstrukciju vecumu un saistību ar meklēto pili, 2013. gadā Rundāles pils muzejs uzrunāja Latvijas Nacionālā vēstures muzeja arheologus. Šī raksta autoru vadībā arheoloģisko izpēti uzsāka ar atklātās celtnes pamatu konstrukciju attīrīšanu pilnā apjomā. Ēkas platums bijis 9,7 m, garums – ap 27 m (3. att.). Tās pamati veidoti no laukakmeņiem, plienakmeņiem un ķieģeļu fragmentiem, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Ēka bijusi sadalīta trijās apmēram 7,5 × 7,5 m lielās telpās. Darbu gaitā izdevās noskaidrot, ka atsegtie pamati nav saistāmi ar Rundāles viduslaiku pili, bet gan ir kādas 18. vai 19. gadsimta celtnes paliekas, kas pastāvējusi un izmantota vēl 20. gadsimta pirmajā pusē. Par to liecināja ēkas grīdas līmenī iegūtie jaunāko laiku atradumi (naglas, ķieģeļi, dažādas būvdetaļas un sadzīves priekšmeti). Ēkas grīda balstījies uz koka pāļiem, kuri ierakti tumšā zemes slānī, kas, spriežot pēc iegūtajiem atradumiem, veidojies 16. un 17. gadsimtā. Šis tumšais zemes slānis viduslaiku pils meklējumos bija nozīmīgāks par aprakstītās ēkas pamatu konstrukciju atsegšanu.

Būtisks solis viduslaiku pils atklāšanā bija arī celtnes ziemeļaustrumu daļā, attīrot ārsienas akmeņus, novērotā atšķirīgā slāņu struktūra. Šeit zem 18.–19. gadsimta ēkas pamatiem atklājās irdens kaļķu javas un būvgružu slānis, kas iesniedzās dziļāk par jau konstatēto 16.–17. gadsimta kultūrslāni. Pārbaudot šī slāņa biezumu, 1,45 m dziļumā izdevās atsegt divus ar kaļķu javu

sastiprinātus apmēram metru lielus pamatu akmeņus (4. att.: 1). Tie nepārprotami liecināja, ka izrakumu vietā ir izdevies atklāt kādas senākas celtnes pamatus, uz kuras būvgružiem vēlāk veidoti 18.–19. gadsimta ēkas pamati. Tas deva papildu impulsu Rundāles viduslaiku pils meklējumos.

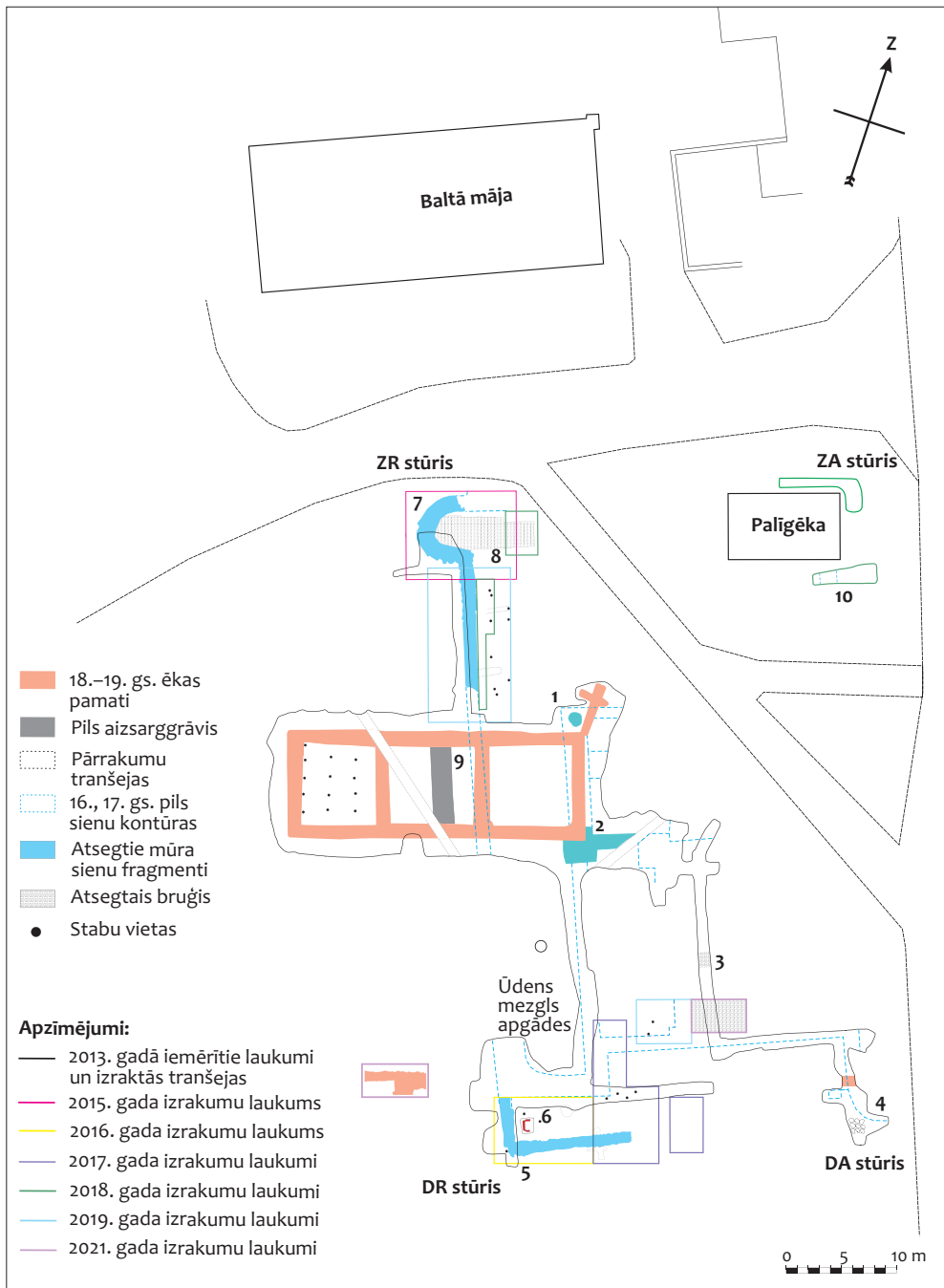
Ap 3 m garš un 1,3 m biezs senākas sienas posms bija saglabājies arī pie atsegtās celtnes dienvidaustrumu stūra (4. att.: 2). Šī siena bija mūrēta no laukakmeņiem un dolomītiem, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Pie tās blīvi piegūla pils pastāvēšanas laikā, 16.–17. gadsimtā, veidojies tumšs zemes slānis.

Pils lokalizācijas turpmākajos darbos nozīmīgas bija rakstīto avotu liecības. Dokumentos lasāms, ka vecās pils mūra sienas tikušas izlauztas līdz pat pamatiem un

3. att. 18.–19. gs. ēkas pamati, no DR.

Foto I. Māikalniete

4. att. Izrakumu laukumu un atsegto konstrukciju plāns: 1 – zem 18.–19. gs. ēkas pamatiem ZA daļā atklātie viduslaiku pils pamati, 2 – zem 18.–19. gs. ēkas pamatiem DA daļā atklātais sienas posms, 3 – bruģis pils pagrabtelpā, 4 – pils DA stūris, 5 – pils DR stūris, 6 – pavards, 7 – pils ZR stūris, 8 – bruģis pils ieejas daļā, 9 – grāvis pils R pusē, 10 – pils ZA stūris. Zīm. V. Muižnieks

5. att. Kaļķu javas kontūras zem 18.–19. gs. ēkas pamatiem, no ZR. Foto I. Mālkalniete

iegūtie materiāli izmantoti jaunās Rundāles pils būvniecībā. Darbu gaitā pierādījās, ka izlauztas ne tikai mūru virszemes daļas, bet daudzviet izlauzti arī pamatu akmeņi. Vecās pils sienu vietas bija konstatējamas tikai pēc būvgružu aizbērums un gaišās kaļķu javas kontūrām, kurām varēja labi izsekot tumšajā kultūrslānī (5. att.).

Rundāles viduslaiku pils vietas arheoloģiskā izpēte

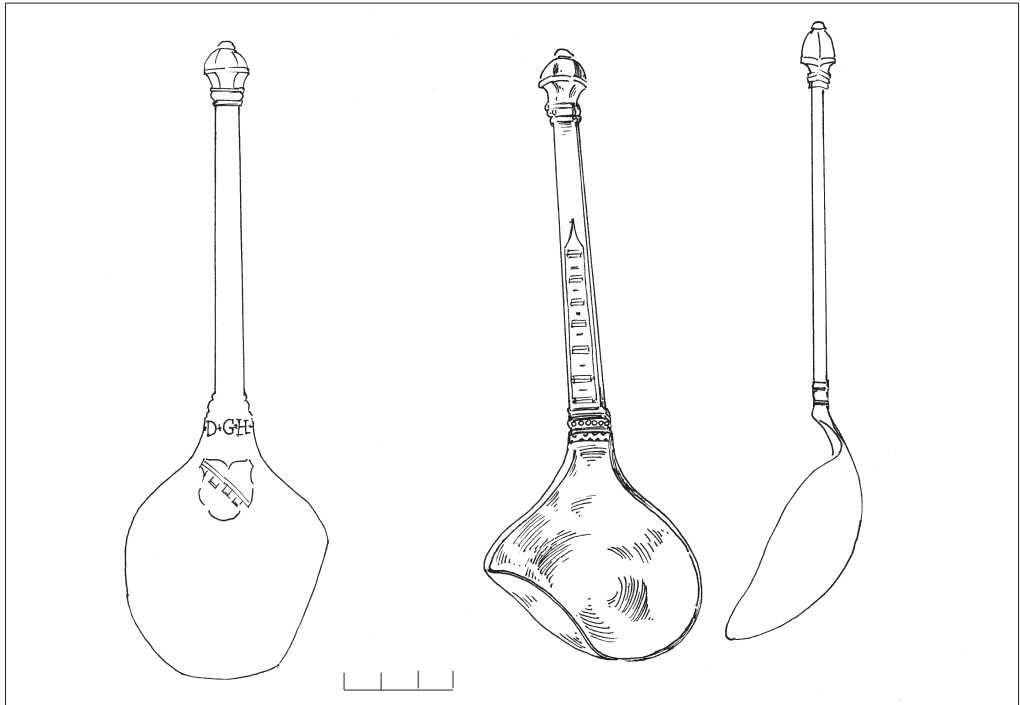
Pēc veiksmīgajiem atklājumiem tika nolemts noskaidrot Rundāles viduslaiku pils apjomu un iespēju robežās arī plānojumu. Sekojot kaļķu javas kontūrām, sākotnēji izraka vairākas 1,0–1,8 m platas tranšejas.

Vienā no tām tika konstatēta pils pagrabtelpa, kuras grīdu klāja no nelieliem akmeņiem veidots bruģis (4. att.: 3). Netālu no šīs telpas izdevās atklāt pils dienvidaustrumu stūra vienu malu, kur atradās kaļķu javas un būvgružu aizbērums. Pilnībā pils stūri nebija iespējams atsegt, jo darbus traucēja asfaltētā brauktuve. Spriežot pēc aizbērums kontūrām, pils dienvidaustrumu stūri atradies pusapaļas formas sienas izvirzījums (4. att.: 4).

Meklējot pils dienvidaustrumu stūri, izdevās iegūt unikālu atradumu – sudraba karoti (6. att.). Tās kātu rotā iegrieztas līnijas, iesisti apļi un likloča ornamenti, kas noslēdzas ar figurālu sešskaldņu galu. Karotes smeļamās daļas apakšā iegravēts Grothusu dzimtas ģerbonis un iniciāļi *D*G*H. Pēc iniciāļiem iespējams noteikt, ka karotes īpašnieks bijis Dītrihs fon Grothuss (*Dietrich von Grothuß*; miris 1599), Oto fon Grothusa dēls.

Izpētes darbi Rundāles viduslaiku pili ar pārtraukumiem turpinājās vēl sešas sezonas – 2015.–2019. un 2021. gadā. Dienvidrietumu stūri tika atsegts vairāk nekā metru biezs sienas posms, kas mūrēts no lieliem laukakmeņiem ar kaļķu javu un vidū pildīts ar sīkiem ķieģeļu un dolomītu fragmentiem (4. att.: 5). Torņveida konstrukcija netika konstatēta. Mūru iekšpusē izpētīts uz pils apdzīvotības posmu attiecināms, vietām līdz pat 55 cm biezs melns kultūrslānis. Te atsegta 70 × 110 cm liela, no ķieģeļiem veidota taisnstūra pavarāda apakšdaļa, kuras pildījumā konstatēti deguši akmeņi un ogļu un pelnu slānis (4. att.: 6; 7. att.).

Pateicoties Rundāles pils muzeja ieinteresētībai, turpmākajā pētniecībā bija iespējams izmantot ar ģeoradaru iegūtus datus. Viduslaiku pils teritorijas ģeofizikālo izpēti ar ģeoradaru 2014. gadā veica uzņēmuma SIA “SV Solutions” darbinieki. Vadoties pēc radiolokācijas rezultātiem, kuri salīdzinoši labi uzrādīja mūra sienu vietas, arheoloģiski

6. att. Rundāles viduslaiku pili atrastā sudraba karote. Zīm. B. Vaska

7. att. Pils dienvidrietumu stūra pamati un no ķieģeļiem izliktais pavards, no DR. Foto I. Mālnaliete

8. att. Kaļķu javas kontūras tumšajā kultūrslānī zem 18.–19. gs. ēkas pamatiem, no DA.

Foto I. Māļkalniete

tika atsegts 11,5 m garš sienas posms, kas rietumu galā pieslēdzās pils dienvidrietumu stūrim, bet austrumu galā tālāk nebija izbūvēts. Domājams, ka sākotnēji bija paredzēts pili dienvidu virzienā būvēt garāku, bet nezināmu iemeslu dēļ tas netika īstenots. Par dienvidu ārsienu kalpojušas pils korpusu iekšsienas, kas atradušās aptuveni 10 m uz ziemeļiem no atsegta sienas posma.

Neizlauzts mūra sienas posms 13 m garumā tika atsegts pie pils ziemeļrietumu stūra, kas veidots kā pusapaļš rietumu ārsienas izvirzījums (4. att.: 7). Tā sienas biezums bijis 160–175 cm, iekšējais diametrs nedaudz lielāks par 2 m. Līdzīgi kā citi saglabājušies pils mūri, tas būvēts no lieliem laukakmeņiem un plienakmens gabaliem, kas noķīlēti ar ķieģeļu fragmentiem, par saistvielu izmantojot kaļķu javu. Acīmredzot ieeja pili bijusi caur šo ziemeļrietumu sienas

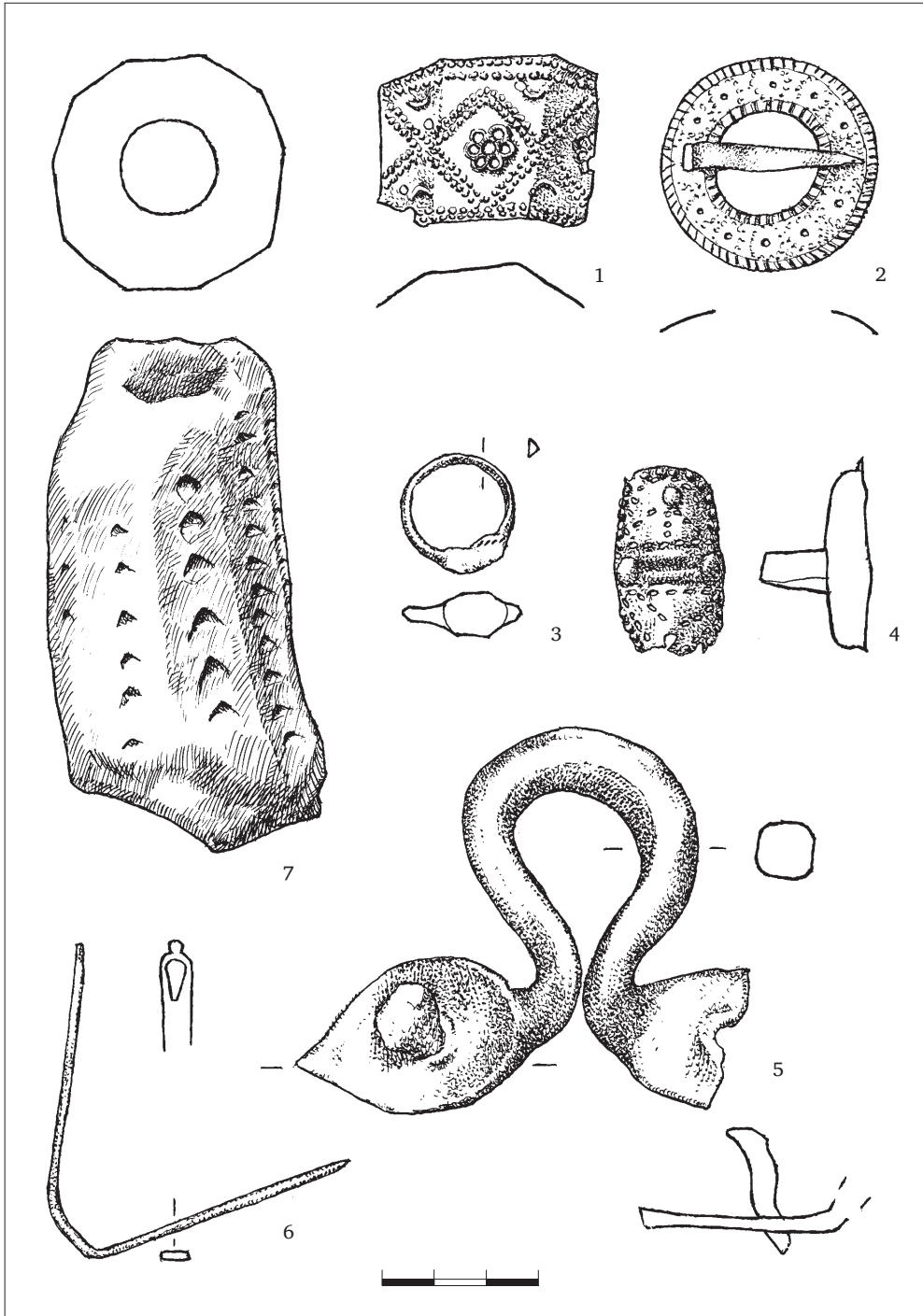

9. att. Grāvis ārpus pils rietumu sienas, no DA.

Foto I. Māļkalniete

lokveida izvirzījumu. Par to liecina mūrī atklātā sliekšņa vieta. Ieejas sliekšni un bruģis pils iekšpusē sedza atradumiem bagāts 17. gadsimta otrajā pusē izveidoties kultūrslānis. Bruģis atsegts 220 × 720 cm platībā, un tas turpinās austrumu virzienā aiz izrakumu laukuma robežām (4. att.: 8). Tā ziemeļu mala ir taisna, veidota no vienā rindā liktiem laukakmeņiem, dienvidu mala – neregulāra.

Pārējā pils rietumu ārsiena pētītājā platībā izemējās kā kaļķu javas kontūras tumšajā kultūrslānī un pamatzemē, kas bija izsekojamas zem jau aprakstītās 18.–19. gadsimta ēkas starpsienas pamatiem (8. att.). Aptuveni divu metru attālumā no rietumu ārsienas atradies 160–180 cm plats un ap 50 cm dziļš grāvis (4. att.: 9; 9. att.). Pils pastāvēšanas laikā tas izmantots ūdens novadīšanai.

10. att. Rundāles viduslaiku pili atrastās senlietas: 1 – lentes vainaga apkaluma fragments; 2 – riņķsakta; 3, 4 – gredzens; 5 – trauka osa; 6 – adata; 7 – svečturis. 1-6 – bronza; 7 – māls. Zīm. A. Ivbule

Atradumu raksturojums

Rundāles viduslaiku pils apdzīvotībā kopumā izdalāmi trīs izteikti periodi. Virs pamatzemes fiksētais pelēkais zemes slānis ar retiem atradumiem veidojies pils celtniecības laikā 16. gadsimta 30.–40. gados, tam seko 16. gadsimta otrās puses un 17. gadsimta sākuma apdzīvotības slānis. Pēdējā Rundāles viduslaiku pils apdzīvotības kārtā datējama ar 17. gadsimta otro pusi – 18. gadsimta sākumu. Kultūrslāni datē atrastās monētas, no kurām senākās attiecas uz Livonijas mestra Voltera fon Pletenberga valdīšanas laiku – 16. gadsimta 30. gadiem.

Pils iedzīvotāju ikdienu raksturo dažādi ar saimniecisko dzīvi saistīti atradumi – naži ar kaula vai raga spalvu, galodas, šķiļamdzelži, atslēga un slēdzene, adata un bronzas uzpirksteņi, pakavi, katla osa, no māla darināts svečturis (10. att.: 5–7). Lielā skaitā iegūtas veselas un saplacinātas svina lodes, kas liecina par 16.–17. gadsimta militārajām aktivitātēm, lai gan rakstītie avoti par to nesniedz konkrētu informāciju.

Gan keramika, gan iegūtie sadzīves priekšmeti un rotas liecina par vietējo iedzīvotāju (latviešu) klātbūtni un aktivitāti pilī. Vietējo iedzīvotāju, kuri te uzturējušies kā apkalpojošais personāls, rotu klāstā minama bronzas pakavsakta ar zvērgalvu galiem, kas

datējama ar 15.–16. gadsimta miju, ar izspiestu apļu ornamentu rotāta riņķsakta, piekars, zvārgulis, vairoggredzens un gredzens ar paplašinātu un ornamentētu priekšpusi. Iegūts arī 16.–17. gadsimta bronzas lentes vainaga apkaluma fragments, rotāts ar izspiestu punktu rindām, kas veido rombus, un izspiestiem sešlapu ziediem (10. att.: 1–4). Savukārt pils saimnieku kultūrai raksturīgo atradumu vidū bez jau minētās sudraba karotes vēl atzīmējams 16.–17. gadsimta kultūrslāni atrastais bronzas karotes roktura čiekurveida gals un galda naža roktura sudraba uzmava. Tā rotāta ar iegrieztām līnijām un akanta lapas ornamentu. Vienu tās plakni rotā plastisks dekors – cilvēka seja (11. att.). Par grezno dzīvesveidu pilī liecina arī no bronzas gatavota un daļēji apzeltīta doba lodveida poga, kas rotāta ar sīkām lodītēm, un bronzas gredzens ar iestrādātu stikla aci.

Par unikālu atradumu uzskatāms Rundāles pils muzeja darbinieka pie pils diķa atrastais saules pulkstenis. Tas nav pirmais gadījums, kad Rundāles pils parka teritorijā tiek iegūtas materiālas liecības no vecās Grothusu laika pils. Jau iepriekš atrastas dažas būvdetaļas, starp kurām izcilākās ir pils īpašnieku Heinriha Hildebranda fon Grothusa un viņa sievas Annas Sibillas, dzim. fon Bēras, akmeni kaltu ģerboņu paliekas (12. att.).

11. att. Ornamentēta naža roktura sudraba uzmava. Foto I. Mālkalniete

12. att. Heinriha Hildebranda fon Grothusa un viņa sievas Annas Sibillas, dzim. fon Bēras, ģerboņi.

Avots: Imants Lancmanis. Rundāles pils I. Vēsture. Rundāles pils muzejs 2015, 9. att.

Secinājumi

Iesākot darbus, pastāvēja zināma skepse par iespēju atrast viduslaiku pils pamatus, tomēr izrakumu gaitā izdevās iegūt būtiskas liecības par pili, par kuras esamību vizuāli nekas neliecināja un no kuras maz kas bija saglabājies arī zemes dziļēs. Kopumā septiņās izrakumu sezonās ir izdevies lokalizēt Rundāles 16.–17. gadsimta pils atrašanās vietu, noskaidrot tās aptuvenos izmērus un būvapjomu.

Pils, precīzāk, ņemot vērā tās funkciju un plānojumu, – nocietinātā muiža, aizņēmusi aptuveni 2000 m² platību. Tās garums ziemeļu–dienvidu virzienā ir sasniedzis aptuveni 60 m, platums austrumu–rietumu virzienā stiepies 35 m. Apstiprinājās rakstīto avotu ziņas, ka mūra sienas lielākoties ir izlauztas līdz pamatu līmenim un iegūtie materiāli atkārtoti izmantoti būvniecībā. Pilnīgi neizlauztus mūrus izdevās atsegt tikai atsevišķos posmos, no kuriem viens šobrīd ir konservēts un eksponēts tūristu apskatei (13. att.).

Sekojošā kaļķu javas kontūru linijām, izdevās atklāt trīs pils stūrus. Pils ziemeļrietumu stūris noslēdzies ar pusapaļu (lokveida) sienas izvirzījumu, dienvidrietumu stūris bijis ar taisnām malām. Spriežot pēc būvgružu kontūrām, pusapaļš sienas izvirzījums, iespējams, ir bijis arī pils dienvidaustrumu stūrī. Ceturtā, pils ziemeļaustrumu stūra meklējumus apgrūtināja mūsdienu apbūve un pazemes komunikācijas. Vairāk nekā divu metru dziļumā izdevās atklāt neliela sienas posma kontūras, aizbērtas ar būvgružu un kaļķu javas pildījumu (4. att.: 10).

Aptuveni pusi no pils teritorijas ir aizņēmis pagalms, bet apbūve koncentrējusies pils teritorijas dienvidu un dienvidaustrumu daļā, ko var uzlūkot par kungu daļu, kur mituši Grothusu dzimtai piederīgie. Šeit zem vienas no dzīvojamām telpām ir bijis arī pagrabs, kura grīda izklāta ar bruģi (14. att.). Bruģis atklāts arī pils ieejas daļā, ziemeļrietumu stūrī, kur ārsiena izmūrēta puslokā. Acīmredzot bruģēta bijusi neliela pils pagalma daļa, kur noritējusi intensīvāka kustība.

14. att. Ar bruģi izlikta pagrabtelpa, no augšas. Foto A. Jutus

13. att. Rundāles pils restaurētais un eksponētais ZR stūris, no R. Foto I. Mālkalniete

Rundāles viduslaiku pils vietas lokalizācija un izpēte veikta, izmantojot vairākas avotu grupas un pētniecības metodes. Arheoloģisko izrakumu laikā iegūtās liecības precizēja rakstīto avotu ziņas un kartogrāfisko materiālu. Pētījumos bija iespējams noteikt precīzu pils atrašanās vietu, aptuvenu celšanas laiku, apjomu un plānojumu, kā arī pārbaudīt radiolokācijas izpētes datus, kas precīzi uzrādīja mūra sienu un pamatu konstrukcijas.

Pagaidām nav izdevies uzzināt, kur pirms mūra pils uzcelšanas atradusies 16. gadsimta sākuma rakstītajos avotos minētā Rundāles muiža. Vai tās lokalizācija ir meklējama tajā pašā vietā, kur uzcelta mūra pils, vai tā tomēr atradusies citviet? Senākie

kultūrslāni iegūtie priekšmeti varētu būt no 15.–16. gadsimta mijas; pagaidām nav atrastas monētas, kas būtu senākas par 16. gadsimta 30. gadiem. Tas norāda, ka Rundāles mūra pils vietā cilvēku klātbūtne un aktivitāte nav datējama senāk par 15. gadsimta beigām vai 16. gadsimta sākumu, lai gan rakstītajos avotos ziņas par piešķirto lēni, kura robežās vēlāk izveidojusies Rundāles muiža, fiksētas jau no 15. gadsimta vidus. Teorētiski var pieļaut, ka 1505. gada dokumentā minētā Rundāles muiža atradusies vēlāk uzceltās mūra pils vietā vai tās tuvumā. Tomēr vairāk ticams, ka arheoloģiskajos izrakumos izpētītais kultūrslānis un iegūtie atradumi attiecas uz mūra pils celtniecības un pastāvēšanas laiku.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ILZE MĀLKALNIETE, VITOLDS MUIŽNIEKS. Arheoloģiskie izrakumi Rundāles viduslaiku pili 2015. gadā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2012. un 2013. gadā. Rīga 2014, 146.–149. lpp.; ILZE MĀLKALNIETE. Arheoloģiskie izrakumi Rundāles viduslaiku pili 2015. gadā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2014. un 2015. gadā. Rīga 2016, 137.–139. lpp.; ILZE MĀLKALNIETE. Arheoloģiskie izrakumi Rundāles viduslaiku pili. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2016. un 2017. gadā. Rīga 2018, 176.–178. lpp.; ILZE MĀLKALNIETE. Arheoloģiskā izpēte Rundāles viduslaiku pili. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2018. un 2019. gadā. Rīga 2020, 106.–109. lpp.; ILZE MĀLKALNIETE, VITOLDS MUIŽNIEKS.

Arheoloģiskā izpēte Rundāles viduslaiku pili 2021. gadā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2020. un 2021. gadā. Rīga 2022, 97.–100. lpp.

² <https://mantojums.lv/cultural-objects/9169> (skatīts 20.05.2025).

³ CARL EDUARD NAPIERSKY. Verzeichnis der Schlösser und Güter in Livland zu Ende der Ordenszeit. Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- und Curlands. Band VI, Heft 2. Reval-Dorpat 1851, S. 145.

⁴ Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge. Bearbeitet und herausgegeben im Auftrage des Kurländischen Ritterschafts-Comite's. Erste Lieferung. Mitau 1890, Beilagen uz Güter – Chroniken Doc. Nr. 1.

⁵ Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207 bis 1500). Hrsg. von HERMANN VON BRUININGK UND NIKOLAUS BUSCH. Bd. I, Doc. Nr. 645.

⁶ Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Hrsg. von LEONID ARBUSOW. Zweite Abteilung. Bd. II, 2, Doc. Nr. 818.

⁷ Kurländische Güter-Chroniken. Neue Folge. Bearbeitet und herausgegeben im Auftrage des Kurländischen Ritterschafts-Comite's. Erste Lieferung. Mitau 1890, S. 42–44.

⁸ IMANTS LANCMANIS. Rundāles pils I. Vēsture. Rundāles pils muzejs 2015, 24.–25. lpp.

SUMMARY

One of the most famous touristic attractions in Latvia is Rundāle Palace, built in the 18th century. The article is devoted to the discovery and research of the earlier building, situated in this place since the 16th century, namely, Rundāle medieval castle. The remains of this castle were partially excavated during seven field-work seasons in 2013–2021 under supervision of the current article's authors. The localization and research of the site of the Rundāle medieval castle was carried out by specifying the very fragmentary information from both written sources and cartographic material. As a result of the research, it was possible to determine the exact location of the castle, the approximate time of its construction, its volume and layout, as well as verify the georadar survey data, which accurately showed the construction of the stone walls and foundations. The castle, or, rather, the fortified manor, occupied an area of approximately 2000 m². Nearly half of the castle's territory was occupied by the courtyard, while the buildings were concentrated in the southern and southeastern parts of the territory, which can be considered as the part dedicated to the nobles and inhabited by the representatives of the Grothus family. The end of the medieval castle's existence can be attributed to the construction of now-famous Rundāle Castle in the mid-18th century, for which the building materials of the older castle were also used. Even after the conducted research, the location and character of the manor, which presumably had stood in Rundāle since the very early 16th century, still remain unclear.

© 2025, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the *Creative Commons* Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Arheoloģiskā izpēte Doles muižas dārzā un tā brīvdabas teātris*

Archaeological research in the garden of Dole Manor and its open-air theatre

Aivars Siliņš, *Mg. hist.*

Daugavas muzeja ekspozīciju un izstāžu kurators

E-pasts: dm.aivars.silins@gmail.com

Rakstā atspoguļots priekšstats, kas pirms arheoloģiskajiem izrakumiem bija izveidojies par Doles muižas teritorijas vēsturisko labiekārtojumu, un izrakumu rezultāti, kas lika šo priekšstatu pārskatīt. Balstoties uz pieejamajiem avotiem, bija izveidots vēstījums, ka Doles muižā 18. gadsimta vidū bijis barokāls dārzs ar brīvdabas teātri un 18. gadsimta otrajā pusē ir notikuši teātra izrāžu uzvedumi. Tā kā arheoloģiskajos izrakumos iegūtās liecības bija pretrunā ar šo priekšstatu, tika izvērtēta tā pamatotība un secināts, ka iepriekšējais pieņēmums nav apstiprināms. Atbilstoši jaunajai interpretācijai brīvdabas teātris Doles muižā ir radīts un teātra izrādes uzvestas tikai 19. gadsimta otrajā pusē.

Atslēgvārdi: dārzu arheoloģija, brīvdabas teātris Doles muižā, dārzs un parks Doles muižā, Belvederes pils parks Veimārā, Aleksandrs Voldemārs fon Lēviss of Menārs.

The article is dedicated to considering the notion of the historical improvement of the territory of the Dole Manor that was formed before the archaeological excavations, and the results of the excavations, which led to a revision of this notion. The available sources gave an impression that a baroque garden with an open-air theatre was created in the Dole Manor in the middle of the 18th century, and theatre performances were held in the second half of the 18th century. Archaeological excavations yielded evidence that contradicted the initial notion, hence, a review of its validity was carried out, resulting in its rejection. According to the proposed new interpretation, an open-air theatre was created and theatre performances were staged in the Dole Manor only in the second half of the 19th century.

* Ši raksta pamatā ir referāts “Arheoloģiskā izpēte Doles muižas dārzā”, kas nolasīts 2024. gada 9. februārī Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences Arheoloģijas sekcijā “Vēsturisko laiku arheoloģija Latvijā: pētniecības pieejas, metodes un jaunākie atklājumi”, kuru organizēja LU Vēstures un filozofijas fakultāte.

Keywords: garden archaeology, open-air theatre in Dole Manor, garden and park in Dole Manor, Belvedere Castle park in Weimar, Alexander Woldemar von Löwis of Menar.

Ievads

Salaspils novada pašvaldības iestāde “Daugavas muzejs” atrodas bijušās Doles muižas jaunākajā, pēc kārtas otrajā kungu mājā. Muzejam ir plaša teritorija, kurā ir iekļauta vien neliela daļa muižas saimnieciskā centra, bet lielākā daļa muižas vēsturisko apstādījumu. Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā ir divas 19. gadsimtā veidotas Doles salas kartes, kurās attēloti arī Doles muižas apstādījumu sistēmas elementi, kas mūsdienās dabā vairs nav vizuāli konstatējami, bet ievērojamā detalizācija šajās kartēs liecina par attēloto elementu atbilstību vēsturiskajai realitātei. Viena no apstādījumu izteiksmīgākajām daļām ir pie pirmās kungu mājas izvietotais baroka stila dārzs. Šī dārza centrā attēlots apaļš laukums, kur mūsdienās konstatējams neliels uzkalniņš. Citu vizuāli uztveramu apstādījumu palieku šajā vietā nav.

Balstoties uz pieredzējušā un atzītā vēsturieka Karla fon Lēvisa of Menāra sniegtajām ziņām, Daugavas muzeja speciālisti savulaik uzkalniņā hipotētiski lokalizēja brīvdabas teātra skatuvi, kas tika attiecināta uz 18. gadsimta vidu, un tāpēc Daugavas muzejā uzkalniņš tiek dēvēts par Teātra kalniņu. Lai nedestruktīvi noskaidrotu “Teātra kalniņā” ietvertās liecības, pēc Daugavas muzeja iniciatīvas 2017. gadā veikta uzkalniņa nedestruktīva izpēte – ģeofizikālā izpēte jeb skenēšana ar ģeoradaru –, kurā netika gūts drošs apliecinājums cilvēka veidotām konstrukcijām.

Ne Doles muižas dārzā, ne uzkalniņā līdz 2019. gadam nebija veikti arheoloģiskie izrakumi, kas pēc būtības ir destruktīvi, taču

var dot visdrošākās liecības. 2019. gadā dārza un uzkalniņa arheoloģiskā izpēte tika uzsākta saistībā ar Daugavas muzeja plāniem atjaunot vēsturiskos apstādījumus. Izpētes mērķis bija gūt drošu apliecinājumu tolaik šķietami ticamajai informācijai par Doles muižas dārza apstādījumiem un brīvdabas teātra skatuvi, taču arheoloģisko izrakumu rezultāti lika pārskatīt sākotnējos priekšstatus.

Kartogrāfiskie avoti par vēsturiskajiem apstādījumiem Doles muižā

Doles muiža izveidojās pie poļu–zviedru kara laikā 1627. gadā saspridzinātās Jaundoles pils.¹ Pils virszemes daļas līdz mūsdienām nav saglabājušās, un pils apjoms un izvietojums arī nav droši nosakāms. Vizuāli materiāli, kuros atainots muižas centra un apstādījumu plānojums 17. un 18. gadsimtā, pagaidām nav zināmi.

Pagaidām agrākais zināmais kartogrāfiskais materiāls, kas sniedz ziņas par Doles muižas dārzu, ir 1871. gadā zīmētās Doles salas kartes 1908. gadā izgatavota kopija,² kurā attēlots Doles muižas centra un apstādījumu plānojums (1. att.). Uz ziemeļrietumiem no tālaika muižas apbūves centra izvietota ar savstarpēji perpendikulāri orientētiem pastaigu ceļiem sadalīta apstādījumu teritorija, bet aiz tās atrodas taisnstūra formas meža teritorija ar vienu diagonālu ceļu, kas savieno muižas saimniecības teritoriju ar vējdzirnavām. Visi šie elementi ir izvietoti uz iztēlotas ass, kas iet caur pagalmu pie kungu mājas. Gan šī ass, gan muižas ēkas ir orientētas ziemeļrietumu virzienā – paraleli Daugavas stāvkrastam. Apstādījumu teritorijas centrā atrodas aptuveni 50 × 50 m liels centrālais laukums, kura centrā attēlota apaļa apstādījumu dobe, ap kuru ierīkoti šķietami brīvi plānoti pastaigu celiņi. Uz dienvidrietumiem no centrālā laukuma

1. att. Doles muižas dārzs 1908. gadā izgatavotajā 1871. gada Doles salas kartes kopijā.

Avots: LNA LVVA, 1679. f., 194. apr., 17. l.

redzama četros kvadrātveida laukumos sadalīta zona, kuru dienvidaustrumu virzienā paturpina vēl divi neregulāri laukumi; tādējādi muižas kungu ēka tiek ieskauda ar apstādījumiem arī no dienvidrietumu puses. Apstādījumu sistēmu dienvidrietumu pusē no pārējā dārza nošķir plašāks apstādījumu laukums bez pastaigu ceļiem. Centrālā apstādījumu laukuma ziemeļu stūrī attēlota kāda pagaidām neskaidras funkcijas koka būve. Ziemeļaustrumu virzienā no centrālā apstādījumu laukuma atrodas taisnstūra formas apstādījumu laukums, kura garums sakrīt ar centrālo laukumu. Apstādījumus dienvidaustrumu virzienā noslēdz neregulāras formas laukums, kas ietver muižas centru no ziemeļaustrumu puses. Visu apstādījumu sistēmas ziemeļaustrumu malu pilnā tās garumā noslēdz vēl viens ar pastaigu ceļiem atdalīts apstādījumu laukums.

Šī laukuma dienvidu stūrī pastaigu ceļa galā attēlota vēl kāda koka ēka, kuras funkcija, visticamāk, ir saistīta ar apstādījumiem.

Dārza plānojumā saskatāmas Latvijas teritorijas muižām 18. gadsimtā raksturīgās barokālā dārza pazīmes – galvenie elementi ir izkārtoti uz vienas ass, plānojumā vērojama nosacīta simetrija, detaļās – asimetrija.³

Zināma ir vēl viena Doles salas karte,⁴ kura tapusi 19. gadsimta otrajā pusē vēl pirms otrās kungu mājas celtniecības, kas pabeigta 1898. gadā.

Šajā kartē redzama 1871. gada kartē attēlotajai identiska situācija, taču attēlojums ir detalizētāks (2. att.). Apstādījumu teritorijas 50 × 50 m lielajā centrālajā laukumā apstādījumi ilustrēti ar daudzkrāsainu punktējumu, kas ļauj domāt, ka apstādījumu pamatā ir daudzkrāsaini ziedi, bet centrā iepriekšējās apaļās apstādījumu dobes vietā ir

2. att. Doles muižas dārzs 19. gs. otrajā pusē zīmētās Doles salas kartē.

Avots: LNA LVVA, 2760. f., 1. apr., 85. l.

apaļš pastaigu laukums, kuru ieskauj apaļa, iespējams, no koka izgatavota konstrukcija. Ieeja šajā laukumā ir no dienvidrietumiem – kā turpinājums gan iepriekšējā, gan šajā plānā attēlotajai centrālajai taciņai. Visā centrālajā apstādījumu laukumā esošo pastaigu ceļu konfigurācija abās kartēs ir līdzīga, taču atsevišķās vietās ir vērojamas atšķirības.

Apstādījumu plānojums dienvidrietumu un ziemeļaustrumu galos ir saglabājies identisks, bet nu jau abos šajos galos ir attēloti augļu koku stādījumi.

Uz ziemeļrietumiem no šiem apstādījumiem vecākajā kartē ir atainota taisnstūra formas meža teritorija ar vienu diagonālu ceļu, kas savieno muižas saimniecības teritoriju ar vēdzirnavām, bet nav tieši saistīts

ar pārējiem dārza pastaigu ceļiem. Šajā plānā abpus diagonālajam ceļam skaidri redzami ainavu parkam raksturīgie organiskās trajektorijās veidotie pastaigu ceļi.

Ziņas par brīvdabas teātri Doles muižā

Daugavas muzejā īpaša uzmanība ir izrādīta labi zināma vācbaltiešu vēsturnieka Karla fon Lēvisa of Menāra (*Karl von Löwis of Menar*, 1855–1930) publicētajām ziņām par brīvdabas teātra skatuvi Doles parkā. Rakstā par jauniem faktiem Brokhauzenu (*Brockhausen*) dzimtas vēsturē viņš zemsvītras piezīmē par Otto Hermani fon Fitinghofu (*Otto Hermann von Vietinghoff*, 1722–1792) norāda, ka Doles muižas liepu parkā ir paliekas no brīvdabas teātra, kas ir līdzīgs teātrim Veimārā. Liepu dzīvžogi, kas stādīti kā kulises, ir izauguši par kokiem, bet trīs koncentrisku pusapļu formā izveidotie velēnu soli ar centrālo eju vēl aizvien ir skaidri saskatāmi. K. fon Lēviss of Menārs pieļāva, ka Fitinghofs šo brīvdabas teātri ir iestādījis 1756.–1761. gadā, kad muiža bija viņam iekļāta. Taču viņš arī norāda uz to, ka pēc nostāstiem O. H. fon Fitinghofa aktieri šajā brīvdabas teātri izrādes spēlējuši stipri vēlāk – būdami valsts padomnieka Voldemāra Antona fon Lēvisa of Menāra (*Woldemar Anton von Löwis of Menar*, 1741–1818) viesi. K. fon Lēviss of Menārs vēl piemin, ka šādi teātri bija modē 18. gadsimtā, bet vairums liecību par tiem, iespējams, nav saglabājušās.⁵ Savā laikā Daugavas muzeja speciālisti interpretēja šīs ziņas un radīja ļoti noturīgu vēstījumu par 18. gadsimta teātra skatuvi Doles muižas parkā, kas atspoguļots Mirdzas Lendiņas rakstā:

“Būdams Doles muižas īpašnieks, Fitinghofs savu teātra truppu un mūziķus vedis no Rīgas uz netālo Doles muižu. Muižas liepu parkā viņš licis izveidot teātra skatuvi, kuras

aizmugures kulises veidoja liepu dzīvžogs. Skatītāji sēdēja uz velēnu sēdekļiem, kas pusapļi ietvēra skatuvi. Teātra skatuves un solu iekārtojums, kā arī apgaismojums un eju plānojums bijis identisks Veimāras galma dārza teātrim.”⁶

Muzeja speciālisti šo brīvdabas teātra skatuvi hipotētiski lokalizēja uzkalniņā, kas atrodas vēsturiskajās kartēs attēlotā barokālā dārza centrā.⁷

Šo vēstījumu pārņēma gan arhitekts Jānis Zilgalvis,⁸ gan daļēji arī SIA “AIG” pētnieku grupa, kas 2004. gadā ainavu arhitektes un vēsturisko dārzu un parku pētnieces Ilzes Māras Janelis vadībā izstrādāja Doles muižas parka rekonstrukcijas projektu. Tiesa, šajā projektā 18. gadsimta teātra skatuves atrašanās uzkalniņā tiek pieņemta tikai kā viena no iespējamībām.⁹ Latvijas muižu vēsturisko apstādījumu pētniecībā nozīmīgajā monogrāfijā “Lavijas muižu dārzi un parki” I. M. Janelis par Teātra kalniņu raksta:

“Pēc 1898. gada, Doles pilsmuižā iekārtojot jaunu, historisma parku, neatgriezeniski pazūd vecais, 18. gs. vidū veidotais “teātra dārzs”. Atliek vien piebilst, ka spekulācijas par Doles pilsmuižas veco it kā pēc Veimāras parauga iekārtoto “teātra dārzu” ir krietni lielākas par paša dārza miniatiuro platību.

No leģendām apaugušā “teātra dārza” atlicis gluži nesaprotams apaļš pakalns starp veco kungu namu un Daugavas muzeja jeb Doles pilsmuižas jaunās pils vairākkārt pārveidoto piedecēļu. Pats “teātra dārzs” bijis tik vien plats, cik tagadējā klajā pagalma vieta, un gandrīz kvadrātisks, no visām iespējamajām pusēm muižas saimniecisko, domājams, augļu dārzu apņemts.”¹⁰

Redzams, ka arī te akceptēts vēstījums par 18. gadsimta teātra dārzu Doles muižā, bet skeptiski vērtēts tā pielīdzinājums

Veimāras paraugam, kā arī uzsverta uzkalniņa neskaidrā nozīme.

Pēc Daugavas muzeja speciālistu iniciatīvas, lai noskaidrotu uzkalniņā ietvertās konstrukcijas, 2017. gadā tika veikta šī uzkalniņa skenēšana ar ģeoradaru līdz viena metra dziļumam. Radiolokācijas izpētes rezultāti neuzrādīja drošas liecības par cilvēka radītām konstrukcijām.¹¹ Uzkalniņš, neapšaubāmi, ir cilvēka veidots, un šie rezultāti vien liecina par to, ka uzkalniņā ir ar šo metodi neuztverami vai neuztverti elementi vai arī tā sastāvs ir salīdzinoši viendabīgs.

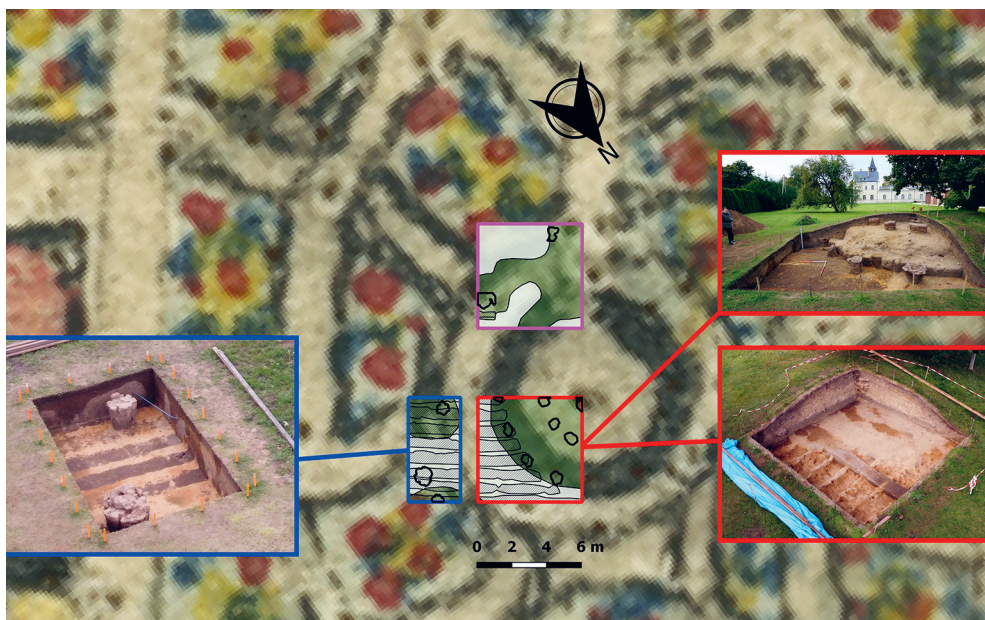
Arheoloģiskie izrakumi Doles muižas dārzā

Daugavas muzejs turpināja attīstīt ieceri atjaunot apstādījumus vietā, kur 19. gadsimta kartēs attēlots barokālais dārzs, kura centrā ir jau minētais uzkalniņš. Abi vēsturiskie plāni un ziņas par 18. gadsimta teātra dārzu radīja šķietami ticamu un loģisku priekšstatu par apstādījumu attīstību Doles muižā – 18. gadsimta vidū O. H. fon Fitinghofs, kurš veicinājis teātra attīstību Rīgā, ir organizējis brīvdabas teātra iekārtošanu Doles muižā, kas 19. gadsimta beigās ir papildināts vai aizstāts ar ainavu parka stila apstādījumiem. Tomēr, ņemot vērā līdzšinējo neskaidrību par uzkalniņa nozīmi, tika pieņemts lēmums pirms apstādījumu atjaunošanas darbiem veikt tajā arheoloģiskos izrakumus. Kopā četrās izrakumu sezonās trīs arheoloģisko izrakumu laukumos tika konstatētas drošas liecības par sistemātiski veidotiem apstādījumiem (3. att.).

Uzkalniņa vienas ceturtdaļas izpēte ar arheoloģisko izrakumu metodi tika uzsākta 2019. gadā un pabeigta 2020. gadā. Šīs izpētes mērķis bija iegūt drošu informāciju par uzkalniņa uzbūvi un no tās izrietošo nozīmi, kā arī pārliecināties par 19. gadsimta kartēs atspoguļoto apstādījumu plānojuma precizitāti. IZRakumi tika veikti 6 × 6 m

lielā izrakumu 1. laukumā, izmantojot roku darbu – zeme tika planēta ar lāpstām un mazajiem rakšanas rīkiem. Visa izraktā zeme tika sijāta ar smalku sietu (sieta acu izmērs 5 × 5 mm), lai nodrošinātu visu arheoloģisko liecību fiksēšanu.

Arheoloģiskajos izrakumos tika konstatēts, ka uzkalniņš veidots uz tālaika vēsturiskās augsnes, to nenotēmojot. Uzbērumam izmantota zeme, kuras pamatapjomu veido vietējā pamatzeme (cilvēka darbības tieši neskarts zemes slānis) – dzeltena smilts. Šajā zemē konstatēti dažādi ieslēgumi – melnzemes un māla ieslēgumi, būvgruži (dažādu izmēru, arī pavisam sīki māla ķieģeļu, dakstiņu, krāsns podiņu fragmenti, kaļķu javas fragmenti, logu stikla lauskas), kaltas naglas un citi kalti dzelzs priekšmeti vai to daļas, industriāli ražotas naglas un citu industriāli ražotu metāla priekšmetu daļas, sadzīves atkritumi (dzīvnieku kauli, sarkanmāla, pelēkās keramikas, akmensmasas, porcelāna, fajansa, stikla trauku lauskas, sarkanmāla puķu podu lauskas u. c. sadzīves priekšmeti vai to daļas). IZRakumos konstatēti arī astoņi no violeta māla veidoti objekti, kas izkārtoti centriski plānotā sistēmā – viens objekts uzkalniņa centrā, trīs objekti lokā pa uzkalniņa augšējās daļas ārmalu un četri objekti lokā pie uzkalniņa pamatnes. Šie māla objekti tikuši izveidoti, izrokot zemē bedri un piepildot to ar mālu. Divos objektos konstatētas drošas liecības par iepriekš apdedzināta koka staba iestiprināšanu mālā – stipri satrupējuša koka paliekas, ko ietvēra oglišu ārējais slānis. Visos objektos bija iespējams noteikt staba vietas dobumus. Gan uzkalniņa centrālajā daļā, gan tā pakājē konstatētas pelēkas smilts zonas ar izteiktu sadzīves atkritumu koncentrāciju. Uzkalniņa pakājē augšējo slāni veidoja 30–50 cm bieza dzeltenas smilts kārtā, kas iegūta no pamatzemes, bet satur retus ieslēgumus. Zem šī slāņa konstatētas astoņas paralēlas 50–75 cm dziļas joslas, kurās iepildīta pelēka smilts. Šīs joslas

3. att. Doles muižas dārzā atsegte apstādījumu elementi. 1. laukums iezīmēts ar sarkanu kontūru, 2. laukums – ar zilu, 3. laukums – ar violetu. Pamatne: Doles salas kartes fragments. LVVA 2760. f., 1. apr., 85. l. Zīmējis, fotografējis un noformējis A. Siliņš

izvietotas 80–90 cm attālumā cita no citas. Šo joslu ZR gali precīzi piekļāvās uzkalniņa pakājei, un tas liecina, ka joslu rakšanas laikā uzkalniņš jau eksistēja. Joslu DA gali stiepās ārpus izrakumu 1. laukuma.

Apkopojot 2019.–2020. gada arheoloģisko izrakumu rezultātus 1. laukumā un ņemot vērā jau esošos priekšstatus par Doles muižas dārza apstādījumiem, secināts, ka arheoloģisko izrakumu laukumā dziļākajos slāņos ir atsegtas liecības par 18. gadsimta vidū veidotu teātra skatuvi – caurmērā 8–9 m lielu apaļveida plānojuma koka karkasa konstrukciju, kura pilnībā aptvēra uzkalniņu. Paralēlās joslas skaidrotas kā liepu dzīvžoga dobes, kas izmantotas kulisēm. Virs šīm joslām esošais dzeltenās smilts slānis interpretēts kā uzkalniņu aptverošā pastaigu ceļiņa iebērums, kas veidots 19. gadsimtā, savukārt pelēkās zonas uzkalniņa pakājē un augšējā daļā – kā 19. gadsimta apstādījumu puķu dobes.

Atsegto liecību interpretācija šķita neapšaubāma, taču, lai precizētu kulišu dzīvžoga plānojumu DA virzienā ārpus 1. laukuma, tika pieņemts lēmums arheoloģiskos izrakumus veikt 6 × 3 m lielajā 2. laukumā. Tur augšējos slāņos tika konstatētas zonas ar dzeltenu smilti un zonas ar pelēku smilti, kuras skaidrotas kā pastaigu ceļiņu un apstādījumu dobru daļas, kā arī atrasti objekti, kas līdzīgi 1. laukumā konstatētajiem objektiem, veidoti no identiska māla. Apakšējos slāņos tika atsegti jau iepriekš konstatēto joslu turpinājumi, kas stiepās DA virzienā ārpus arī šī laukuma. Paralēlās dobes bija garākas, nekā šķietami nepieciešams kulisēm, tomēr tas būtiski nemainīja sākotnējos priekšstatus. Turpretim māla objekti šajā laukumā ievērojami sarežģīja sākotnējo interpretāciju. Viens no skaidrojumiem – šie māla objekti ir kādu palīgkonstrukciju pamatnes. Tika konstatēta arī 19. gadsimta

kartēs attēloto celiņu un dobjū izvietojuma nesakritība ar atsegtajām dzeltenās un pelēkās smilts zonām, taču tas tika skaidrots ar to, ka kartes mērogā ir sarežģīti precīzi attēlot pavisam sīka objekta detaļas.

Lai pārliecinātos, vai uzkalniņa DR pusē ir konstatējamas liecības par K. fon Lēvisa of Menāra minētajiem koncentriskos trīs puslokos izvietotajiem velēnu soliem un centrālo eju, tika pieņemts lēmums veikt arheoloģiskos izrakumus 6 × 6 m lielajā 3. laukumā – uz DR no 1. laukuma, vietā, kur 19. gadsimta kartēs attēlots centrālais celiņš, kas ved uz uzkalniņu no DR puses. Šajā laukumā izrakumos konstatētas būtiskas nesakritības ar 19. gadsimta kartēs attēloto celiņu un dobjū izvietojumu. Netika konstatētas drošas liecības par centrālo celiņu, kas uz uzkalniņu ved no DR puses – tā vietā tika atsegti pelēcīgas smilts slāņi. Savukārt zonās, kur kartēs attēlotas dobes, konstatēta nevis pelēcīga, bet dzeltena smilts. Turklāt laukuma A un R stūrī veiktos padziļinājumos konstatēti 2. laukumā atsegtajiem māla objektiem identiski objekti, laukuma R stūrī atklātas arī paralēlās joslas. Šajā laukumā iegūtie rezultāti liek apšaubīt interpretāciju, kas balstīta uz sākotnējiem priekšstatiem. Netika konstatētas liecības par velēnu soliem un centrālo eju. Māla objektu izvietojums ir ievērojami plašāks par to, kāds būtu nepieciešams brīvdabas teātra skatuves vajadzībām, paralēlo dobjū izvietojums arī ir plašāks par to, kāds būtu nepieciešams kulisēm.

Arheoloģiskajos izrakumos 2. laukumā konstatētās dzelteno un pelēko zonu novirzes no kartēs attēlotajiem celiņiem un dobēm var skaidrot ar to, ka šie apstādījumi attēloti pārāk mazā mērogā (1 mm kartē ir 5 m dabā), tomēr 3. laukumā konstatētā augšējais slāņos atsegto dzeltenās un pelēkās smilts zonu būtiska nesakritība ar 19. gadsimta kartēs attēloto celiņu un dobjū izvietojumu liek šaubīties par kartēs attēloto apstādījumu sīko detaļu atbilstību vēsturiskajai

realitātei. Abiem plāniem ir šķietami augsta ticamība, turklāt otrais plāns nav uzskatāms par pirmā kopiju un ir ļoti rūpīgi izstrādāts tieši centrālajā daļā, par ko liecina daudzi cirkļa adatu atstātie caurumi kartes papīrā. Jāņem vērā, ka no aptuveni 2500 m² lielās dārza centrālās daļas arheoloģiski pētīti ir tikai 90 m² jeb 3,6%, kas neļauj izdarīt pilnīgi drošus secinājumus par vēsturiskajā plānā attēloto elementu atbilstību vēsturiskajai realitātei. Pastāv iespēja, ka plānā attēlotie apstādījumu elementi 3. izrakumu laukumā ir pārveidoti, rokot zemi, jo šī teritorija 20. gadsimtā izmantota lauksaimniecībā. Lai zinātniski pamatotu ziedu dārza apstādījumu rekonstrukciju, ir nepieciešams atsegt plašāku teritoriju.

Senāko apstādījumu attīstības periods vēl nav droši noskaidrots. Arheoloģisko izrakumu 1. laukumā māla pamatnēs konstatēto koka stabu atlieku ¹⁴C datēšana tika veikta 2024. gadā. Kalibrētā datējuma amplitūda ir plaša, taču visticamāk, ka datējums attiecināms uz 19. gadsimtu.¹² Tas savā ziņā korelē ar to, ka 2. laukumā apakšējais slāņos konstatētajās paralēlajās dobes zem pastaigu celiņu iebērums, kur paralēlās dobes nav pārveidotas, gatavojot augsni vēlākiem stādījumiem, tika atrastas fajansa šķīvja lauskas. Tās, iespējams, ir no šķīvja, kura malas lauskas ar reljefu spalvas attēlojumu (angļu val. *feather-edged*, *feather edge*) tika konstatētas augstākos slāņos. Traukus ar šādu ornamentu Vedžvuda (*Josiah Wedgwood*, Britu impērija) ražotnēs sāka izgatavot 1762. gadā, taču šādus šķīvjus, turklāt ar gaišāku glazūru – tikai pēc 1780. gada. Lai gan dziļākajos slāņos nav atrastas lauskas ar pašu ornamentu, bet tikai krāsas, biezuma un citu ārejo pazīmju ziņā identiskas lauskas, šo paralēlo dobjū izveidi var tikai netieši un savā ziņā arī nedroši attiecināt uz 18. gadsimta pašām beigām vai, visticamāk, 19. gadsimta sākumu.

Noteikt otrās, jaunākās, apstādījumu stadijas izveides laiku ir vienkāršāk – uzkalniņa

izveidotajās dobēs ir atrastas precīzi datējamas fajansa šķīvju lauskas, kas ļauj apgalvot, ka šīs dobes nav jaunākas par 19. gadsimta otro pusi. Arī citas fajansa lauskas ir raksturīgas 19. gadsimta vidum un beigām (piemēram, lauskas ar transfēra apdruku). Šīs stadijas datēšanai nozīmīgs ir arī novērojums, ka industriāli ražotas naglas ir atrodamas tikai augšējos slāņos, kas stratigrāfiski atbilst šai stadijai. Apkopojot šīs liecības, secināms, ka apstādījumu otrā stadija ir datējama ar 19. gadsimta otro pusi.

Cenšoties noskaidrot, kas audzis pētītajā vietā, paleobotāniķe Aija Ceriņa veica augu makroatlieku analīzes. Liecības par krāšņumaugiem, kas stādīti dobēs, netika iegūtas, bet tika iegūtas liecības par liepu stādījumiem.¹³

Ar apstādījumiem vai brīvdabas teātri tieši nesaistīti, tomēr pieminēšanas vērti ir dažādi atradumi (zvirgzdainas māla masas keramikas trauku lauskas, atsevišķi rotu un sadzīves priekšmetu fragmenti), kas pētītajos laukumos savulaik nonākuši līdz ar atkritumu kompostu dobju augsnes uzlabošanai. Visās kārtās konstatēts senāku un jaunāku laiku atradumu sajaukums, kas liecina, ka pētītajos laukumos nav saglabāties neskarts mītņu slānis, bet Doles muižas centrā vai tā tuvumā ir bijusi dzīvesvieta, kas datējama ar dzelzs laikmetu, viduslaikiem vai agrajiem jaunajiem laikiem.

Jaunas atziņas par brīvdabas teātri un vēsturiskajiem apstādījumiem Doles muižā

Rūpīgāk izvērtējot K. fon Lēvisa of Menāra sniegtās ziņas, ir skaidrs, ka kaut kur Doles muižas apstādījumu teritorijā, ko viņš nodēvējis par liepu parku, ap 1901. gadu ir bijušas brīvdabas teātra paliekas. Norāde uz šo palieku atrašanos liepu parkā uzreiz liek noraidīt pieņēmumu, ka teātra skatuve meklējama barokālā dārza

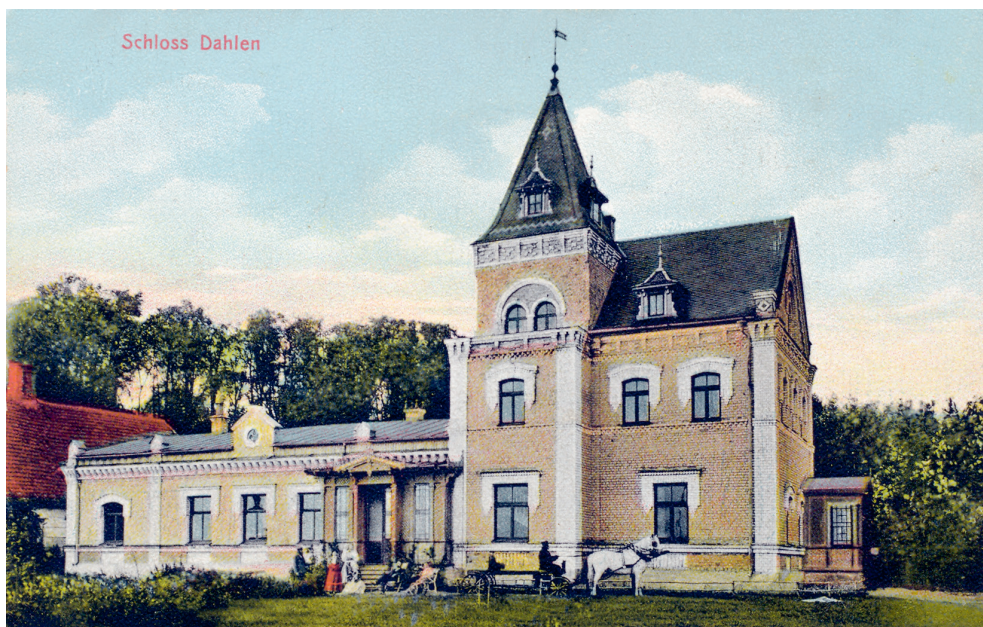
centrā. Tā, visticamāk, meklējama ainavu parka zonā, kur 20. gadsimta sākuma pastkartē redzamas jau krietni izaugušas liepas (4. att.). Tiesa, šajā teritorijā vizuāli nav izdevies identificēt minētās teātra paliekas.

Diezgan droši nojaušams, ka šī brīvdabas teātra izveidošanas piedēvēšana O. H. fon Fītinghofam ir apšaubāma un teātra izrādes Fītinghofa laikā Doles muižā vispār nav notikušas. Tātad Daugavas muzeja speciālisti savulaik, nepietiekami kritiski interpretējot ziņas, pieņēmuši, ka O. H. fon Fītinghofa teātra trupa ir spēlējusi izrādes Doles parkā. Taču ir nepieciešama arī K. fon Lēvisa of Menāra sniegto ziņu pārvērtēšana.

SIA "AIG" izstrādātajā parka rekonstrukcijas projektā norādīts, ka vienu un to pašu cirpto liepu dzīvzogu 110 gadus nav iespējams uzturēt, arī vēlenu soli nav ilglaicīgi.¹⁴ Tātad K. fon Lēvisa of Menāra minētais brīvdabas teātris, kura paliekas bija redzamas vēl ap 1901. gadu, visticamāk, nevarēja būt izveidots 18. gadsimta vidū, jo šādā gadījumā tā paliekas būtu saglabājušās aptuveni 150 gadus.

Jāņem vērā, ka O. H. fon Fītinghofam piederēja daudz muižu, kuru nozīme viņa ikdienā lielākoties bija tīri ekonomiska. Viņš bija aktīvas kultūras dzīves piekopējs un ikdienas dzīves gaitas vairāk pavadīja Rīgas iekšpilsētā, Zolitūdes muižā un Alūksnē. Turklāt vēsturnieks Pauls Kampe, O. H. fon Fītinghofa biogrāfijā uzskaitidams viņa īpašumus, pat nav īpaši izcēlis Doles muižu kā viņa īpašumu.¹⁵

Iepazīstoties ar teātra attīstības pirmsākumiem Latvijā, nākas secināt, ka kaut cik pastāvīgu darbību Rīgā teātra trupa, kuru sākotnēji vadīja Zigfrīds Skolari (*Siegfried Scolari*), bet kopš 1770. gada – Johans Fridrihs Mende (*Johann Friedrich Mende*) un Antons Gantners (*Anton Gantner*), uzsāka tikai 1769. gadā – laikā, kad Dole vairs nebija ieķīlāta Fītinghofam. Pēc trim gadiem trupas darbība Rīgā piedzīvoja krīzi

4. att. 20. gadsimta sākuma pastkarte ar skatu uz Doles muižas jauno kungu ēku. Fonā redzamas pieaugušas liepas. Avots: Daugavas muzejs, DoM 10523

un tās vadību pārņēma O. H. fon Fitinghofs. 1775. gadā Fitinghofs un viņa vadītā trupa Rīgu atstāja, atgriezās – 1780. gadā. Un tikai 1782. gadā tika svinīgi atklāta teātra ēka, kuras celtniecību O. H. fon Fitinghofs finansēja. Šī ēka kļuva par pamatu teātra trupas pastāvīgai darbībai Rīgā. Visu šo laiku trupas darbības pamatā bija ekonomisks aprēķins. Trupa Rīgā uzturējās periodiski – ik pa laikam tā darbojās gan Pēterburgā, gan Tallinā. Šī trupa sāka viesoties Jelgavā tikai finansiāli spiedīgākos apstākļos un tikai pēc 1784. gada, kad O. H. fon Fitinghofs bija pametis trupas direktora pienākumus un Rīgu, jo bija saņēmis pievilcīgu amatu Pēterburgā.¹⁶

K. fon Lēviss of Menārs norādījis uz nostāstiem, ka teātra izrādes Dolē ir uzvestas vēlāk, kad tajā saimniekojis V. A. fon Lēviss of Menārs, K. fon Lēvisa of Menāra vecvec-tēvs. Viņš muižu vadīja 1768.–1818. gadā.¹⁷ V. A. fon Lēvisa of Menāra turību

un pievēršanos mecenātismam apliecina Doles baznīcas (atrodas mūsdienu Ķekavā) celtniecības finansēšana 1783. gadā,¹⁸ turpretim viņa vārds nav minēts diezgan sīki aprakstītajā teātra pirmsākumu vēstures atspoguļojumā¹⁹. Tajā nav arī ziņas, ka teātra trupa būtu uzvedusi izrādes privātiem pasūtītājiem.

Līdz ar to K. fon Lēvisa of Menāra norādītā Doles muižas teātra saistība ar O. H. fon Fitinghofu un tā radišana 18. gadsimta vidū ir apšaubāma. Tāpat, ņemot vērā Rīgas teātra trupas darbības attīstību, maz ticama šķiet Rīgas teātra trupas uzstāšanās Doles muižā 18. gadsimtā.

Gan Daugavas muzeja speciālistu, gan arhitektu, gan ainavu arhitektu uzmanību piesaistīja K. fon Lēvisa of Menāra apgalvojums, ka Doles parkā bijušais teātris veidots pēc Veimāras parauga. Šī raksta autora centieni iepazīties ar Veimāras 18. gadsimta brīvdabas teātra risinājumu rezultējās ar

izrakumu rezultātu sākotnējo interpretāciju. Pretrunā ar to, ka 1. laukumā atsegtās māla pamatnes ir 18. gadsimta vidū veidotās brīvdabas teātra skatuves pamati, bija šādu objektu atsegšana un izvietojums 2. un 3. laukumā. To izvietojums izrādījās ievērojami plašāks par to, kāds būtu nepieciešams brīvdabas teātra skatuves vajadzībām. Arī paralēlo dobjū izvietojums izrādījās plašāks par to, kāds būtu nepieciešams skatuves kulisēm. Turklāt uz to, ka šie objekti varētu būt jaunāki – radīti 19. gadsimtā – sliecas norādīt gan koka staba palieku ¹⁴C datēšanas rezultāti, gan atsevišķu fajansa trauku lauskas. Pievienojot K. fon Lēvisa of Menāra norādi par skatuves atlieku atrašanos liepu parkā jeb ainavu parkā, varam apgalvot, ka izrakumos atsegtie apstādījumu un konstrukciju elementi nav saistāmi ne ar 18. gadsimta vidū, ne ar K. fon Lēvisa of Menāra redzētajām teātra paliekām. Minētās teātra paliekas ir meklējamas ainavu parka daļā. Kas tad ir atsegts barokālā dārza daļā? Uzkalniņa un paralēlo stādījumu kā neapšaubāmu pirmās stadijas elementu nozīme pagaidām nav skaidra. Savukārt māla pamatnes varētu būt arī otrās apstādījumu stadijas elementi. Pamatņu plaši izvērsts izvietojums liek meklēt to nozīmi visa 50 × 50 m lielā dārza platībā. Doles 1871. gada kartē var saskatīt pastaigu celiņu izvietojumu spirāles formā, kas norāda uz to, ka, iespējams, te varētu būt bijis spirālveida labirints, kas arī 19. gadsimtā ir bijis sastopams teritoriju labiekārtojuma elements. Māla pamatnes varētu būt bijušas šī labirinta sienu veidojošo dzīvzogu un vītenaugu atbalsta konstrukciju pamati. Aplūkojot otru, nedaudz jaunāko Doles salas karti, redzam, ka celiņu konfigurācija ir ļoti līdzīga, bet spirāles forma vairs nav uztverama, kas savukārt norāda uz to, ka apstādījumu otrā stadija 19. gadsimta beigās, iespējams, ir tikusi modificēta un radīta vēl trešā stadija, kas, ņemot vērā augšējo zemes slāņu daļēju postīšanu vēlākos laikos,

arheoloģiskajos izrakumos ir grūti nošķirta no otrās stadijas. Taču bez plašāk izvērstiem arheoloģiskiem izrakumiem šie ir tikai pieņēmumi.

Secinājumi

Arheoloģiskie izrakumi Doles muižas dārzā ir veikti salīdzinoši nelielā daļā – izpētīti tikai apmēram 3,6% dārza teritorijas, kas ir nepietiekami, lai varētu droši raksturot atsegtās liecības par dārza apstādījumiem. Līdzšinējos izrakumos ir iespējams konstatēt vismaz divas apstādījumu attīstības stadijas, bet iespējams, ka ir bijušas trīs stadijas.

Senāko apstādījumu stadiju veido uzkalniņš un to ietverošie paralēlie stādījumi. Uzkalniņā un ap to konstatētās koncentriskā sistēmā izkārtotās violetā māla pamatnes, iespējams, arī ir šīs stadijas apstādījumu daļa. Sākotnējais skaidrojums, balstīts uz 1. izrakumu laukumā iegūtajām liecībām, ka šie elementi ir brīvdabas teātra skatuves daļas, izrādījās neatbilstošs, tomēr, lai zinātniski pamatotu šīs stadijas apstādījumu raksturojumu, nepieciešams veikt plašākus izrakumus. Patlaban netiešas liecības norāda uz to, ka šī stadija nav veidota 18. gadsimta vidū, bet gan 18. gadsimta beigās vai, visticamāk, 19. gadsimta pirmajā pusē. Tādējādi konstatēta neatbilstība priekšstatam par 18. gadsimta vidus brīvdabas teātra skatuvi izrakumu vietā.

Jaunākās apstādījumu stadijas pamatā ir uzkalniņš, ap kuru iekārtoti pastaigu celiņi un apstādījumu dobes. Tika sagaidīts, ka šīs stadijas apstādījumu elementi būs atbilstoši 19. gadsimta kartēs attēlotajiem apstādījumiem, tomēr līdzšinējos arheoloģiskajos izrakumos konstatētas novirzes un vietām pat nozīmīgas atšķirības. Lai varētu izteikt drošākus apgalvojumus par 19. gadsimta karšu atbilstību vēsturiskajai realitātei, arī nepieciešami plašāki arheoloģiskie izrakumi.

Skaidrojot minēto māla pamatņu izvērsto izvietojumu, var pieļaut, ka māla pamatnes atbilst nevis pirmajai apstādījumu stadijai, bet otrajai, kur barokālā dārza vietā, iespējams, ir atradies spirālveida labirints, kas veidots no dzīvžogiem un citiem augiem un kas saskatāms 1871. gada kartē. Savukārt jaunākā apstādījumu stadija, kuru veidoja pastaigu celiņi un puķu dobes, iespējams, veidota, modificējot otro stadiju. Līdzšinējos izrakumos nav izdevies nošķirt 2. un 3. stadiju, kas atrodas daļēji postītos augšējos zemes slāņos. Realizētā arheoloģiskā izpēte ir kārtējais apliecinājums tam, ka arheoloģiskie izrakumi ir ļoti noderīga rakstīto un kartogrāfisko avotu pārbaudes metode.

Pievēršoties jautājumam par teātra darbību 18. gadsimta vidū Doles muižā, tika veikts ieskats teātra attīstības pirmsākumu vēsturē, kas ļāva apšaubīt pieņēmumu, ka Doles muižā 18. gadsimta vidū vai otrajā pusē būtu uzvestas teātra izrādes. Rīgas teātra trupa tolaik darbojās pēc ekonomiska aprēķina tikai Krievijas impērijas lielākajās pilsētās. Lai gan iespējams, ka O. H. fon Fītinghofs sponsorējis atsevišķas izrādes, jāņem vērā, ka Doles muižu viņš neapmeklēja bieži, tāpēc nav pamata domāt, ka viņš Dolē būtu ierīkojis īpašu skatuvi, kur organizēt teātra izrādes. Teātra pirmsākumu vēstures aprakstā nav arī norāžu par to, ka

V. A. fon Lēviss of Menārs būtu saistīts ar teātri tādā mērā, lai uzturētu teātra skatuvi un aicinātu pie sevis Rīgas teātra trupu. Citādi ir ar A. V. fon Lēvisu of Menāru, kas Doles muižā saimniekoja 19. gadsimta otrajā pusē. Viņš ir veicis droši pierādāmus labiekārtošanas darbus Doles muižas parka daļā. Ir saglabājušās ziņas, ka viņš mēdzis uzņemt viesus no Rīgas un apkārtnes un izklaidējis tos Doles muižas apstādījumos. Pievēršot uzmanību K. fon Lēvisa of Menāra norādei, ka teātris veidots pēc Veimāras parauga, jāuzsver, ka ar to, visticamāk, domāts 1823./1824. gadā veidotais brīvdabas teātris Veimāras Belvederes pils parkā, kuru A. V. fon Lēviss of Menārs jaunībā, būdams Veimārā, visticamāk, ir apmeklējis. Ņemot visu šo vērā, var pieļaut, ka K. fon Lēviss of Menārs 19. un 20. gadsimta mijā Doles muižas parkā ir redzējis brīvdabas teātra paliekas, dzirdējis neprecīzus nostāstus vai arī neprecīzi tos uztvēris un kļūdaini piedēvējis senākam laikam un senākam dzimtas loceklim. Iespējams, ka K. Lēvisa of Menāra Doles muižas liepu parkā redzētās brīvdabas skatuves paliekas pēc Veimāras Belvederes pils parkā esošā teātra parauga ir radītas 19. gadsimta otrajā pusē un to izveidi un teātra izrāžu uzvešanu organizējis A. V. fon Lēviss of Menārs. Arī šis ir tikai pieņēmums, tomēr tas ir ticamāks par līdzšinējiem pieņēmumiem.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ANDRIS CAUNE, IEVA OSE. Latvijas 12. gadsimta beigu – 17. gadsimta vācu piļu leksikons. In: Latvijas viduslaiku pils. IV. Rīga 2004, 156.–159. lpp.
- ² Doles salas 1871. gada kartes kopija, 1908. Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 1679. f., 194. apr., 17. l.
- ³ ILZE MĀRA JANELIS. Latvijas muižu dārzi un parki. Rīga 2010, 11. lpp.
- ⁴ Doles salas karte, b. d. LNA LVVA, 2760. f., 1. apr., 85. l.
- ⁵ KARL VON LÖWIS OF MENAR. Ergänzungen zur Stammtafel der Familie von Brockhausen, aus der Brieflade von Schloß Dahlen in Livland. In: Jahrbuch für Genealogie, Heraldik und Sphragistik, 1901. Mitau 1902, S. 198–200.
- ⁶ MIRDZA LENDIŅA. No Doles muižas un Lēvisu of Menāru dzimtas vēstures. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 1992, Nr. 3., 48. lpp.

- ⁷ LILITA VANAGA. Salaspils novads. Gadsimtu hronoloģija: 9. g. t. pr. Kr.–21. gs. Salaspils 2011, 82. lpp.
- ⁸ JĀNIS ZILGALVIS. Daugavas muižas: 18. gs.–20. gs. sākums. Rīga 2002, 147. lpp.
- ⁹ ILZE MĀRA JANELIS, ARTŪRS LAPIŅŠ, BAIBA EGLĀJA. Vēsturiskais apskats. In: Parka rekonstrukcijas tehniskais projekts. SIA "AIG" 2004, 7. lp. Pieejams Daugavas muzejā un Nacionālajā kultūras mantojuma pārvaldē (turpmāk – NKMP), VKPAI Nr. 440/2005.
- ¹⁰ ILZE MĀRA JANELIS. Latvijas muižu dārzi un parki. Rīga 2010, 215., 217. lpp.
- ¹¹ JĀNIS KARUŠS. Izpēte ar radiolokācijas metodi Daugavas muzejā. Rīga 2017. Pieejams Daugavas muzejā.
- ¹² Divu paraugu ¹⁴C datēšanas iespēju sniedza Latvijas Arheologu biedrība un *Vilnius Radiocarbon*. Oglītes no koka staba ārējā slāņa (paraugs FTMC-VQ77-1, ¹⁴C konventionālais datējums 139 ± 29) ar 68,3% varbūtību attiecināmas uz 1681.–1939. gadu (1681.–1701. g. – 9,1%; 1721.–1739. g. – 8,2%; 1753.–1762. g. – 3,5%; 1800.–1816. g. – 6,8%; 1833.–1890. g. – 26,5%; 1908.–1939. g. – 14,1%), ar 95,4% varbūtību attiecināmas uz 1673.–1944. gadu (1673.–1778. g. – 36,1%; 1798.–1944. g. – 59,3%). Šī paša koka staba ārējā slāņa stipri satrupējušas koksnes atliekas (paraugs FTMC-VQ77-2, ¹⁴C konventionālais datējums 20 ± 28) ar 68,3% varbūtību attiecināmas uz 1706.–1907. gadu (1706.–1720. g. – 20,0%; 1818.–1833. g. – 21,5%; 1891.–1907. g. – 26,8%), ar 95,4% varbūtību attiecināmas uz 1695.–1916. gadu (1695.–1725. g. – 29,3%; 1811.–1854. g. – 29,5%; 1877.–1916. g. – 36,7%). Datējumu kalibrēšana: OxCal v4.4.4 Bronk Ramsey (2021); r:5; Atmospheric data from Reimer et al. (2020).
- ¹³ ALJA CERIŅA. Augu makroatliekas Dolesmuižas 2019. gada arheoloģiskajos izrakumos ievāktajos nogulumu paraugos. In: AIVARS SILIŅŠ. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem bijušās Doles muižas ziedu dārzā t. s. teātra kalniņā 2019. gadā. Doles salā 2020, 192.–194. lpp. Pieejams Daugavas muzejā un NKMP.
- ALJA CERIŅA. Augu makroatliekas – Dolesmuiža 2021. Atskaite. In: AIVARS SILIŅŠ. Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem bijušajā Doles muižas ziedu dārzā 2021. gadā. Doles salā 2023, 195.–200. lpp. Pieejams Daugavas muzejā un NKMP.
- ¹⁴ ILZE MĀRA JANELIS, ARTŪRS LAPIŅŠ, BAIBA EGLĀJA. Vēsturiskais apskats. In: Parka rekonstrukcijas tehniskais projekts. SIA "AIG" 2004, 7. lp. Pieejams Daugavas muzejā un NKMP, VKPAI Nr. 440/2005.
- ¹⁵ PAUL CAMPE. Otto Hermann v. Vietinghoff, gen. Scheel, Marienburg der sogenannten „Halbkönig v. Livland“ (1722–1792). In: Baltische Hefte 1960, Heft 2, S. 83.
- ¹⁶ HEINRICH BOSSE. The establishment of the German theater in Eighteenth Century Riga. In: Journal of Baltic Studies 20, 1989, No. 3, pp. 207–222, here pp. 209–214.
- FRIEDRICH LACOSTE. Zur Geschichte des Rigischen Theaters. In: Rigisches Theaterblatt 1815, Nr. 17, S. 78.
- ¹⁷ Woldemar Anton (Anton Ivanovich) von Löwis of Menar. In: Geni.com. Pieejams: <https://www.geni.com/people/Woldemar-Anton-Anton-Ivanovich-von-L%C3%B6wis-of-Menar/6000000020590242155> (skatīts 31.05.2024.).
- ¹⁸ VANAGA, Salaspils novads, 83. lpp.
- ¹⁹ FRIEDRICH LACOSTE. Zur Geschichte des Rigischen Theaters. In: Rigisches Theaterblatt 1815, Nr. 14–23.
- ²⁰ Schlosspark Belvedere (Weimar). Pieejams: <https://www.parks-und-gaerten.de/schlosspark-belvedere-weimar/> (skatīts 31.05.2024.).
- ²¹ Alexander Woldemar Löwis of Menar. In: Geni.com. Pieejams: <https://www.geni.com/people/Alexander-Woldemar-L%C3%B6wis-of-Menar/6000000010425246112> (skatīts 31.05.2024.).
- ²² VANAGA, Salaspils novads, 95. lpp.
- ²³ [Par A. V. fon Lēvisu of Menāru]. In: Austrums 1897, Nr. 1, 70.–71. lpp.

SUMMARY

There are two maps made in the 19th century, which depict improvement of the territory of the Dole Manor, no longer visually identifiable today. Around object is depicted in the centre of the baroque-looking garden, and in that place today there is a mound. Based on the information provided by Karl von Löwis of Menar, a notion was formed of an open-air theatre, built according to the example of Weimar in the middle of the 18th century. Its construction was believed to have been ordered by O. H. von Vietinghoff. Despite the indication that the theatre was located in the linden park, the specialists of the Daugava River Museum once localized it on the mound.

To clarify the structures in the mound, a GPR scan of the mound was carried out in 2017. It showed no evidence of man-made structures. As the plans of the Daugava River Museum for the restoration of the garden developed, the archaeological research was started with the purpose to obtain confirmation of apparently reliable information about the garden and the theatre.

Excavations revealed several phases of development. The earliest phase consists of a mound and parallel plant beds that enclose it. The concentrically arranged clay objects may also be part of this phase. The first results of the excavations seemed to confirm the initial notion, and it was believed that the clay objects were the foundations of a stage and the parallel plantings were stage backdrops made of hedges. In recent excavations, it was found that the distribution of clay objects and parallel plantings was wider than would be necessary for a theatre, and no evidence of audience seating was found. It was concluded that the original interpretation was inadequate. Indirect evidence indicates that the oldest phase was built in the late 18th century or, more likely, the first half of the 19th century.

Explaining the wide distribution of the clay objects, it can be assumed that the clay objects belong to the second phase, in which a spiral hedge maze could be created, the outline of which can be seen on the map of 1871. The last phase, which consisted of a baroque-looking garden with walkways and flower beds, was created by modifying the second phase. So far, the excavations have not succeeded in clearly distinguishing phases 2 and 3, which are located in the partially damaged upper layers of the earth. So far, ~3.6% of the garden's territory have been explored. For a well-founded description of the garden, it is necessary to expand excavations. The research carried out is yet another confirmation that archaeological excavations are a very useful method that contributes to examining written and cartographic sources.

Furthermore, an insight into the history of the beginnings of the theatre in Latvia was obtained, making it possible to question the assumption that theatre performances were staged in the Dole Manor in the middle or second half of the 18th century. At that time, the theatre troupe performed only in the largest cities of the Russian Empire. It is different in case of the second half of the 19th century, when A. W. von Löwis of Menar (1802–1897) owned Dole Manor. He carried out improvement works in Dole Manor Park and used to receive guests from Riga and surroundings, entertaining them in Dole Manor park. Paying attention to the indication that the theatre was built, following the example of Weimar, it should be emphasized that this most likely refers to a Belvedere Palace Park theatre built in 1823/1824, and A. W. von Löwis of Menar visited Weimar in his youth. It is possible that K. von Löwis of Menar was mistaken and the remains seen by him originated in the second half of the 19th century, and the creation thereof, as well as performances were

organized by A. W. von Löwis of Menar. This is also an assumption, however, it is more reliable than the previous one.

© 2025, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons*
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons
Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Zasas muižas kungu mājas arheoloģiskā izpēte 2023. un 2024. gadā*

Archaeological research in the main residential house of Zasa Manor in 2023 and 2024

Andris Šnē, Dr. hist.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļa
E-pasts: andris.sne@lu.lv

Rūdolfs Brūzis, Dr. hist.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūts
E-pasts: rudolfs.bruzis@lu.lv

 <https://orcid.org/0000-0002-2778-2116>

Rakstā apkopotas vēsturiskās un arheoloģiskās liecības par Zasas muižas (mūsdienā Jēkabpils novadā) kungu mājas būvvēsturi. Arheoloģiskie izrakumi šajā vietā aizsākti 2023. gadā, sniedzot būtisku pienesumu celtnes plānojuma un ārējā veidola rekonstruēšanai. Atsegtās būvkonstrukcijas un atrastās senlietas norāda uz kungu mājas vismaz trīs būvperiodiem, sākot ar 17. gadsimta vidu. Drošticamas liecības par apdzīvotību Zasā 16. gadsimtā nav iegūtas, lai gan rakstītajos vēstures avotos vietas izlēpošana minēta jau 1559. gadā.

Atslēgvārdi: jauno laiku arheoloģija, Zasa, muižas Latvijā, muižu arheoloģija, būvvēsture.

The article is dedicated to historical and archaeological evidence about the formation and development of the Zasa Manor's (present-day Jēkabpils region) main residential house. Archaeological excavations at this site began in 2023, providing a significant contribution to the reconstruction of the building's layout and outlook. The uncovered building structures and found artefacts indicate at least three construction periods of the manor house, starting from the mid-17th century. At the same time, strong evidence of the settlement in Zasa in the century before has not been obtained, although written historical sources attribute the lease of the site to 1559.

* Raksts sagatavots Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes administrētajā Snieguma finansējuma projektā.

Keywords: postmedieval archaeology, Zasa, manors in Latvia, manor archaeology, construction archaeology.

Zasas muižas vieta saskaņā ar mūsdienu administratīvo iedalījumu atrodas Jēkabpils novadā, Zasas pagastā, Zasas ciemā (kas ietilpst Sēlijas (jeb vēsturiski Augšzemes) vēsturiskajā zemē). Par Zasas muižu nav saglabāties plašs vēstures avotu klāsts, lai gan tās vārds dokumentos fiksēts kopš 16. gadsimta. Īpaši maz saglabājušās ir vizuālās vēstures liecības. Zasas muižas vēsturei veltīti tikai atsevišķi vēstures vai arhitektoniskās izpētes pētījumi, lai gan tā bieži pieminēta apkopjošā rakstura vai populārzinātniskos darbos. Par Zasas muižas vēsturi un arhitektūru sagatavots tikai viens zinātniski pētniecisks raksts, ko 2017. gadā publicēja Latvijas muižu arhitektūras vēstures pētnieks Jānis Zilgalvis.¹ Zasas muižai veltīta sadaļa arī viņa darbā par Daugavas muižām, to arī piemin arhitektūras vēsturnieks Dainis Bruģis fundamentālajā pētījumā par historisma stilu Latvijas arhitektūrā.² Atsevišķas ziņas publikācijās rodamas par muižā izvietoto skolu, baznīcu, parku un dzirnavām, tomēr kopumā Zasas muižas centra kompleksa vēsture uzskatāma par nepētītu un neapzinātu. Mūsdienās no Zasas muižas centra kompleksa saglabāties parks, atsevišķas ēkas un to drupas (arī kungu mājas paliekas), tomēr šīs liecības nav iekļautas valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā.

Zasa un tās muiža laika gaitā dēvēta dažādi – Zasas, arī Viesenes muiža, vācu valodā – *Weessen Schloss*, retāk arī *Wiessen*. Arhīva dokumentos atrodami arī vairāki citi vietas nosaukuma varianti, piemēram, *Sasa*, *Zasse*. Savukārt nosaukums latviešu valodā – Zasa – veidojies tikai Latvijas Republikas sākumposmā, 20. gadsimta 20. gados, aizstājot līdz tam pieņemto Viesienas nosaukumu.

Zasas muižas pirmsākumi un attīstība 16.–20. gadsimtā

Ģeogrāfiski Zasa iekļaujas Austrumlatvijas zemienu Aknīstes nolaidenumā, līdz ar to reljefs ir lēzens, vietām vidēji viļņots. Teritorija ir gan mežiem bagāta, gan diezgan purvainā, un to šķērso Zasas upe, kas laika gaitā tikusi uzpludināta.³ Zasas apkārtnē nav bagāta ar derīgo izrakteņu atradnēm un dabas resursiem, tomēr tajā sastopamas kvartāra māla atradnes. Tas, iespējams, sekmēja vēlākās Zasas muižas ķieģeļnīcas izveidošanu. Tāpat netālu no Zasas centra izvietotas (un joprojām ir izmantojamas) smilts un dolomīta atradnes.⁴

Zasā un tās tuvākajā apkārtņē nav konstatētas arheoloģiskas liecības par apdzīvotību aizvēsturē un viduslaikos – Zasas ciemam tuvākais arheoloģiskais objekts ir agrā un vidējā dzelzs laikmeta mijā ierīkoti Antūžu senkapi un Antūžu apmetne. Šis senvietas veido vienotu arheoloģisko kompleksu un atrodas apmēram 3 km uz dienvidaustrumiem. Tiesa, kapulaukā arheoloģisko pētījumu gaitā atklāti arī 17. gadsimtā ierakti pēcapbedījumi.⁵

Kopumā Zasas apkārtnes (un mūsdienu pagasta) teritorija dzelzs laikmeta beigās (vēlajā dzelzs laikmetā, 9.–12. gs.) ietilpa sēļu apdzīvotajās zemēs, savukārt viduslaikos, kurus ievadīja 13. gadsimta krusta karu laikmets Baltijā, tās bija Vācu (jeb Teitoņu) ordeņa atzara Livonijā (parasti īsāk saukts par Livonijas ordeni) zemes. Tomēr arheoloģiskie atradumi norāda, ka šajos gadsimtos reģions bijis mazapdzīvots. Arheoloģiskas liecības par iespējamām akmens laikmeta dzīvesvietām un viduslaiku un jauno laiku apbedījumu vietām iegūtas atsevišķās pagasta vietās (akmens rīku savrupatradumi vairākās vietās, nopostītais jeb noraktais Kāķa kalns pie Sipulāniem), tomēr tās nav noteiktas par valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļiem. Tādējādi pieļaujams, ka 16. gadsimtā, sākoties agrariem jaunajiem

laikiem un veidojoties jaunai apdzīvotībai vairākās Sēlijas vietās, apdzīvotība Zasā bija reta un maznozīmīga un saņemtais lēnis drīzāk nozīmēja iespējas jaunajam lēņa kungam attīstīt šajā vietā jaunu saimniecību, nevis jau stabilu, funkcionējošu muižas sistēmu ar zemniekiem un tūrumiem.

Arī rakstītajos vēstures avotos Zasas apdzīvotā vieta nav minēta saistībā ar viduslaiku (13.–15. gs.) norisēm. Tomēr, sākot ar Livonijas kara (1558–1583) pirmajiem gadiem, kas būtiski mainīja gan politiskās struktūras Livonijā, gan apdzīvotības un sabiedrības raksturu reģionā, rakstītajos avotos parādījās arī Zasas vārds. Par pirmo Zasas muižas īpašnieku, kurš tātad šajā apkaimē bija ieguvis valdījumā zemi, 16. gadsimta vidū tiek minēts Alafs vai Alefs Felinks (viņa uzvārds rakstīts dažādi, kā *Velinck*, *Velinek*; miris 1575. gadā, apbedīts Dignājas baznīcā, kur saglabājusies viņa kapa plāksne). Saskaņā ar vēsturnieces Mārītes Jakovļevas pētījumiem “*Zasas sākotnējais nosaukums ir Fēlinga muiža (Velingk Gut), pēc Alofa Fēlinga (Fehling, Velingk) vārda, kurš to bija ieguvis lēni 1559. gadā. 17. gs. sākumā Briģenes un Siķeles īpašnieks Brunavs (Brunnau, Brunnow) šo muižu ieguva precību ceļā, bet 1644. g. Gothards Brunavs to samainīja ar Reinholdam fon Zasam (Sass) piederošajiem Kumbuļiem*”.⁶

Tieši ar apkaimes nonākšanu Zasu dzimtas rokās 17. gadsimta vidū arī aizsākās muižas uzplaukums, bet par tās saimniecību un apbūvi līdz tam ir grūti spriest. Iespējams, ka muižas centra kompleksā jau bija uzceltas koka celtnes, lai nodrošinātu saimniecisko darbību un muižas zemju pārvaldību, tomēr par to raksturu nav liecību. Tādējādi, kad 1644. gadā Zasas teritoriju ieguva Saksijas karaļa leitnants Reinholds fon Zass (*Sass*, 1602–1648 vai 1657), tā, visticamāk, nebija plaša un nozīmīga vieta. Taču viņa dēla Heinriha fon Zasa laikā (1636–1706), iespējams, aizsākta muižas un parka veidošana. Starp citu, Zasi bija

ļoti sazarota dzimta, un viņiem šajā laikā piederēja arī muižas Biržos, Dignājā, Elkšņos, Lielaucē, Šķēdē un citviet, arī Zasulaukā Rīgā, turklāt ar laiku daļa Zasu ieņēma augstus amatus Krievijas impērijas armijā.⁷ Nākamie Zasu dzimtas pārstāvji, kuriem piederēja Zasa, bija Gideons (dzimšanas gads nezināms – miris 1753), Johans Karls (1709–1756), Johans Adams (1754–1774) un Anna Juliane Margarete Ģertrūde (1774–1830). No 1787. līdz 1865. gadam Zasas muižai bieži mainījušies īpašnieki, nereti tā ieķīlāta. Viens no ilgstošākajiem tās saimniekiem bija Talsu apriņķa tiesnesis Vilhelms fon Rummels. 1865. gadā Zasas muiža nonāca fon Greigu (*Greigh*) dzimtas īpašumā, kurai tā piederēja līdz pat Latvijas agrārājam reformam. Fon Greigi bija skotu izcelsmes dzimta, kuri pēc jakobītu sagrāves Skotijā 18. gadsimta beigās ienākuši Krievijas impērijā un ar laiku ieņēma augstus amatus impērijas armijā, flotē un valdībā. Pēdējie muižas īpašnieki bija Viljams (Vasilijs) Greigs (1832–1901) un viņa dēls Aleksejs (1859–1920). Daudzi muižas īpašnieki apbedīti Zasas baznīcas kapenēs.⁸

Pagaidām vēl ir pārāk maz zināms par jauno laiku saimniecisko un sociālo dzīvi Zasas novadā, kā arī par zemnieku un muižas attiecībām, tomēr nelielu ieskatu par situāciju 19. gadsimta vidū iespējams gūt no kāda precīzāk nedatēta dokumenta:

*“Par apdzīvoto vietu labklājību.
Revīzijas dvēseles – 497
Apstrādājama zeme – 3092 desetīnas⁹,
neapstrādājama zeme ir 5411 desetīnas.
Kopā 8503; bruto raža 5000 rub
Zemes rentabilitāte:
Novākts – graudi – 6; katrai dvēselei:
graudi. galda vērtība – 4; uz mežu.
Desetīnas – 5
Strādnieku skaits:
Strādnieki-ļaudis: 295 vīrieši, 300 sievietes;
strādnieki-zirgi: 261.”¹⁰*

Dokumentā minēts, ka apstrādājamā zeme ir labā stāvoklī, muižā ir ķieģeļu dzinātava, arī alus brūzis un brandavīna darītava, infrastruktūru nodrošina zemes ceļi un Daugavas ūdens ceļš.¹¹

Tāpat kā citās jauno laiku muižās, arī Zasas muižas centrā bijis pagalms, kuru no saimniecības ēkām – zirgu staļļiem, klēts, pagraba – atdalījis laukakmeņu žogs. Ap šo taisnstūrveida pagalmu veidots muižas centrs, tā rietumu malā pie upes (kam vēlāk mainīta gultne un krasta līnija) stāvā krasa bijusi izvietota kungu māja jeb muižas centrālais nams. No tā saglabājušies pagrabi, kuru ārējā kontūra vietām nolasāma zemes reljefā, un centrālā rizalīta atliekas ar divām apaļām logailām. Joprojām nav precīzi skaidrs, kā kungu māja izskatījies līdz 20. gadsimta sākumam. Iespējams, ka šīs drupas attiecināmas uz muižas kungu māju, kas pastāvējusi pirms 19. gadsimta un laika gaitā nonākusi drupu stāvoklī, savukārt 19. gadsimtā celtā kungu māja atradusies vietā, kur vēlāk uzcelta vasaras kotedža. Mākslas vēsturnieks Dainis Bruģis ir publicējis Zasas muižas attēlu, datēdams to ar 20. gadsimta sākumu.¹² Arhitektūras vēsturnieks Jānis Zilgalvis (šo domu atkārti arī Vitolds Mašnovskis) pieņem, ka attēlā redzamā ēka – neogotiskā stilā būvēta divstāvu koka celtne ar lieveni, erkeriem un grezni rotātām fasādēm – ir bijusi tā, kas gājusi bojā pagājušā gadsimta sākumā.¹³

Zasas muižas centrā mūsdienās ir dažas vēsturiskās celtnes, kas joprojām tiek izmantotas, un vairāku ēku drupas. Diemžēl lielākajai daļai sagruvušo ēku nav zināma to kādreizējā funkcija un nozīme, kā arī celšanas laiks. Piemēram, uz veciem mūra pamatiem celts vešūzis, savukārt netālu no vešūža saglabājušies mūrēti akmens dubultpamati, kur starp pamatu sienām atstāta apmēram metru plata eja (iespējams, tādējādi nodrošinot siltuma vai aukstuma izolāciju).

J. Zilgalvis atzīmē, ka

“[r]augoties uz senākās kungu mājas drupām, pa labi redzama neliela koka ēka, kurā ilgus gadus atradās pasts, iekārtots jau agrārreformas laikā. Arī tā celta kā Greigu vasaras māja pēc iepriekšējās mājas nodezināšanas. Ēkas būvformas ir vienkāršas un tradicionālas, tā vienlīdz labi iekļautos arī mazpilsētu apbūvē. Šo pagalma malu papildina paliela divstāvu ēka – bijusi klēts. Te 20. gadsimta 20. gados, uzceļot otro stāvu, ierīkota veterinārā ambulance. Ēkā saglabājušies velvēti pagrabi. Netālu no šīs ēkas atradies vešūzis, uz kura pamatiem celta jauna dzīvojamā ēka. Laukakmeņu mūra pamati redzami vēl šodien. Pie tās redzamas kādas citas taisnstūrveida būves atliekas, kuras nozīme pagaidām nav noskaidrota. Interesanti, ka tās pagrabam ir dubultas sienas – apmēram metra attālumā viena no otras. Pagalmā vedošā ceļa otru pusi iezīmē lielais laidars – 19. gs. otrajā pusē celta laukakmeņu mūra ēka ar daļēji noslēgtu pagalmu. Tās vienā galā padomju laikā piebūvēts liels dēļu šķūnis. Muižas apbūvi veido arī bijušais brūzis, kurā vēlāk iekārtota kalpu māja. 19. gs. būvētajai divstāvu mūra ēkai ir divslīpju jumts ar daļēji nošļauptiem galiem un dzega ar smalki izstrādātu profilējumu. Interesantas ir kalpu mājas ārdurvju vērtnes (19. gs. pēdējais ceturksnis). Tās veidotas pildīņu konstrukcijā. Pildīņiem ir dubults ierāmējums, apakšējā mala viegli ielocīta, bet vidusdaļā apļveida joslas vidū novietota rozete. Šis greznās durvis diez vai būs liktas kalpu mājai, visdrīzāk brūzim, kas šeit atradās pirms tam. Pie brūža (kalpu mājas) grupējas citas saimniecības ēkas, pareizāk sakot, to atliekas. Tās ir kūts drupas, kādas saimniecības ēkas pamati un pagraba namiņš”¹⁴

Aplūkojot Zasas plānus, kas zīmēti 1899. gadā (1. att.) un 1905. gada jūnijā, redzams, ka muižas centra kompleksa

apbūvē būtiskas izmaiņas netika veiktas. Muižas struktūra tajā laikā acimredzot jau bija nostabilizējusies un sekmīgi funkcionēja, atspoguļojot muižu daudznozaru saimniekošanu dažādās nozarēs. 1921. gadā, agrārās reformas laikā, mērnieks veica detalizētu Zasas muižas ēku uzskaiti, minot 25 celtnes¹⁵.

1905. gada revolūcija spēcīgi un liktenīgi skāra Zasas muižu. Muižas kungu nams un dažas citas ēkas oktobrī tika nodedzinātas un vairs netika atjaunotas. Domājams, ka kungu mājas atjaunošana arī netika plānota, jo, kā norāda J. Zilgalvis, Greigi Zasā uzturējušies tikai vasarā.¹⁶ Greigu vajadzībām pēcrevolūcijas laikā uzcelta vasaras māja – koka celtnes jeb t. s. Pasta māja.

Pirmā pasaules kara gados muižas saimniecība turpināja nikt. Pēc ilgstoša vācu okupācijas perioda vācieši Zasu atstāja tikai 1918. gada oktobrī–novembrī. Sekoja padomju varas īsais periods, tad 1919. gada maijā iestājās juku laiks. Kā un kad ziņas par Latvijas Republikas nodibināšanu 1918. gada 18. novembrī sasniedza Zasu, nav zināms. Tomēr jau Neatkarības kara laikā zāsieši veidoja pagasta padomi un valdi, cenšoties organizēt paši savu pārvaldi. Spriežot pēc LNA LVVA saglabātajiem 1919. gada Zasas pagasta padomes un valdes protokoliem, saimnieciskā situācija bija ļoti smaga un katram vajadzēja pašam cīnīties par sevi. Pagasta padomes ļaudīm nereti nācās arī vērsties pret zāsiešiem, lai nodrošinātu likuma ievērošanu. Piemēram, 1. jūlijā padomes darba kārtībā ir jautājums par to, ka kāda Salcēviča dabūjusi no fon Greiga ķēvi, bet to vajadzētu atsavināt kā muižas īpašumu un tad nodod kādam īpašumā.¹⁷ Gandrīz veselu mēnesi notika arī jezga par diviem sivēniem, kuri saskaņā ar kāda muižas iemītņieka sūdzību bija nelikumīgi nokauti, un tāpēc vainīgajiem jāmaksā 500 rubļi par īpašuma nelikumīgu piesavināšanos un Biržu komandantūrā jānogādā neapēstā gaļa.¹⁸

1921. gada novembrī pēc Zasas muižas sadalīšanas izveidotas 88 jaunsaimniecības, no kurām viena bija vienzirga saimniecība, 28 ietilpa nekultivēta zeme, savukārt no muižas skolai piespriests 6,096 ha zemes, pagasta namam 5,004 ha, biedrībai 1,936 ha.¹⁹

1924. gadā krustpiliētis Indriķis Stukuls savam dēlam Vilim Stukulam nopirka muižas centru ar dzirnavām no muižnieka Aleksandra Greiga mantinieka Nikolaja, kurš muižu izsaimniekoja, tikodams tikai pēc vieglas dzīves.²⁰ Un tā no 1924. gada līdz pat Latvijas okupācijai 1940. gadā muižas centrs piederēja I. Stukulim.

Zasas muiža, sākusi brukt jau pēc 1905. gada revolūcijas, beidza pastāvēt pēc Latvijas Neatkarības kara, kad agrārās reformas gaitā tās zemes un celtnes pārņēma jaunās valsts pārstāvji un jaunsaimnieki. Kopš 20. gadsimta sākuma pakāpeniski liela daļa no muižas celtnēm ir arheoloģizējusies, daļai zemē vēl palikuši mūrētie laukakmeņu pamati, arī ar kungu māju saistāmie, kuru nozīmi pārbaudīt varēja tikai ar arheoloģiskām pētniecības metodēm.

Arheoloģiskie izrakumi Zasas muižas kungu mājas vietā 2023. un 2024. gadā: pirmie arheoloģiskās izpētes rezultāti

Kādreizējās Zasas muižas centra kompleksa teritorijā pirmie arheoloģiskie izrakumi veikti 2023. gadā,²¹ 2024. gadā tie tika turpināti (2. att.).²² Arheoloģisko izpēti veica Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes docētāji un pētnieki, zinātniskās izpētes darbā iesaistot arī vēstures un arheoloģijas bakalaura studiju programmā studējošos. Arheoloģiskos izpētes darbus Zasas muižā iniciēja un nodrošināja Jēkabpils novada pašvaldība. Pētījumu mērķis bija noteikt kungu mājas izmērus, kā arī iegūt būvvēstures datus, noskaidrot

2. att. Arheoloģisko izrakumu vieta Zasas muižas kungu mājas vietā, 2023. gads. Foto A. Šnē

kultūrslāņa raksturu un iegūt materiālās kultūras liecības par jauno laiku ikdienas, sociālo un kultūras dzīvi Zasā.

Pirmajā izpētes gadā arheoloģiskie izrakumi notika kungu mājas dienvidrietumu stūrī 5 × 5 m lielā laukumā, vietām atsedzot pat nepilnus 2 m biezu kultūrslāni. Tika atrastas 37 senlietas un vairāki desmiti krāns podiņu, keramikas un būvdetaļu fragmentu. Izrakumu laukumā atsegts kungu mājas dienvidrietumu stūris, kā arī rietumu un dienvidu sienas daļa, katra 3 m garumā (3. att.). Tās mūrētas no māla ķieģeļiem kaļķu javā, kas gan bijusi zemas kvalitātes, jo zemes mitruma iedarbībā kļuvusi ļoti drūpoša. Sienas mūrētas uz 1905. gadā nodedzinātās kungu mājas pamatiem. Ēkas stūri pie rietumu sienas balstījās kontrforsis, kam veidota no granīta akmeņiem krauta pēda. Tā baložu zilā tonī krāsotā virspamata apmetuma apakšdaļa norādīja, kāds bija zemes līmenis ēkas pastāvēšanas laikā. Arī

dienvidu siena mūrēta uz vecajiem, pirms 1905. gada ugunsgrēka pastāvējušās ēkas pamatiem. Tie nojaukti līdz izturīgai substancei, tad lieta līmeņojošā kaļķu javas kārtā un uz tās mūrēta ķieģeļu siena, kas bija saglabājusies deviņu kārtu augstumā.

Zem atsegto sienu pamatiem iezīmējās arheoloģiskie un ģeoloģiskie slāņi. To stratigrāfija liecina, ka pirms kungu mājas šajā vietā audzis mežs, kas nolists līdumā – tas redzams kā dzeltenu smilšu slānis ar atsevišķām koku saknēm. Jāatzīmē, ka šis ir rets gadījums, kad vērojama savvaļas vides pārvēršana jauno laiku saimnieciskā telpā. Pēc līduma nolišanas šajā vietā bijis lauks, kas intensīvi mēslojts; uz to norādīja tumši pelēks, vidēji trekns slānis. Pirms kungu mājas celšanas lauka virsma nolīdzināta ar sarkanās mālsmilts kārtu, kas vienlaikus bijusi hidroizolācija ēkas sienām.

Atrastās senlietas bija galvenokārt dažādi būvkalumi un būvkeramika, kas zemē

3. att. Kungu mājas dienvidrietumu stūris arheoloģisko izrakumu laikā, 2023. gads. Foto A. Šnē

nonākuši krāšņu pārbūves, muižas remontdarbu un 1905. gada ugunsgrēka rezultātā. Domājams, ka izrakumos daļēji atsegta kungu mājas stūra telpa bija viena no saimnieciskās dzīves vietām, iespējams, virtuves zona. No senlietām īpaši atzīmējamas divas 17. gadsimta baltmāla krūkas lauskas, kuru ārējo virsmu rotājis reljefs sievietes tēls un ģeometrisks ornaments.

Sākotnējās izpētes sekmīgie rezultāti ļāva izvērst lauka darbu pētniecību plašākos apjomos, cenšoties lokalizēt dabā kungu mājas robežas un telpu plānojumu. 2024. gadā arheoloģiskās izpētes teritorija aptvēra ap 120 m², kuros tika pilnībā izpētītas divas telpas un daļēji atsegta trīs telpas (4., 5. att.), atrastas 39 senlietas, 119 keramikas lauskas, 887 krāsns podiņu fragmenti, 86 dzīvnieku kaulu daļas un 57 būvniecības detaļas.

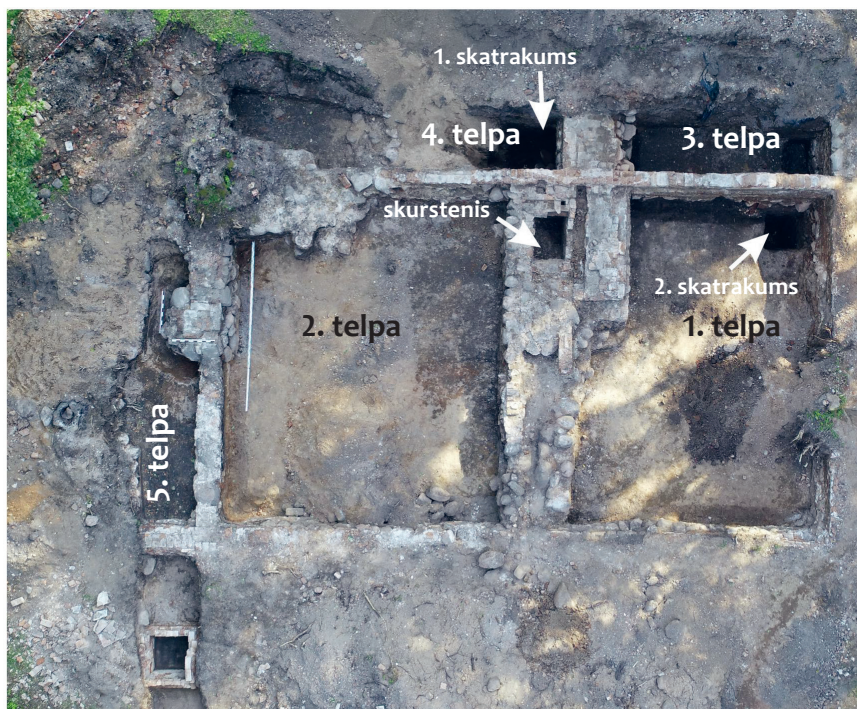
2024. gadā arheoloģiskie izrakumi tika veikti kungu mājas ziemeļu daļā, izpētot apmēram pusi no celtnes apjoma. Divas pilnībā izpētītās telpas saistāmas ar muižas saimnieku dzīvojamajām telpām, to izmēri ir 7,8 × 5,6 m, ar garākajām malām telpas orientētas

austrumu–rietumu virzienā. Telpas ziemeļu un austrumu sienas bijušas kungu mājas ārsienas (6. att.). Trīs citas telpas atsegta tikai daļēji. Pirmajā telpā ziemeļrietumu sektorā sarkanā māla slānī atsegta krāsns podiņu kopatradums: dažādās krāsās – galvenokārt zaļi, bet arī dzeltenī un melni – glazēti un neglazēti listes un plāksnes podiņi un to fragmenti (kopatraduma izmēri bija 1,05 × 2,97 m). Domājams, šis kopatradums veidojies zemes virsmas izlīdzināšanas laikā pirms pēdējā celtnes būvniecības posma. Kungu mājas būvvestures noskaidrošanai nozīmīgs atklājums bija no lieliem dolomīta akmeņiem likto pamatu fragments (7. att.), kas, domājams, atspoguļo senāko muižas kungu mājas celtniecības posmu.

Arheoloģiskajos izrakumos atrastas senlietas, līdzīgi kā iepriekšējā gadā, pārsvarā saistītas ar būvniecību un apkures elementiem, turklāt krāsns podiņi un to fragmenti bija gan glazēti dažādās krāsās (zaļi, balti, melni), gan neglazēti. Atsevišķas senlietas atspoguļo lauku muižnieku grezno dzīvesveidu, piemēram, importēti trauki un sudraba karote. Lielākā daļa atradumu

4. att. 2024. gadā veikto arheoloģisko izrakumu plāns. Veidojusi Elīna Guščika

5. att. Arheoloģiskajos izrakumos 2024. gadā atsegtās būvkonstrukcijas. Foto R. Brūzis

6. att. Kungu mājas 1. telpas austrumu sienas pamati, 2024. gads. Foto R. Brūzis

7. att. Kungu mājas senāko pamatu fragments, 2024. gads. Foto A. Šnē

8. att. 2024. gadā atrastās senlietas. Foto R. Brūzis, izveidojis R. Brūzis

attiecināma uz 19. gadsimtu un 20. gadsimta sākumu. (8. att.) Vienā telpā atrastās monētas – Rīgas brīvpilsētas šiliņš (kalts laikā no 1561. līdz 1581. gadam) un Zviedrijas karaļa Kārļa XI (*Karl XI*) šiliņš (kalts 1661. gadā) – datēja grīdas un zemgrīdas slāni ar 17. gadsimta otro pusi. Arī citā telpā iegūtās monētas – Rīgas brīvpilsētas šiliņš (kalts 16. gadsimta 70. gados) un Zviedrijas karaļa Kārļa Gustava valdīšanas perioda Rīgas šiliņš (kalts laikā no 1654. līdz 1658. gadam) – ļāva attiecināt grīdas un zemgrīdas slāni uz 17. gadsimta vidū–otro pusi. Monētu datējumi norāda uz muižas apbūves veidošanās sākumu. Savukārt par telpu reprezentatīvo raksturu 19. gadsimtā liecina atrastā Greigu dzimtas ievērojamā pārstāvja Krievijas impērijas admirāļa Alekseja Greiga (1775–1845) bronzas statuja, kas, iespējams, rotājusi muižas kungu mājas ieejas vestibulu.

Arheoloģiskajos izrakumos izpētītā kultūrslāņa stratigrāfija un atrastās senlietas ļauj izdalīt vairākus savstarpēji secīgus vietas apbūves posmus, no kuriem senākais, iespējams, attiecināms uz 17. gadsimtu – tā liecības konstatētas tikai vienas telpas pamatu pavisam nelielā daļā: šie pamati veidoti no lieliem granīta akmeņiem un pagaidām plašāk netika pētīti. Lielākā daļa divas sezonas ilgušajos izrakumos izpētīto muižas kungu mājas pamatu un atrasto senlietu saistāma ar 18. un 19. gadsimtu. Šajā periodā pastāvējusi vienstāva (varbūt ar mansardu vai vēl vienu nelielu stāvu) koka celtnē. Divās izrakumu sezonās kungu mājā izpētītas sešas telpas un katrā no tām – atšķirīga tipa apkure. Šī ēka, kas aizņēmusi apmēram 34 × 15 m platību, gājusi bojā ugunsgrēkā 1905. gada revolūcijas laikā. Pēc tam tās vietā veikti ēkas remonta vai pārbūves darbi, uz nodegušās būves pamatiem steidzīgi veidojot ķieģeļu sienas un izlīdzinot reljefa virsmu. Šie darbi, šķiet, nav

pabeigti un ēkas plānojums pēc ugunsgrēka tā arī nav atjaunots. Savukārt senākās muižas kungu mājas platība bija vēl mazāka, un tā atradās vēlākās ēkas centrālajā daļā.

Secinājumi

Sēlijas muižas joprojām ir salīdzinoši maz apzinātas un pētītas. Arī par Zasas muižu trūkst gan plašāku pētījumu, gan arī detalizētāku vēstures avotu ziņu – līdz šim zināmas tikai divas fotogrāfijas, kas tapušas pirms Pirmā pasaules kara un kurās redzama vasaras kotedža. Arī rakstītie vēstures avoti, ļaujot ieskatīties muižas saimnieciskās aktivitātēs, sniedz maz informācijas par apbūvi, muižas ēku plānojumu, tās ārējo veidolu un ikdienas dzīvi. Lai gan rakstītajos vēstures avotos Zasas muižas pirmsākumi saistīti ar 16. gadsimta otro pusi, arheoloģiskajos izrakumos drošticami attiecināmas liecības par šo periodu nav iegūtas. Pieļaujams, ka muižas centra kompleksa teritorija sākotnēji bija apaugusi ar mežu, kas ticis nolīsts, un tikai vēlāk šajā vietā sākts veidot muižu. Arheoloģiskās liecības ļauj pārlicināties apgalvot, ka, sākot ar 17. gadsimtu, šajā vietā pastāvējusi muižas saimniecība – to apliecina kungu mājai raksturīgie sadzīves atradumi, īpaši 17. gadsimta vidus zviedru monētas (iespējams, ka arī senāk kaltie Rīgas brīvpilsētas šiliņi izmantoti vēl 17. gadsimta pirmajā pusē). 18. vai 19. gadsimtā celta izmēros lielāka kungu māja, daļēji iekļaujot tajā arī vecās celtnes struktūras. Jaunās kungu mājas būvniecībai tika mainīts reljefs – piebērtā Zasas upes nogāze, kā arī ar nojauktās iepriekšējās ēkas būvgružiem aizpildīti sikāki nelīdzenumi zemes virsmā. Šī celtnē 20. gadsimta sākumā gājusi bojā un pēc tam nav atjaunota, lai gan atsevišķās vietās vērojamas steidzīgas un nekvalitatīvas pārbūves liecības.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ JĀNIS ZILGALVIS. Zasa (Weesen) Manor and Park. In: Scientific Journal of Latvia University of Agriculture: Landscape Architecture and Art 11, 2017, No. 11, pp. 51–61. Pieejams: https://llu.lv/Raksti/Landscape_Architecture_Art/2017/vol11/Latvia-Univ-Agricult_Landscape_Architect_Art_VOL_11_2017-51-61.pdf (skatīts 04.02.2024.).
- ² JĀNIS ZILGALVIS. Daugavas muižas: 18. gs. – 20. gs. sākums. 2., papildinātais izdevums. Rīga 2002, 175. lpp.; DAINIS BRUĢIS. Historisma pilis Latvijā. Rīga 1996, 287. lpp.
- ³ ASTRĪDA ILTNERE (atb. red.). Latvijas pagasti. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas: enciklopēdija. 2. sējums: M–Ž. Rīga 2002, 659.–662. lpp.
- ⁴ OĻĢERTS NIKODEMUS, MĀRIS KĻAVIŅŠ, ZAIGA KRIŠJĀNE, VITĀLIJS ZELČS (zin. red.). Latvija: zeme, daba, tauta, valsts. Rīga 2018, 196.–203. lpp.; VALDIS SEGLIŅŠ, AUSTRĀ STINKULE, ĢIRTIS STINKULIS. Derīgie izrakteņi Latvijā. Rīga 2013.
- ⁵ JURIS URTĀNS, ANDA VILKA. Zesas Antūžu senkapi. Jēkabpils 1991, 6. lpp.; ANDREJS VASKS, GUNITA ZARIŅA (atb. red.) Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021, 282.–283. lpp.
- ⁶ MĀRĪTE JAKOVĻEVA. Sēlija Kurzemes hercogistes administratīvajā sistēmā. In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis 58, 2003, Nr. 3/4, 130.–145. lpp.
- ⁷ Par Zasu dzimtu sk.: Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas valsts vēstures arhīvs, Rīga (turpmāk – LNA LVVA), 1100. f., 13. apr., 1524. l.
- ⁸ VITOLDS MAŠNOVSKIS. Muižas Latvijā: vēsture, arhitektūra, māksla: enciklopēdija. V sējums: T–Z. Rīga 2022, 240.–242. lpp.
- ⁹ 1 desetina ir 1,0925 hektāri.
- ¹⁰ LNA LVVA, 416. f., 1. apr., 504. l., 47.–48. lp. (tulkojums no vācu val., rokraksts). Precīzs datējums nav zināms, lieta kopumā attiecas uz 1855.–1858. gadu.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² BRUĢIS, Historisma pilis Latvijā, 139. lpp., 203. att. (diemžēl darbā nav norādīta attēla izcelsme).
- ¹³ ZILGALVIS, Daugavas muižas, 129. lpp.; MAŠNOVSKIS, Muižas Latvijā, 240. lpp.
- ¹⁴ ZILGALVIS, Zasa Manor, pp. 54–55.
- ¹⁵ LNA LVVA, 1679. f., 172. apr., 543. l., 7.–8. lp.
- ¹⁶ ZILGALVIS, Zasa manor.
- ¹⁷ LNA LVVA, 1235. f., 1. apr., 32. l., 7. lp.
- ¹⁸ Ibidem, 8. lp.
- ¹⁹ LNA LVVA, 1235. f., 1. apr., 181. l., 161. lp.
- ²⁰ GAIDA SVILPE. Zasa un tās ļaudis Sēlijas novadā. [Zasa] 2005, 58.–59. lpp.; ZILGALVIS, Zasa manor.
- ²¹ RŪDOLFS BRŪZIS, ANDRIS ŠNĒ. Arheoloģiskie izrakumi Zesas kungu mājas vietā. In: Arheologu pētījumi Latvijā 2022. un 2023. gadā. Rīga 2024, 97.–101. lpp.
- ²² Arheoloģiskā izpēte kungu mājas vietā turpinājās arī 2025. gadā. Šie pētījumi veikti jau pēc raksta sagatavošanas, šajā publikācijā tie netiek aplūkoti.

SUMMARY

The first mention of Zasa Manor in written sources dates back to 1559, while the following centuries are sporadically reflected in the information of the archival records about the development of site. The owners of Zasa changed several times, but it seems that among

the most important were the Sass family, who owned the manor from the mid-17th century, and the Greigs, who were the last owners of Zasa from 1865. The manor was burned down during the Revolution of 1905 and was not rebuilt afterwards. The remains of the main residential house of the manor gradually were levelled (currently, only small ruins are visible above the ground).

Taking into account the limited amount of information about the manor in written and visual primary sources, the archaeological research of the residential house of Zasa Manor started in 2023. The main aims of the research were to obtain information about the construction periods and layout of the house, about stratigraphy of the cultural layer, as well as to gain evidence of material culture, which could give an insight into manor's social, economic and cultural life. The archaeological excavations continued in 2024 (as well as in 2025, but the latter are not discussed in the current article).

During the archaeological excavations in 2023–2024, approximately 140 m² have been researched. The excavated area included remains of five rooms, two of which were uncovered entirely. Implicitly, there were three building periods – the first in the 17th century, followed by the main period during the 18th and 19th centuries and then the last period dating back to the 19th/20th century. Several artefacts, including coins, also allow to date the beginnings of the manor to the mid-17th century, while some coins were minted already in the late 16th century. Thus, presumably, the manor was established on the land that was recently turned from forest into farming field, whilst a more active economical life unfolded only in the mid-17th century, when the manor was owned by the Sass family.

© 2025, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar *Creative Commons* Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0).

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Vēstures avoti

Historical sources

Lubāna mitrāja arheoloģiskā izpēte padomju periodā: Ilzes Lozes pārskats par 1966.–1967. gada izrakumiem Eiņu apmetnē

Archaeological research of the Lubāns wetland during the Soviet period: Report by Ilze Loze on the 1966–1967 excavations at the Eiņi settlement

Dokumentu publicēšanai sagatavojusi un komentējusi
Commentaries by

Enija Zaķe, *Mg. hist.*

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes
Latvijas vēstures institūta
Arheoloģisko materiālu krātuves krājuma glabātāja
E-pasts: enija.zake@lu.lv

Lubāna mitrāja arheoloģiskās izpētes vēsture attīstījusies paralēli citu Latvijas reģionu izpētei, un tajā atklājas līdzīgas laikmetīgās tendences, kas raksturīgas valsts pētniecībai kopumā. Padomju periodu raksturo plaša mēroga arheoloģisko pieminekļu izrakumi, kad tika īstenoti celtniecības projekti. Lubāna mitrāja arheoloģisko izpēti 20. gadsimta 60.–80. gados veica saistībā ar plašajiem meliorācijas darbiem. Arheoloģisko izrakumu procesu, rezultātus un iegūto materiālu, tāpat kā mūsdienās, dokumentēja, izstrādājot arheoloģisko izrakumu pārskatus.

Arheoloģes Ilzes Birutas Lozes pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Lubāna mitrāja Eiņu apmetnē ir viens no apjomīgā pārskatu kopuma, kas ataino padomju laika arheoloģiskās izpētes praksi. Pārskata analīze sniedz jaunu skatījumu uz arheoloģijas attīstības vēstures izpēti. Arheoloģisko izrakumu pārskati ikdienā pētniekiem ir dažādu pētījumu izstrādes avots, nodrošinot informāciju par konkrētu pieminekli. Taču pārskats nav tikai zinātnisks materiāls – gadu gaitā tas kļuvis par nozīmīgu vēstures avotu, kas atspoguļo gan attiecīgā laikmeta iezīmes, gan arī tā autora zinātnisko darbību.

Mūsdienās ir tapuši atsevišķi hrestomātiski darbi, kuros aplūkota Latvijas arheoloģijas attīstība padomju periodā.¹ Šajos darbos galvenā uzmanība pievērsta tam, kā arheoloģiju ietekmējušas represijas, ideoloģiskās un teorētiskās nostādnes, izglītības un pārvaldes sistēma, kā arī ar celtniecības projektiem saistītie arheoloģiskie pētījumi. Līdz šim līdzīgā kontekstā nav aplūkoti arheoloģisko izrakumu pārskati, kas vienlaikus ir gan laikmeta sastāvdaļa, gan tā raksturojums.

I. Lozes padomju laikā izstrādātie pārskati cieši saistīti ar meliorācijas darbu plānošanu un to izstrādes termiņiem. Lubāna ezera apkārtņē veica vērīenīgus lauku celtniecības un meliorācijas darbus, lai novērstu ezera applūšanu ūdens līmeņa maksimuma periodos. No 1956. līdz 1981. gadam ap ezeru izbūvēja aizsarggrāvjus un noteci, kuru regulē ar slūžām, bet agrajā ezera palienē izveidoja vairākus zivju diķus. Pavisam kopā Lubāna līdzenumā nosusināja 180 km² platību, un tikai 1995. gadā Lubāna ezera platība ieguva tā mūsdienu izmērus.²

Arheoloģisko izpēti padomju laikā šajā teritorijā galvenokārt veica I. Loze. Apmetnēs izrakumus veicis arī arheologs Francis Zagorskis (1929–1986), kapulaukos – Ieva Cimermane (1930–2014) un Arnis Radiņš.³ Vairāku gadu garumā I. Loze Lubāna ezera apkārtņē atklāja apmēram 27 akmens laikmeta apmetnes. Arheoloģiskajos izrakumos iegūts ievērojams apjoms arheoloģiskā materiāla, kas aptver laikposmu no akmens laikmeta līdz viduslaikiem. Lubāna mitrāja teritorija jau padomju laikā tika uzskatīta par nozīmīgāko akmens laikmeta apdzīvotības centru. Plašie izrakumi parādīja, ka vidējā neolitā ievērojami aktivizējās maiņas sakari. I. Lozes pētījumi apliecināja to, ka Lubāna mitrājs bija viens no ievērojamākajiem dzintara apstrādes centriem. Īpaši nozīmīgi bija arheoloģiskie izrakumi Lagažas apmetnē, kurā konstatēja nocietinājumu konstrukcijas, kā arī bronzas kausējamo tīģeļu fragmentus, kas apliecina, ka vietējie iedzīvotāji apstrādāja bronzu jau agrajā bronzas laikmetā. Savukārt izrakumi Zvidzes apmetnē sniedz liecības par lopkopības attīstību vidējā neolitā.⁴

I. Lozes dzīvesgājums un ieguldījums Latvijas arheoloģijā galvenokārt aprakstīts īsos atsevišķos šķirkljos.⁵ Detalizētu un izvērstu pārskatu par I. Lozes mūža darbību sniedzis arheologs Ēvalds Mugurēvičs (1931–2018), bet bibliogrāfe Cilda Caune

(1928–2022) un arheoloģe Ieva Ose apkopjušas I. Lozes publicētos darbus un par viņu pieejamo literatūru.⁶ Nav iespējams pilnībā izprast turpmāk aplūkotā avota būtību, ja netiek ņemts vērā gan autores dzīvesgājums, gan laikmets, kurā viņa darbojās.

Ilze Loze dzimusi 1936. gadā Rīgā, kur pavadījusi lielu daļu dzīves. No 1944. līdz 1951. gadam viņa mācījās 35. pamatskolā, no 1951. līdz 1954. gadam – 5. vidusskolā. Pēc vidusskolas tika uzņemta tolaik prestižajā Ļeņingradas (tagad Sanktpēterburga) Valsts universitātes Vēstures fakultātē, kur uzsāka arheoloģijas studijas.⁷ Pēc Otrā pasaules kara Latvijā izglītību arheoloģijā nevarēja iegūt, ja neskaita viena semestra vispārējo kursu “PSRS arheoloģija”. Specializēties arheoloģijā varēja, sagatavojot kursa darbu vai diplomdarbu par Latvijas arheoloģijas tēmām. Praktizēties lauka darbos bija iespējams, piedaloties arheoloģiskajās ekspedīcijās, kuras vadīja pieredzējuši kolēģi. Latvijā zinātnisko grādu varēja iegūt, aizstāvot disertāciju LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta specializētajā zinātniskajā padomē.⁸ 1959. gadā, atgriezusies Latvijā, I. Loze tika pieņemta darbā par jaunāko zinātnisko līdzstrādnieci Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūtā.⁹ Viņa kopā ar Māri Atgāzi (1935–2018), Jāni Apalu (1930–2011), Zigridu Apalu, Ilgu Zagorsku, Andri Cauni un Andreju Vasku bija jauno arheologu paaudze pēc Otrā pasaules kara.¹⁰

1963. gadā tika apstiprināta I. Lozes zinātniskā darba tēma par Lubāna baseina akmens laikmeta pieminekļiem. Arheoloģe uzsāka Lubāna ezera apkārtnes arheoloģisko izpēti un turpmākās zinātniskās intereses saistīja ar akmens laikmetu.¹¹ Šajā laikā arheoloģiskā izpēte Lubāna mitrājā koncentrējās vēlā neolita apmetnēs, jo akmens laikmeta pieminekļi Latvijas teritorijā tobrīd bija maz apzināti un pētīti.¹² Līdz 1963. gadam Lubāna mitrājā bija zināma tikai Ičas apmetne¹³ un Piestiņas apmetne^{14, 15} I. Loze

atklāja vairākas citas akmens laikmeta apmetnes, kurās veica apjomīgus arheoloģiskos izrakumus. Iegūtais materiāls kļuva par pamata bāzi viņas vēstures zinātņu kandidātes disertācijai *Pozdnij neolit i rannaja bronza Vostochnoj Latvii*, kas tika aizstāvēta Ļeņingradā 1972. gadā. I. Lozei par viņas zinātnisko veikumu piešķirts vēstures zinātņu kandidāta grāds, ko 1992. gadā Latvijas Republikas Zinātnes padome pielīdzināja vēstures doktora (*Dr. hist.*) grādam. 1995. gadā, balstoties uz vairākām nozīmīgām publikācijām, Latvijas vēstures institūta Promocijas un habilitācijas padomē I. Loze aizstāvēja disertāciju “Neolīts Latvijas teritorijā” un ieguva *Dr. habil. hist.* grādu.¹⁶

I. Loze ne vien pētīja Lubāna ezera apkārtni, bet 1961. gadā arī apzināja arheoloģiskos pieminekļus Pļaviņās, Daugavas hidroelektrostacijas celtniecības zonā, un 1983.–1987. gadā saistībā ar plānoto Daugavpils HES celtniecību iesaistījās appludināmās zonas pieminekļu apzināšanā un izpētē Daugavas labajā krastā. 1976. gadā I. Loze organizēja apzināšanas ekspedīciju toreizējā Liepājas rajonā Latvijas rietumu daļā. Arheoloģisko izpēti vairākas sezonas viņa veikusi arī neolīta apmetnēs Ziemeļkurzemes kāpās Pūrciemā un Ģipkā.¹⁷

Arheoloģes pētnieciskās intereses ir neolīta kultūru izpēte, kā arī akmens laikmeta mākslas un dzintara pētniecība. Izstrādātie pētījumi ir publicēti vairāk nekā 400 rakstos, 14 grāmatās un brošūrās. I. Loze aktīvi savu pētījumu rezultātus prezentējusi Latvijā un toreizējās PSRS republikās, kā arī daudzās valstīs (Polijā, Vācijā, Itālijā, Dienvidāfrikā, Meksikā u. c.).¹⁸ Savu piensumu sniegusi arheoloģijas studiju nodrošināšanā, lasot arheoloģijas kursu LU Vēstures un filozofijas fakultātē un Rēzeknes augstskolas Humanitārajā fakultātē.¹⁹ Par nozīmīgu ieguldījumu arheoloģijā 2001. gadā apbalvota ar SIA “Lattelekom” un 2004. gadā ar Latvijas Izglītības fonda medaļu, diplomu

un stipendiju. 2007. gadā I. Lozei pasniegta arī Ministra kabineta balva par mūža ieguldījumu Latvijas arheoloģijā,²⁰ 2011. gadā viņa apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeni. Saņēmusi arī Latvijas Zinātņu akadēmijas medaļu 2016. gadā.

Arheoloģes I. Lozes ieguldījums zinātnē ir mērāms arī viņas izstrādātajos arheoloģisko izrakumu pārskatos. Eiņu apmetnes pārskats ir viens no daudzajiem I. Lozes pārskatiem, kas glabājas Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuvē.

Arheoloģisko izrakumu pārskats ir zinātnisks atskaites materiāls, ko izstrādā arheoloģiskās izpētes veicējs. Tradicionāli pārskatā tiek aprakstīts arheoloģiskās izpētes process un izmantotās metodes, kā arī tā autors sniedz vispārēju analīzi par arheoloģisko vietu, nereti publicējot jau arheoloģiskā materiāla analīžu rezultātus (radioaktīvā oglekļa (¹⁴C), dendrohronoloģiskos, putekšņu–sporu u. c.). Pārskatu pielikumā pieņemts ievietot senlietu, keramikas lausku, plānu, fotonegatīvu un fotoattēlu sarakstus. Bieži vien pārskatu papildina ar fotoattēlu pielikumu. Ne visi pārskati tiek veidoti pēc vienāda principa. Pārskata saturs un forma pakāpeniski ir mainījusies. Pētniekiem joprojām nav vienprātības par to, kādai jābūt pārskata struktūrai. Lielākoties pārskati izstrādāti sistemātiski un kvalitatīvi, kā arī tiek metodoloģiski pamatoti. Apzinoties arheoloģiskās izpētes destruktīvo raksturu, autori pārskatos iekļauj pēc iespējas detalizētāku informāciju.²¹

Padomju laikā zinātnisko pētījumu centri bija zinātņu akadēmijas un to sistēmā iekļautie institūti. Latvijas PSR vadošā vēstures pētniecības iestāde bija Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts. Zinātņu akadēmija regulēja zinātnisko darbu, nosakot arheoloģisko izrakumu veikšanas kārtību, materiālu dokumentēšanas kritērijus un izsniedzot

izrakumu atļaujas.²² Tolaik padomju vara uzspieda savu ideoloģisko zīmogu visām zinātņu jomām, un arheoloģija nebija izņēmums. Laika gaitā nav mainījies vien arheoloģisko pārskatu izstrādes mērķis – atspoguļot arheoloģiskās izpētes gaitu un fiksēt arheoloģisko materiālu fiksāciju.²³

Nepublicētais I. Lozes pārskats izstrādāts pēc Eiņu apmetnes arheoloģiskajiem izrakumiem 1966. un 1967. gadā. Tas bija laiks, kad atsākās arheoloģiskie izrakumi Latvijas teritorijā un arheoloģija jau bija integrējusies PSRS ideoloģiskajā, organizatoriskajā un institucionālajā sistēmā.²⁴ Neatkarīgi no tā, ka arheologiem un citiem zinātniekiem publikācijās bija obligāti jāiekļauj padomju ideoloģijas uzspiestie marksisma un ļeņinisma slavinājumi, arheoloģisko izrakumu pārskatos tas netika darīts.

Eiņu pārskatam pievienots arī senlietu un keramikas lausku saraksts, kā arī attēlu pielikums.²⁵ Tekstā sniegts apmetnes raksturojums, arheoloģiskās izpētes gaitas un izmantoto metožu izklāsts, kā arī iegūtā arheoloģiskā materiāla apraksts un interpretācija. No pārskata satura izriet atsevišķas laikmeta iezīmes, kas atspoguļo arheoloģijas attīstību un arheoloģiskās izpētes specifiku padomju laikā, kā arī raksturo autorei zinātnisko darbību. Šajā žurnālā publicēta pārskata teksta daļa.

Vienlaikus ar Eiņu apmetnes pētniecību arheoloģiskā izpēte tika veikta arī Aboras I, Aboras II, Suļkas, Laģažas un Malmutas upes grīvas apmetnēs.²⁶ Intensīvo meliorācijas darbu dēļ bija nepieciešams noteiktos termiņos apsekot un izpētīt pēc iespējas plašākas teritorijas, kurās tika plānoti pārbūves darbi. Ē. Mugurēvičs, aprakstot I. Lozes dzīvesgājumu, norādījis, ka I. Loze 60. gados viņam sūtījusi vēstuli laikā, kad veikusi izrakumus Aboras I apmetnē. Viņa rakstījusi par to, kā dzīvo telti apmetnes teritorijā, un lūgusi nodrošināt papildu telti ekspedīcijas inventāra glabāšanai.²⁷ Par “*skopo inventāru*” I. Loze rakstīja arī grāmatā “Lubānas klāni

aicina”.²⁸ Izrakumu apstākļi nebija viegli, jo pētniekiem nereti nācās pielāgoties ļoti pieticīgai ikdienai. Arheoloģisko izrakumu norises apstākļi bija visai sarežģīti un izaicinoši, tie prasīja ievērojamu izturību, jo vienlaikus bija jāpēta vairāki pieminekļi un ejot jāapseko plašas teritorijas.

Eiņu apmetni atklāja Lubāna ekspedīcijas izlūku grupa 1965. gada 25. jūlijā, apzinot Abaines upes krastu, kur notika meliorācijas un ceļa būvniecības darbi. Apmetne bijusi ierīkota uz ziemeļiem no Lubāna ezera, Abaines vecupes un tās jaunās gultnes labajā krastā.²⁹ I. Loze norādījusi, ka Eiņu apmetne atrodas “*Lubānas klānu mežniecības 163. kvartālā*”. Vairākos autoru pārskatos bieži vien atzīmēta šāda vai līdzīga apmetnes atrašanās vieta, piemēram, raksturojot apkārtnes ģeogrāfisko situāciju – “*atrodas Lubānas ezera ziemeļu piekrastē*”, kas bieži vien apgrūtina noteikt precīzu apmetnes t. s. izrakumu laukumu atrašanās vietu. Nosaukumu “Lubānas klāni” autore lieto galvenokārt padomju laikā, lai raksturotu periodiski applūstošās pļavas apkārtni Lubāna ezeram. Vēlāk biežāk izmantots nosaukums “Lubāna mitrājs” vai “Lubāna lidzenums”.³⁰

Meliorācijas darbu laikā, Eiņu apmetnes teritorijā rokot novadgrāvi, tika bojāts apmetnes kultūrslānis.³¹ Līdzīga situācija novērojama arī citās Lubāna mitrāja apmetnēs. Bieži vien tieši izrakto novadgrāvju teritorijās bija viegli konstatēt kultūrslāni, jo, zemi rokot, atsedzās senlietas. Tāpēc apmetnes galvenokārt atklātas vietās, kur tās šķērsoja novadgrāvji vai tika veikti zemes būvdarbi.

Pirmos pārbaudes izrakumus apmetnē veica 1966. gadā, no 8. līdz 13. augustam. Apmetnē 20 m² platībā ieguva 155 senlietas un 829 keramikas lauskas. Pētījumus turpināja, nākamā gada jūlijā apzinot 40 m² platību. Šajā sezonā iegūtas 185 senlietas un 1634 keramikas lauskas. Pārskatā norādīts, ka Eiņu apmetne kļuva par svarīgāko

pētāmo vēlā neolīta pieminekli, pateicoties labai arheoloģiskā materiāla saglabātības pakāpei, kā arī izdevīgiem stratigrāfiskajiem apstākļiem. Neatkarīgi no tā I. Loze kopumā izpētīja 60 m² no apmēram 2000 m² lielās apmetnes teritorijas.³² Tik nelielas teritorijas izpēte izskaidrojama ar ierobežotām piekļuves iespējām Eiņu apmetnes teritorijai. Piekļuvi arheoloģiskajai vietai aprūtināja aizaugušais ceļš gar Abaines upi, bet bebru izveidoto aizsprostu dēļ apmetnē nebija iespējams izveidot ekspedīcijas nometni un ievest arheoloģiskās izpētes aprīkojumu.³³ Lauka darbu laikā bieži vien ekspedīcijas komandām nācās dzīvot un uzturēties pētāmā arheoloģiskā pieminekļa teritorijā gan finansiālo apsvērumu, gan arī nomaļo teritoriju īpatnību dēļ.

20. gadsimta 60. gados arheoloģiskā materiāla analizē arvien plašāk tika izmantotas dabaszinātņu un tehnisko zinātņu metodes.³⁴ Arheologi galvenokārt sadarbojās ar Baltijas, Minskas, Ļeņingradas un Maskavas zinātniekiem, savukārt kontakti ar Rietumu zinātniekiem tika pilnībā pārtraukti.³⁵ Latvijas arheoloģija tika nošķirta no starptautiskās aprites un integrēta PSRS zinātniskajā telpā,³⁶ tāpēc starpdisciplinārie pētījumi norisinājās pārsvarā starp Padomju Savienības republikām. Pārskatā norādīts, ka Eiņu apmetnē labi saglabājies zivju materiāls un ka šie paraugi nodoti noteikšanai Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūta ihtiologam Jānim Slokam (1920–1997), kurš tobrīd analizēja zivju atliekas. Iegūtie paraugi tika nodoti PSRS Zinātņu akadēmijas Arheoloģijas institūta Ļeņingradas nodaļai, lai veiktu putekšņu analīzes un noteiktu koku radiokarbons datējumu. Visas Lubāna mitrāja apmetņu putekšņu analīzes veica palinoloģe Gaļina Ļevkovska (*Galina Levkovskaja*; Krievija). 20. gadsimta 60. gados, lai noteiktu hronoloģiju, sāka izmantot radioaktīvā oglekļa (¹⁴C) metodi. Kopš 1957. gada to veica Ļeņingradā, bet no 1959. gada arī Tartu.³⁷

Arheoloģiskā materiāla turpmākā apstrāde – uzskaitē, sistematizācija, konservācija un uzglabāšana – palika Vēstures institūta ziņā, radot nopietnus sarežģījumus. Pirmkārt, finansiālie līdzekļi bija pieejami tikai inventāra iegādei un izrakumu dalībnieku algām, bet nepietika materiālu apstrādei, dokumentēšanai un konservācijai. Otrkārt, iegūtā arheoloģiskā materiāla bija ļoti daudz, un institūtam trūka resursu, lai visu sistematizētu, konservētu un uzglabātu. Treškārt, pastāvēja institucionālā slodze, jo visa materiālu apstrāde bija Vēstures institūta pārziņā, tāpēc institūts bija spiests risināt problēmas ar ierobežotiem līdzekļiem un personālu.³⁸

Eiņu apmetnes pārskata būtiska sastāvdaļa ir analītiskais senlietu un keramikas lausku apraksts. Taču pārskatā iekļautajā arheoloģiskā materiāla uzskaitē, sistematizācijā, kā arī interpretācijā novērojamas zināmas atšķirības no vēlāk publicētajiem datiem rakstā “Eiņu vēlā neolīta apmetne”³⁹. Autore pārskata tekstā un senlietu sarakstā nav norādījusi, ka apmetnē atrasts slānekļa bultas gals.⁴⁰ Slānekļa bultas gala fragments ir uzskatāms par prestižu priekšmetu un bijis tobrīd vienīgais Latvijas teritorijā zināmais slānekļa bultas gals ar platu lapu un rombeida griezumam.⁴¹ Pārskata tekstā nav aplūkoti kaula priekšmeti – šķēpa gals, rotas un skulptūras, kas atzīmētas senlietu sarakstā un vēlāk analizētas rakstā.⁴² Atšķiras arī uzrādītie iegūtā keramikas materiāla dati. Pārskata tekstā norādīts, ka apmetnē kopā iegūtas 2463 keramikas lauskas, bet keramikas lausku sarakstā autore uzskaitījusi 2503 lauskas. Savukārt 2005. gada rakstā minēts, ka kolekciju viedo vairāk nekā 2800 keramikas lausku.⁴³ Datu neprecizitāti, visticamāk, var skaidrot ar to, ka autore nav paguvusi apstrādāt visu arheoloģisko materiālu, jo bija jācenšas ievērot noteiktos darba izstrādes termiņus, lai turpinātu arheoloģisko izpēti citos pieminekļos. Iespējams, ka atsevišķu materiālu analīze

tika atlikta uz vēlāku laiku, lai nodrošinātu pilnvērtīgāku un plašāku datu analīzi turpmākajās publikācijās. Piemēram, Eiņu apmetnē iegūtos mākslas priekšmetus no dzintara un kaula autore ir sīkāk aplūkojusi 1983. gada grāmatā “Akmens laikmeta māksla Austrumlatvijā”⁴⁴. Jāņem vērā arī laika intervāls starp publikācijām, kas liek domāt, ka autore ir pārskatījusi materiālu un iegūtos jaunatklājumus publicējusi vēlāk, kā tas nereti novērojams zinātniskajā darbā.

Aplūkotais pārskats ir būtisks vēstures avots, jo tas ne tikai ataino arheoloģiskos

izrakumus padomju laikā, bet arī sniedz priekšstatu par arheoloģisko izrakumu atskaišu veidošanas īpašībām, kā arī raksturo arheoloģiskā materiāla pēcapstrādi un tā autore zinaatnisko praksi.

Pārskata teksta oriģināls rakstīts mašīnrakstā uz deviņām lapām. Šajā izdevumā pārskats par Eiņu apmetni publicēts, saglabājot I. Lozes rakstību un stilu, vietām koriģēta interpunkcija. Raksta autore publicētajā avotā nav ievietojusi norādes uz attēlu pielikumiem, savukārt zemsvītras piezīmes iekļāvusi tekstā.

Dokuments

Ilze Loze

Eiņu neolīta apmetnes 1966. un 1967. gada izrakumu pārskats

Eiņu purva apmetne atrodas Lubāna ezera ziemeļu piekrastē, aptuveni 1/2 km uz ziemeļiem no aizaugušā Eiņu ezeriņa [..]. Tā viegli uzejama, jo cieši pieslēdzas vēl pirms kara izraktā Abaines kanāla labajam krastam, pie kam tās teritoriju, perpendikulāri Abainei, šķērso melioratoru 1964. gadā “izdzītais” novadgrāvis [..]. Administratīvi apmetne ietilpst Madonas rajonā, Lubānas klānu mežniecības 163. kvartālā.

Apmetni atklājusi Lubāna ekspedīcijas izlūku grupa 1965. gada 25. jūlijā, veicot pārgājieni gar Abaines upi (no Aboras līdz Zvidzienai). [Bez autore izlūku grupas pārgājienā piedalījās ekspedīcijas dalībnieki L. Stāraste un A. Bebris.] Apmetnei piederošais kultūras slānis tika konstatēts 50 cm dziļumā novadgrāvja jaunizraktā atsegumā, aptuveni 20 m attālumā no Abaines krasta [..]. Novadgrāvja malās (aptuveni 50 m lielā attālumā, skaitot no Abaines kanāla malas) savāktie savrupatradumi: tekstilā keramika, slānekļa un raga kalti, dzintara lāsveida piekariņš u. c. senlietas liecināja, ka apmetne pieder pie vēlā neolīta pieminekļu kategorijas.

Pateicoties labai senlietu, keramikas un osteoloģiskā materiāla saglabāšanās pakāpei, kā arī visai izdevīgiem stratigrāfiskiem apstākļiem (putekšņu analīzes noņemšanai), jaunatklātā apmetne iekļuva svarīgāko pētāmo vēlā neolīta pieminekļu sarakstā.

Pirmie pārbaudes izrakumu darbi Eiņu apmetnē bija uzsākti 1966. gada augusta mēnesī.

Izrakumu laukumu A 20 m² lielā platībā (2 × 10 m) iemērija perpendikulāri pret Abaines kanālu, aptuveni 30 m attālumā no tā malas [..]. Tajā pašā laikā laukums atradās paralēli jaunizraktajam novadgrāvim un ceļa uzbērumam [..]. Kultūras slānis, kurš laukumā bija konstatēts 40 cm dziļumā, tika atsegts 3 kārtās. Tā biezums līdzinājās 50 cm.

Izrakumu gaitā noskaidrojās, ka piemineklim ir [šāda] stratigrāfija [..]:

- 1) 0,00–0,10 m velēna;
- 2) 0,10–0,50 m brūna, vāji sadalījusies kūdra;
- 3) 0,50–0,95 m melna, pārsmitojusies kūdra ar gaišās smilts uzskalojumiem;

- 4) 0,95–1,10 m sapropelis;
- 5) 1,10 [m] – upes vai ezera sanesuma smiltis, glūda.

Kā redzams, apmetnes kultūrslānis sastāvēja no diviem nevienāda biezuma horizontiem: biežākā – virsējā (pārsmiltojusies kūdra) un plānākā – apakšējā (sapropelis). Kultūras slāņa virsējā kārtā izdevās atzīmēt tikai dažus atsevišķus, stipri sabirzušus pavarda akmeņus, turpretī tā apakšējā kārtā – sapropeli pavisam tie nebija konstatējami. Bez tam kultūras slāņa atsegšanu virs pamatzemes traucēja gruntsūdens straujais pieplūdums, kas neļāva atzīmēt arī stabu vai mietu izvietojumu pamatzemē. It sevišķi bagāta ar atradumiem – senlietām un lauskām kultūras slāņa virsējā kūdrainā daļa, toties apakšējā daļā – sapropeli savukārt ļoti saglabājies bija osteoloģiskais un iht[i]oloģiskais materiāls.

Pirmo izrakumu gaitā [...] no 8. līdz 13. augustam bija iegūtas 155 senlietas un 829 lauskas, kuras apliecināja jau agrāk ieņemto domu par apmetnes piederību vēlajam neolītam.

Sakarā ar radušos interesi par pētāmo pieminekli gan tā materiālu, gan arī stratigrāfisko īpatnību dēļ izrakumu darbi tika turpināti jau nākošajā sezonā – 1967. gada jūlijā.

Izrakumu laukums B bija iemērīts 40 m² lielā platībā (4 × 10 m). Tas atradās 5 m uz [austrumiem] no laukuma A, perpendikulāri kā pret laukumu A, tā arī novadgrāvi un tā uzbērums [...]. Šāda jaunā laukuma situācija bija izvēlēta sakarā ar nepieciešamību iegūt pilnīgākas papildu ziņas par pētāmo apmetni, jo, kā rādīja iepriekšējā gadā izvestie darbi, pētniecība bija uzsākta apmetnes centram tuvākajā daļā.

Izrakumu gaitā no brūnās kultūras slāņa pārklājušās kūdras tika atbrīvots vispirms laukuma D gals, kv. 1–6, a–d. Sakarā ar grunts ūdeņu samērā augsto līmeni laukuma DR stūrī kultūras slānis tika atsegts līdz pamatzemei un tajā vietā izrakta bedre ūdens satecēšanai. Veicot darbu kv. 1d, tieši virs pamatzemes sakropeli atrasts neliels koka kaplis, kurš pilnīgi analogisks Sārnaties apmetnē atrastajiem. Laukuma D daļā – kv. 1–2, a–d kultūras slānis bija atsegts 3 kārtās. Toties visā pārējā laukuma daļā kultūras slāni dalīja 4 kārtās. Divas augšējās biežākās kārtas piederēja kultūras slāņa kūdrainajai daļai, bet divas apakšējās – sapropelim. Daļu no izrakumu laukuma B kv. 3–6, a–d atdalīja atsevišķi [...].

Daudz labāk pavarda akmeņi bija izsekojami 2. kārtas virsmā [...] – 5 a, b un d kvadrātos. Labi iezīmējās pavarda vieta kv. 5d, kura sastāvēja no 6 dažāda lieluma apdrupušiem akmeņiem, veidojot apli (d – 1 m). 2. kultūras slāņa kārtā visvairāk saturēja sabirzušos pavarda akmeņus, kas samērā vienmērīgi bija izkaisīti pa visu kultūras slāni. Pavarda akmeņi bija sastopami arī pārējās kārtās [...] un pat dažās atsevišķās vietās gandrīz uz pašas pamatzemes – kv. 2–4, a–b [...]. Tas neapšaubāmi liecināja, ka apmetnē bijušas lietošanā akmens pavardu konstrukcijas. Kv. 2–3, a–b 2. kārtas pamatā nelielā joslā starp dažiem akmeņiem bija vērojama arī pelnu kārtā, kas vēl lieku reizi norāda uz to.

Kultūras slāņa apakšējā kūdrainā daļa, atšķirībā no virsējās smilšainās, bija visai bagāta ar sīku oglišu, koku mizu un šķembu paliekām. Slānis visai blīvs, nav purva apmetnēm raksturīgā čauganuma. Toties tajā ļoti saglabājušās zivju paliekas (žaunas, spuras, mugurkaula skriemeļi). [Šie paraugi nodoti noteikšanai Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūta vecākajam zinātniskajam līdzstrādniekam Jānim Slokam.]

Koku konstrukciju paliekas laukumā B bija saglabājušās tikai virs pamatzemes, sapropelī kārtā. Tās izdevās atsegt atsevišķās vietās: kv. 3–6, c–d un kv. 6–10, a–d [...].

Tā kv. 3c vienā vietā atklātas vairākas koku paliekas [...]. Divi no tiem bija samērā tievu (d – 25 cm), neapstrādātu bērziņu fragmenti ar visām tāsīm. Toties dzīvu interesi izraisīja starp šiem bērziņiem guļoša kāda masīva, liekas, no ozolkoka izgatavota konstrukcijas fragmenta detaļa ar spilgti izteiktām tēsuma pazīmēm [...]. Bez atsevišķiem mietu vai

pavisam neapstrādātu koku fragmentiem kv. 3–6, c–d izdevās atsegt dažas stabu vietas, kuru diametrs nepārsniedza 10–20 cm [..].

Laukuma Z pusē, kv. 6–10, a–d, arī kūdrainajā slānī virs pamatzemes atsedzās vairākas guļkoku paliekas, kā arī ieslīpi novietoti mietu apakšgali [..]. Kv. 7–8, a–b aptuveni 15 cm virs pamatzemes atklāja divus garākus, limeniski guļošus kokus [..], kas bija izvietoti viens pret otru ieslīpi [..]. To tuvumā atradušās mietu paliekas bija visai fragmentāras. Toties tieši šajā izrakuma laukuma daļā uz Z no konstatētajām koku paliekām atsedzās 5 vienā līnijā izvietotas stabu vietas (d = 20 cm) [..]. Neliela diametra koki tika atklāti arī kv. 6d un 7c [..]. Kv. 7c atradās arī ieslīpi izvietots mieta gals, kura diametrs bija nedaudz lielāks par parasto (25 cm).

Vairāki mietu apakšgali, kā arī mietu vietas pamatzemē bija redzam[as] pārējā laukuma daļā: kv. 8–10, a–d. Izrakumu laukuma ZA stūrī, kv. 10a prof[i]lā, atsedzās vēl divu samērā neliela izmēra mietu apakšējās daļas (d = 18 cm).

Arī laukuma Z profilā, iepretī 10c punktiem, kļuva redzama lielāka izmēra mieta apakšējā daļa (d = 30 cm).

Tāpat samērā nelielā apmetnes laukuma daļā (kas tika izpētīts 1967. gadā) konstatētas celtniecības paliekas kultūras slāņa apakšējā daļā: horizontāli guļoši neliela diametra koki, mietu apakšgali un to vietas pamatzemē, [kas] liecina, ka apmetnē lietošanā bijušas koka ēku konstrukcijas (ar akmens pavardiem). Ēku plānojuma, kā arī to izvietojuma noskaidrošana ir tālāko pētījumu uzdevums. Jāatzīmē, ka atšķirībā no citām purva apmetnēm Lubāna zemienē, kas pieder vēlajam neolītam, Eiņu apmetnei ir raksturīgs neliels mietu vietu skaits pamatzemē, kas atļaus vieglāk rekonstruēt ne tikai celtnu formas, bet noteikt arī to atrašanās vietas.

Apmetnes pētniecības gaitā savākti arī paraugi putekšņu analīzei [..]. Paraugi ņemti no laukuma B, A profila iepretī 2,50 metr[u] līnijai. Profila atsegumā konstatēta šāda stratigrāfija:

- 0,00–0,60 m – brūnā kūdra, vāji sadalījusies;
- 0,60–1,05 m – pārmiltojusies kūdra;
- 1,05–1,30 m – brūnais sapropelis;
- 1,30 m un zemāk – pelēka, [upes].

Tāpat paņemti arī koku paraugi no kv. 3a radiokarbons datējumam, kuru, tāpat kā putekšņu analīzi, izpildīs Arheoloģijas institūta Ļeņingradas nodaļas specializētās laboratorijas.

Apmetnes izrakumos iegūtas 340 senlietas un 2463 lauskas.

Senlietas pārstāvētas ar vairākām priekšmetu kategorijām. Tās izgatavotas no krama, slānekļa, akmens, smilšakmens, kaula un dzintara. Krama priekšmeti (77 gab.) pārstāvēti ar bultu un šķēpu galiem, kasikļiem, urbjiem un nažiem. Lielākajam vairumam bultu galu ir trijstūrforma ar viegli ieliektu apakšmalu, mazāks skaits – bultu galu ar kājiņu. Šķēpu galiem raksturīga trijstūrforma ar īsu noapaļotu kājiņu. Kasikļiem ir iegarena forma. Retušētas parasti abas garākās sānu šķautnes. Citiem kasikļiem, ar retušētu vienu vai divām malām, ir trijstūra vai četrstūra forma. Sastopami arī daži t. s. sānu kasikļi. Krama urbji sadalāmi divās grupās: urbji ar īso un urbji ar garo darba galu. Arī krama naži ir dažādi pēc savas formas, to vidū redzami iegarenas formas naži – kasikļi – naži ar izliektu asmens daļu, kā arī nelielas šķembas ar vienu vai divām retušētām sānu malām. Izrakumos iegūta vēl arī 141 krama šķemba bez jebkādam otrreizēj[a] apstrādājuma pazīmēm.

Slānekļa rīki apmetnē pārstāvēti ar slānekļa kaltiem (15 gab.). Pēc formas tie iedalāmi vairākās grupās: četrstūrainie kalti ar taisnu asmeni un taisnstūrveidīgu šķērsriezumu, platie un īsie kalti ar nedaudz noapaļotu asmeni, miniatūrie kalniņi.

No akmens izgatavotie priekšmeti: laivas cirvja fragments ar muguras šuvi un iegareni ovālas formas rīks ar kāta caurumu vidusdaļā un spiciem galiem.

No smilšakmens izgatavoti slīpējamie akmeņi nelielu plākšņu veidā (15 gab.).

Vislielāko priekšmetu skaitu apmetnē sastāda kaula izstrādājumi: bultu gali, kalti, dunči, īleni, naži, dzīvnieku zobi ar izurbtiem caurumiem un piekariņi.

Kaula bultas galiem lielāko tiesu ir lapasveida forma. Atsevišķi eksemplāri pieder bikoniskajiem bultu galiem, divi citi dublē šifera ar rombisko griezumu un trīsstūrains krama bultu galu formas.

Kaula kaltiem ir iegarena forma. Daži no tiem pieder t. s. kaltiem ar šauru asmeni, bet citi – kaltiem ar sašaurinātu pienes un paplašinātu asmens daļu.

Dunči izgatavoti no metakarpālajiem kauliem (vairāk kā 30). Trijiem no tiem ir trijstūra griezumam un speciāli izdalīta spala daļa. Vairākiem citiem dunčiem ir samērā plata asmens daļa. Trīs dunči izgatavoti no kāju kaula ar dabīgo iedziļinājumu tā vidū.

Kaula īleni un adatas apmetnes inventārā ieņem samērā lielu procentu (vairāk kā 40%). Senākie lielāko tiesu izgatavoti no lielu dzīvnieku cauruļkaulu diafizēm vai grifeļu kauliem.

Vairāk kā 20 priekšmetu izgatavoti no šaurām mežacūkas ilkņa plāksnītēm. Pēdējiem ir riņķīšu forma.

Dzintara izstrādājumi apmetnē pārstāvēti ar piekariņiem (asimetriskiem u. c.), cilindruveida kreilītēm, pogām ar V-veida cauruma urbumu (apaļās un četrkantīgās), riņķi un ūdensputna galvas figūriņu.

Apmetnē iegūtā keramika (2463 lauskas) sadalāma divās grupās. Pie lielākās no tām pieder porainās māla masas lauskas (2413), bet mazākās – lauskas ar zvīrgzdu vai smilšu piejaukumu (50).

Porainās māla masas keramikai raksturīgi galvenokārt vidēja izmēra trauki ar taisnām sienām, ar iztaisnotu vai ieslīpi uz iekšpusi noplacinātu, reizēm pat sabiezinātu trauku augšmaliņu. Tikai nelielam skaitam trauku ir vāji izteikts S-veida vai arī spēcīgs uz āru izliekts kakla profilējums, kāds parasti raksturīgs lodveida amforām. Trauku dibeni, spriežot pēc to dažiem fragmentiem, bijuši plakani.

Poraino māla masas keramiku pēc trauku ornamentācijas var iedalīt vairākās apakšgrupās: lauskas ar aptītās auklas (271), tekstilajiem nospiedumiem, bedrišu (114), rupjās un smalkās ķemmes (91), linijveidu (25), kā arī t. s. klājošās auklas ornamentu (8).

Porainās māla masas keramika sastopama visā kultūras slānī, toties otrās grupas keramikas lauskas – ar zvīrgzdu un smilšu piejaukumu māla masai – atrodamas tikai slāņa virsējā daļā. Zvīrgzdainās māla masas keramikai raksturīgi neliela diametra trauki, kuru virsma rotāta ar ķemmes un liniju iespaidumiem (nereti tie krustojas). Lauskas ar smilts piejaukumu mālām pieder auklas keramikai ar auklu nospiedumiem un vertikālām zigzag līnijām zem trauka augšmaliņas.

Apmetnē iegūtais materiāls, kā senlietas, tā arī keramika, liecina par tās piederību vēlajam neolītam. Šis savāktais materiāls ļauj datēt apmetni ar II gadu tūkstoša pirms mūsu ēras 1. un 2. ceturksni un pieskaitīt pie agrākajiem vēlā neolīta pieminekļiem Austrumlatvijas teritorijā.

Avots: Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuve, inv. nr. 187.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ANDREJS VASKS. Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara (līdz 1990. gadam) In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 100, 2016, Nr. 3, 7.–66. lpp.; ARNIS RADIŅŠ. Arheoloģija padomju okupācijas laikā (1940–1941, 1944–1991). In: ANDREJS VASKS, GUNITA ZARIŅA (red.). Latvijas arheoloģijas rokasgrāmata. Rīga 2021, 100.–104. lpp.; GUNTIS ZEMĪTIS. Latvijas arheoloģija padomju režīmā – arheoloģijas “zelta laikmeta” skaudrā realitāte (1940–1941, 1944–1990). In: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis 75, 2021, Nr. 2, 25.–48. lpp.
- ² ELGA APSĪTE. Latvijas lielāko ezeru raksturojums. In: OĻĢERTS NIKODEMUS, MĀRIS KĻAVIŅŠ, ZAIGA KRISJĀNE u. c. (red.). Latvija. Zeme, daba, tauta, valsts. Rīga 2018, 307.–308. lpp.
- ³ ENIJA ZAĶE. Lubāna lidzenuma apdzīvotība bronzas un dzelzs laikmetā (1800. g. p. m. ē. – 1200. g.). Bakalaura darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2023, 104. lpp.
- ⁴ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 28., 32–33. lpp.
- ⁵ Piemēram: ANDREJS VASKS. Arheoloģei Ilzei Birutai Lozei – 75. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 78, 2011, Nr. 1, 196.–197. lpp.; Arheoloģei Latvijas ZA korespondētājloceklei Ilzei Lozei – 65. In: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls 38, 2001, Nr. 1, 201. lpp.; Ilze Biruta Loze [bibliogrāfija]. In: ĒVALDS MUGURĒVIČS, ANDREJS VASKS (red.). Latvijas senākā vēsture: 9. g. t. pr. Kr. – 1200. g. Rīga 2001, 463. lpp.
- ⁶ CILDA CAUNE, IEVA OSE (sast.). Ilzes Birutas Lozes publicētie darbi (1963–2010). In: ANDRIS CAUNE (red.). Latvijas vēsturnieki. Arheoloģe Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle Dr. habil. hist. Ilze Biruta Loze. Bibliogrāfija. Rīga 2011, 23.–80. lpp.; CILDA CAUNE, IEVA OSE (sast.). Literatūra par Ilzi Birutu Lozi. In: CAUNE, Latvijas vēsturnieki, 81.–85. lpp.; ĒVALDS MUGURĒVIČS. Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts. In: CAUNE, Latvijas vēsturnieki, 10.–22. lpp.
- ⁷ MUGURĒVIČS, Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts, 10. lpp.
- ⁸ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 16. lpp.
- ⁹ VASKS, Arheoloģei Ilzei Birutai Lozei – 75, 196. lpp.
- ¹⁰ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 21.–22. lpp.
- ¹¹ MUGURĒVIČS, Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts, 13.–17. lpp.
- ¹² ILZE LOZE. Lubāna ezera mitrāja neolīta dzintars un tā apstrādes darbnīcas. Rīga 2008, 12. lpp.
- ¹³ Ičas apmetni atklāja arheologs Eduards Šturms (1895–1959). Apmetnē arheoloģiskos izrakumus viņš veicis no 1938. līdz 1939. gadam.
- ¹⁴ Piestiņas apmetni 1962. gadā atklāja Eglaines pamatskolas vēstures skolotāja ar skolēniem.
- ¹⁵ ILZE LOZE. Lubāna mitrāja apdzīvotība akmens laikmetā. Rīga 2015, 22. lpp.
- ¹⁶ MUGURĒVIČS, Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts, 13.–17. lpp.
- ¹⁷ Ibidem, 12.–16. lpp.
- ¹⁸ VASKS, Arheoloģei Ilzei Birutai Lozei – 75, 197. lpp.
- ¹⁹ MUGURĒVIČS, Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts, 20. lpp.
- ²⁰ VASKS, Arheoloģei Ilzei Birutai Lozei – 75, 197. lpp.
- ²¹ ENIJA ZAĶE. Apdzīvotības ainavas veidošanās Lubāna lidzenumā bronzas un dzelzs laikmetā (1800. g. p. m. ē. – 1200. g.). Maģistra darbs. Latvijas Universitāte. Rīga 2025, 10. lpp.
- ²² ZEMĪTIS, Latvijas arheoloģija padomju režīmā, 31. lpp.
- ²³ ZAĶE, Apdzīvotības ainavas veidošanās, 11. lpp.
- ²⁴ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 8. lpp.
- ²⁵ ILZE LOZE. Eiņu neolīta apmetnes 1966. un 1967. gada izrakumu pārskats. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvijas vēstures institūts, Arheoloģisko materiālu krātuve, inv. nr. 187.

- ²⁶ ILZE LOZE. Lubānas zemienes arheoloģiskā pētniecība 1965. gadā. In: Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1965. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1966, 21.–22. lpp.; ILZE LOZE. Arheoloģiskā pētniecība Lubānas zemienē 1966. gadā. In: OJĀRS JANSONS, ZIEDĪTE KĻAVIŅA (red.). Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu, antropologu un etnogrāfu 1966. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1967, 31.–32. lpp.; ILZE LOZE. Arheoloģiskie pētījumi Lubānas klānos 1967. gadā. In: SOLOMONS LEVI (red.). Zinātniskās atskaites sesijas referātu tēzes par arheologu un etnogrāfu 1967. gada pētījumu rezultātiem. Rīga 1968, 61.–62. lpp.
- ²⁷ MUGURĒVIČS, Ilzes Birutas Lozes dzīves un zinātniskās darbības apraksts, 12. lpp.
- ²⁸ ILZE LOZE. Lubānas klāni aicina. Rēzekne 1994, 113. lpp.
- ²⁹ ILZE LOZE. Eiņu vēlā neolīta apmetne. In: Arheoloģija un etnogrāfija 22. Rīga 2005, 62.–63. lpp.
- ³⁰ CAUNE, OSE, Ilzes Birutas Lozes publicētie darbi (1963–2010), 23.–80. lpp.
- ³¹ LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 62. lpp.
- ³² ILZE LOZE. Lubānas līdzenuma akmens laikmeta aizsargājāmie pieminekļi. Madona 1978, 25. lpp.
- ³³ LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 63. lpp.
- ³⁴ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 9. lpp.
- ³⁵ Ibidem, 11. lpp.
- ³⁶ ZEMĪTIS, Latvijas arheoloģija padomju režīmā, 33. lpp.
- ³⁷ VASKS, Arheoloģija Latvijā pēc Otrā pasaules kara, 30. lpp.
- ³⁸ Ibidem, 28. lpp.
- ³⁹ LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 62.–80. lpp.
- ⁴⁰ ILZE LOZE. Eiņu neolīta apmetnes 1966. un 1967. gada izrakumu pārskats. Inv. nr. 187. 1.–24. lpp.
- ⁴¹ LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 67. lpp.
- ⁴² LOZE, Eiņu neolīta apmetnes 1966. un 1967. gada izrakumu pārskats, 1.–24. lpp.; LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 69.–79. lpp.
- ⁴³ LOZE, Eiņu vēlā neolīta apmetne, 72. lpp.; LOZE, Eiņu neolīta apmetnes 1966. un 1967. gada izrakumu pārskats, 1.–10., 25.–30. lpp.
- ⁴⁴ ILZE LOZE. Akmens laikmeta māksla Austrumlatvijā. Rīga 1983, 79., 123. lpp.

Recenzijas

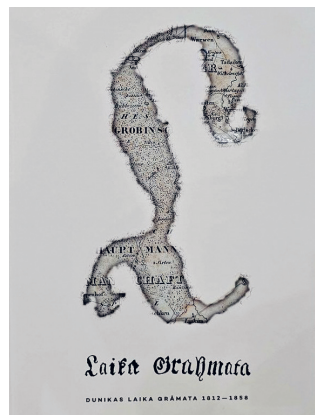
Reviews

Senākais latviešu zemnieku teksts*

Recenzija par grāmatu: Anita Helviga (atb. red.)
Dunikas Laika grāmata (1812–1858). Rucava 2022.
248 lpp. ISBN 978-9934-2377-0-6

Rūdolfs Brūzis, *Dr. hist.*

 <https://orcid.org/0000-0002-2778-2116>

Zemnieki veidoja Eiropas 19. gadsimta pirmās puses sabiedrības lielāko daļu. No viņu saimnieciskās darbības bija atkarīga pašu eksistence, muižu saimniecība un ienākumi, pilsētnieku iztika, plašākā mērogā – arī valstu ekonomika. Tomēr par zemniekiem viņu izglītotie laikabiedri atstājuši maz liecību. Vēl mazāk saglabājušies pašu Eiropas zemnieku apraksti par savu ikdienas dzīvi, vērojumiem un ārkārtējiem notikumiem. Šī sabiedrības kārtā līdz pat 19. gadsimtam no rakstīto un attēlojošo avotu skatpunkta mūsdienu sabiedrībai palikusi salīdzinoši latentā, pat anonīma. Tas it īpaši attiecināms uz Austrumbaltijas vēsturisko telpu.

“Ja par Tevi neraksta, Tevis nav,” – vēsta seno romiešu paruna. No 1. gadsimta romieša Tacita “Ģermānijas” līdz 18. gadsimta vācieša Garlība Merķeļa “Latviešiem” un vēlāk arī citu tautību autoru darbos Latvijas vēsturiskās telpas vietējie iedzīvotāji, viņu sadzīve, tradīcijas un izskats aprakstīti galvenokārt kā pasīvi, nereti eksotiski vēstures objekti. Šo konservatīvo historiogrāfijas tradīciju 19. gadsimta pirmajā pusē mainīja kāds latviešu zemnieka sastādīts avots – Kurzemes Sikšņu pusmuižas vagara Jāņa Mucenieka (1800–1885) kalendāra pierakstu jeb dienasgrāmatas vai hronikas formātā sastādītā “Laika grāmata”. Šis senākais plašākais līdz šim zināmais latviešu zemnieka rakstītais teksts aptver laiku no 1812. līdz 1858. gadam. 2022. gada nogalē tas publicēts ar Valsts kultūrkapitāla fonda un Rucavas novada domes atbalstu izdotajā “Dunikas Laika grāmata”.¹ Kā hronoloģiski nākamais šāds formātā un saturā līdzīgs notikumu apraksts jāmin skolotāja Jāņa Austrīņa sastādītā “Laiku grāmata priekš Jaunbrenģuļu, Cempu un Jaunvāles pagastiem”.² Tā aptver notikumus no 1863. līdz 1887. gadam. Līdzīgi, taču jau pastarpinātas nozīmes avoti ir arī vēlāk tapušie – zemnieku

* Raksts sagatavots Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes administrētajā Snieguma finansējuma projektā.

19. gadsimta dzīves reālijas to figuranti vai viņu pēcteči daudz aprakstījuši un publicējuši arī atmiņu formātā.³ Šie avoti galvenokārt izdoti kopš 20. gadsimta beigām, intensīvāk – pēdējā desmitgadē. Savukārt par “Laika grāmatas” pastāvēšanu plašāka auditorija uzzināja no vēsturnieku publikācijām 20. gadsimta 30. gadu beigās, tomēr avots pilnā apjomā toreiz izdots netika.

“Laika grāmatu” autors veidojis kā dienasgrāmatas tipa kalendāru, kas hronoloģiski aptver 19. gadsimta pirmo pusi. Šajā periodā risinājās Eiropas vēsturē būtiski notikumi, kas tieši skāra nelielu tās ziemeļu reģionu – Kurzemes guberņu. Tās vienkāršo ļaužu ikdienu ietekmēja vai pat būtiski mainīja Napoleona karagājieni, zemnieku emancipācija Eiropā, krievu–turku karš, kā arī caru maiņa Pēterburgā. “Laika grāmata” ļauj ieraudzīt latviešu zemniekus kā šo globālo notikumu analītiskus lieciniekus vai pat dalībniekus. Vienlīdz svarīgs ir autora, muižas vagara, Dienvidkurzemes sociālās, tiesiskās un ekonomiskās situācijas, kā arī etnogrāfiskās vides vērojums.

Apjomīgās “Dunikas Laika grāmatas” idejas ierosinātājs un viens no sastādītājiem ir Mihails Ignats, kura dzimta cēlusies no tā paša novada, kur dzīvojis vēstures avota, “Laika grāmatas”, autors; tās sastādītāji – arī *Mg. hist.* Agris Dzenis un Rucavas novadpētniece Inese Veisbuka. Izdevumā pilnā apjomā publicēts vēstures avots, ko papildina statistiskā “Klēts grāmata”, četras kartes un pārpublicēti divu vēsturnieku – Marģera Stepermaņa un Valdemāra Klētnieka – raksti. Sastādītāji sagatavojuši sešas nodaļas – “Laika grāmatas” autora dzimtas ģealoģisku aprakstu, pārskatu par viņa dzīvesvietas – Sikšņu pusmuižas – vēsturi, Nīcas muižas amatpersonu un pagasta darbinieku uzskaitījumu, tās pārējo iedzīvotāju vēsturiski demogrāfisku apskatu un hronikas saglabātāja Jāņa Sleža dzīvesgājuma aprakstu. Grāmatu ievada priekšvārds,

noslēdz – pēcvārds, pēc tā publicēts avotu un literatūras saraksts.

Lasītājs pirms “Laika grāmatas” iepazīšanas tiek aicināts dziļāk izprast šī avota kontekstu caur divu vēsturnieku – M. Stepermaņa⁴ un V. Klētnieka⁵ – publikācijām. Lai gan abi raksti ir pilna apjoma pārpublicācijas, tās saturiski ir ļoti iederīgas šajā izdevumā un novērš grāmatā bieži citēto publikāciju meklēšanu bibliotēkās vai digitālajos resursos.

Tālāk seko paša vēstures avota – “Laika grāmatas” un to papildinošās “Klēts grāmatas” – publikācija. Teksts, kas avotā bijis vācu valodā, tulkots. Savukārt latviski rakstītais teksts transkribēts, saglabājot oriģinālo 19. gadsimta valodas konstrukciju. Būtiski, ka transkribētā teksta pretlapā publicēts avota oriģināla attēls, kas ļauj lasītājam atsvaidzināt prasmes paleogrāfijā. Zinātniski nozīmīgi un vienlaikus kultūrvēsturiski vērtīgi ir plaši skaidrojošie Agra Dzeņa komentāri. Tie ietver “Laika grāmata” minēto procesu, notikumu un personību aprakstus, apvidvārdu, senvārdu, vēsturisko amatu, citu vēsturisku jēdzienu, kā arī mērvienību, naudas vērtības skaidrojumus. Tomēr dažus komentārus iespējams papildināt vai korigēt. Piemēram, 23. atsaucē par piekrastes smiltāju nostiprināšanu, kas jau ir ļoti paskaidrojoša, plašākam tēmas tvērumam lietderīgi būtu bijis minēt arī Ziemeļkurzemē nesenajos arheoloģiskajos pētījumos fiksēto kāpu smiltāju migrāciju.⁶ 82. atsaucē jēdziens “*kaltas ragus*” skaidrots kā “*ragavas, kamanas*”. Tomēr ar Kurzemē lietoto apvidvārdu “ragus” ierasti apzīmētas darbam paredzētas ragavas, bet kamanas lietotas tikai izklaides izbraucieniem.⁷ Avota un tā komentāru nesakritība ieviesusies 90. atsaucē. Tajā norādīts, ka transportlīdzekļi – rati un ragavas – nav mantojami, jo tie bija kroņa muižas īpašums. Savukārt referējamajā mantas dališanas aktā minēts, ka Sikšņu Zirņu vagara Klāva mātē manto kamanas, ratus un kaltas ragavas.

Iespējams, šie bija mirušā Klāva privātie transportlīdzekļi, kas paredzēti izklaides un reprezentatīviem braucieniem, nevis kroņa muižā veicamiem darbiem. Sīka nepilnība – tekstā nav norādes uz 130. atsauci, lai gan pēc konteksta ir skaidrs, kur tai jābūt. Sajaukta 42. un 45. atsauces numerācija, bet 105. lpp. tekstā ir neatbilstoša norāde uz 161. atsauci. “Laika grāmatas” publikācija un tās plašā komentāru sadaļa kļūtu vēl pilnīgāka, ja būtu paskaidrota tajā minēto 19. gadsimta pirmās puses personvārdu etimoloģija. Mūsdienu lasītājam neierasti, pat neskaidri varētu būt vārdi *Matut*, *Piece*, *Aniķ* (59. lpp.), *Made*, *Ķaups* (97. lpp.), *Ērmanis*, *Maķis*, *Bierants* (134. lpp.), *Ģērts* (142. lpp.), *Margiete* / avotā – *Margethe* (164. lpp.), *Ģēde* / *Gehde* (165. lpp.), *Marieķe* (171. lpp.), *Barba* (172. lpp.), *Maķe* / *Makke* (179. lpp.), *Līze* / *Liese* (180. lpp.), *Ķērsta* (184. lpp.), *Babe* / *Beibe* (193. lpp.), *Peipe* (231. lpp.), *Meijcke* (232. lpp.), *Margusche* / *Margreth* (238. lpp.). Šajā nodaļā minēti arī mājvārdi un māju iedzīvotāju uzvārdi. To izcelsmes jeb etimoloģijas skaidrojums sniegtu būtisku informāciju par Dunikas iedzīvotāju etnisko sastāvu 19. gadsimta pirmajā pusē. Šīs ziņas ir tikai nojaušamas, pateicoties atsevišķu tautību iedzīvotāju (piemēram, brīvais latvietis, lietuvietis, prūsis, ebrejs) pieminējumam dažās mājās.

Avotu un tā komentārus papildina divas kartes. Tajās attēlota Liepājas ezera un apkārtnes situācija 1637. gadā (110. lpp.) un Kurzemes hercogistes teritorija 1747. gadā (112. lpp.). Grāmatas lasītājs vairāk iegūtu, ja abas kartes būtu referencētas tekstā, tajās izcelta Dunikas teritorija vai atsevišķas darbā minētās lokācijas.

Nodaļā “Laika grāmatas autora Jāņa Mucenieka ģimene, senči un pēcteči” ģeoloģiski korekti aprakstīta avota sastādītāja dzimta. Publicēti gan dvēseļu revīzijas aktu oriģinālu attēli, gan grafisks ciltskoks. Vairākas ciltskoka daļas (115., 125.

un 126. lpp.) attēlo septiņu līdz 13 paauzdžu vēsturi, tāpēc ar maza izmēra burtiem drukātie personu dati – vārds, tēva vārds, uzvārds, dzīves gadi – ir grūti salasāmi.

Nodaļa “Nicas kroņa muižas Sikšņu pusmuižas vēstures pārskats” veidota, balstoties uz plašu avotu un zinātniskās literatūras bāzi. Tajā aprakstīta pusmuižas vēsturiskā attīstība, teritoriālā un administratīvā piederība, tās ēku arhitektūra, iekārtojums un inventārs, nomnieki un pārvaldnieki, skaidroti dažādu amatu pildītāju pienākumi, uzskaitīti zemnieku māju īpašnieki. Šāds vēsturisko ziņu apkopojums būtiski kvalitatīvi izceļ “Dunikas Laika grāmatu” Latvijas muižu historiogrāfijā. 130. lpp. minēts Turlavas dzelzs manufaktūras produkcijas daudzums, atsaucoties uz informāciju Jāņa Juškevica grāmatā “Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē” (13. atsaucē), kas vēsturnieku pētījumos ierasti tiek pieņemta kā sekundāras nozīmes ziņu apkopojums. J. Juškevica grāmata sākotnēji atstāj iespaidu par nopietnu, avotos balstītu, pētījumu, tomēr darbā sniegtā informācija nav referencēta, un tas ir būtisks šīs publikācijas trūkums.

Nodaļa “Nicas muižas amatpersonas un Nicas pagasta darbinieki 18. gadsimta beigās un 19. gadsimtā” uzskatāmi ilustrē, pat personificē iepriekšējās ziņas par Sikšņu pusmuižas vēsturi. Tiek īsi uzskaitīti visi latviešu izcelsmes muižas amatos esošie zemnieki, viņu vārdi publicēti hronoloģiskā secībā no 1797. līdz 1892. gadam. Sniegtās ziņas labi ilustrētas ar avota – 1826. gada dvēseļu revīzijas – oriģināla publikāciju. Tas uzskatāmi attēlo toreizējo rakstpratību Dienvidkurzemes zemnieku vidū – no visām amatpersonām dokumentā ierakstīt savu vārdu, uzvārdu un amatu, kā arī parakstīties spējis vienīgi “Laika grāmatas” autors Jānis Mucenieks.

Nodaļā “Dati Nicas–Bārtas draudzes baznīcas grāmatās no 1834. līdz 1858. gadam” sniegta demogrāfiska rakstura apskats par

ši apgabala zemnieku dzimstību, mirstību, migrāciju un laulību dinamiku. Nozīmīgas ir ziņas par nāves cēloni, piemēram, klepu, gripu, difteriju, holēru, stingumkrampjiem. Tas liek lasītājam nevilus novērtēt medicīnas attīstību pusotra gadsimta garumā – antibiotiku un vakcīnu nozīmi šo nāves cēloņu novēršanā mūsdienās. Nodaļas noslēgumā pamatoti atzīmēts, ka turpmāko pētījumu uzdevums būtu salīdzinoši izpētīt demogrāfijas dinamiku šajā apgabalā mūsdienās.

Nodaļā “Nīcas kroņa muižas Leitišu zemnieki un Nīcas mežniecības vidmes zemnieki 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē” publicēti avotu dati par to māju iedzīvotājiem, kas minēti “Laika grāmatā”. No rakstītajiem avotiem – dvēseļu revīzijām un muižu inventarizācijas aktiem – gūstams priekšstats par saimniecību izvietojumu un iedzīvotāju migrāciju. Šī nodaļa aptver 83 lapaspuses un uzreiz pēc hronikas teksta ar komentāriem ir garuma ziņā apjomīgākā visā grāmatā. Rakstīto avotu ziņas lieliski papildina vēl divas grāmatā publicētas kartes (papildus minētajām). Viena no tām – mērnieka K. Neimana kartes fragments (146. lpp.) – detalizēti sastādīta 1833. gadā. Kartē lokalizēts liels skaits apdzīvotu vietu, arī mežziņu un viņu palīgu mājas, kā arī dažādu nozīmju ceļi un dzelzceļš. Šo karti būtu iespējams integrēt ar tekstā sniegto informāciju, lokalizējot grāmatā minētos objektus. Tas pats sakāms arī par 1918. gadā sastādīto Vācijas armijas karti (147. lpp.). Gan tajā, gan K. Neimana sastādītajā kartē lieliski iederētos grafiski attēlota iedzīvotāju migrācija, kas izsmeltoši aprakstīta nodaļā “Nīcas kroņa muižas Leitišu zemnieki un Nīcas mežniecības vidmes zemnieki 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē”. Svarīgi būtu arī publicēt “Laika grāmatas” izdošanas idejas autora Mihaila Ignata savietotās Dunikas apkārtnes kartes. Tas būtiski telpiskotu šajā nodaļā skrupulozi aprakstīto kultūrainavu – Nīcas kroņa muižas zemnieku mājas.

Iespējams, ka pat šīs nodaļas ietvaros darba vizuālais noformējums kļūtu ievērojami bagātāks, ja tajā tiktu publicēti leitišnieku un dižņicnieku etnogrāfisko apģērbu attēli. Lai gan šīs atšķirības ir nedaudz ieskicētas Sikšņu pusmuižas vēstures apraksta sadaļā 129. lpp., lietderīgi būtu uzrādīt, piemēram, cimdu krāsu un ornamentu variācijas. Šīs atšķirības fiksētas īpašās burtnīcās, kur izzīmēti Rucavas Brušvītu ciema un Sikšņu etnogrāfisko cimdu raksti.⁸

Nodaļā “Rucavas pagasta rakstvedis Jānis Sležis – hronikas saglabātājs” aprakstīta vēstures avota uzglabātāja biogrāfija. Zināms, ka 1938. gadā viņš Latvijas vēstures institūtam dāvinājis “Laika grāmatas” manuskriptu. Vēstures profesionāļi novērtēja šī avota unikalitāti, un par to tajā pašā gadā publicēts M. Stepermaņa raksts. Tomēr mulsina fakts, ka šādā avotpētnieciskā publikācijā, izņemot isu atsauci,⁹ nav gūstama plašāka informācija par J. Sleža personību un “Laika grāmatas” uzglabāšanas vēsturi. “Dunikas Laika grāmatā” šī nepilnība ir novērsta. Jāņa Sleža, rūpīga un centīga rakstveža, darbveža, publicista un vēlāk grāmatveža, devums, uzglabājot šo vērtīgo avotu, ir grūti pārvērtējams un noteikti pelnījis atsevišķu sadaļu “Dunikas Laika grāmatā”.

Noslēdzotajā sadaļā “Izmantotā literatūra” vienuviet alfabētiskā secībā uzrādītas gan grāmatas, gan raksti, gan dažādi vēstures avoti. Lasītājs iegūtu, ja šis saraksts pēc zinātniskā aparāta veidošanas principiem būtu sadalīts grāmatā citēto avotu un literatūras sadaļā.

19. gadsimta pirmajā pusē dienasgrāmatas formātā veiktie Kurzemes Sikšņu pusmuižas vagara Jāņa Mucenieka pieraksti izgaismo tā laika latviešu zemnieka dzīves realitāti, viņa aktīvo pozīciju gan pret savu kopienu, gan muižas administrāciju un arī augstāku varu, kā arī attieksmi pret savu likteni un vēsturi plašākā, globālā skatījumā. “Dunikas Laika grāmatā” tālu

pārsniedz tikai lokāli novadpētnieciska izdevuma formātu. Tā ir avotiski bagāta un reizē zinātniski skaidrojoša publikācija, kas ietver vēsturiska un ģeoloģiska pētījuma komponentes. Grāmata auditorijai piedāvā ne tikai Latvijas zemnieku, bet arī muižu historiogrāfijā atšķirīgu, kvalitatīvi novatorisku pieeju. Tās centrā ir zemnieki, to ikdienas sadzīve, svētki, pasaules notikumu vērtējumi, saimnieciskā darbība un mobilitātes iespējas. Bez šīs

kārtas aktivitātēm 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē grūti iedomāties Kurzemes muižu kā administratīvu centru un ekonomisku vienību, kā arī muižnieku rezidenču pastāvēšanu. Līdz ar “Dunikas Laika grāmatas” publicēšanu būtiska daļa Kurzemes vēstures tikusi izgaismota, atdota atpakaļ tās patiesajiem īpašniekiem – duncēniem – un visiem kurzemniekiem, kā arī ir uzsākusi savu pilntiesīgo apriti zinātniskās literatūras lokā.

ATSAUCES

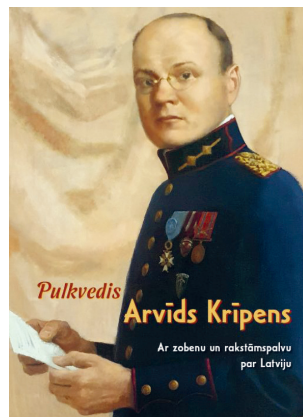
- ¹ ANITA HELVIGA (atb. red.), AGRIS DZENIS, MIHAILS IGNATS, INESE VEISBUKA (sast.). *Dunikas Laika grāmata, 1812–1858*. Rucava 2022.
- ² JĀNIS AUSTRINŠ. *Laiku grāmata priekš Jaun Brenguļu, Zempu un Jaunvāles pagastiem*. Rīga 1928. 69 lpp.
- ³ PĒTERIS KALNIŅŠ. *Manas dzīves atmiņas no 1843. dzīvības gada*. Tirza 2023; FRIDRIHS BĒRZIŅŠ. *Sēmes muižas stāsti*. Rīga 2019; FRIDRIHS VESMANIS. *Klausieties pagātnes soļos*. Jelgava 2013.
- ⁴ MARĢERS STEPĒRMANIS. *Kāda 1812. gada latviešu laika grāmata*. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 1938, Nr. 4, 633.–642. lpp.
- ⁵ VALDEMĀRS KLĒTNIEKS. *Dunikas laika grāmatas autors*. In: *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 1939, Nr. 3, 475.–477. lpp.
- ⁶ ARMANDS VIJUPS. *Pilsēta zem smiltīm: arheoloģiskās liecības par Ventspils pilsētas senākās daļas aizputināšanu ar smiltīm 17. gadsimtā*. In: *Latvijas Universitātes Raksti*, 764. sējums: *Vēsture (Sabiedrība, pārvalde un saimniecība Baltijas jūras reģionā no aizvēstures līdz jaunajiem laikiem)*. Rīga 2012, 52.–62. lpp.
- ⁷ *Etnogrāfisko slieču transportlīdzekļu pētnieces Mg. hist. Unas Bērentes konsultācija*.
- ⁸ ALJA JANSONE. *Rucavas cimdu mantojums: 19. gs. beigās – 20. gs.* Rīga 2023, 32. lpp.
- ⁹ STEPĒRMANIS, *Kāda 1812. gada latviešu laika grāmata*, 633. lpp.

Latviešu karavīra dzīves stāsts

Recenzija par grāmatu: Jānis Tomaševskis (sast.).
Pulkvedis Arvīds Krīpens. Ar zobenu un rakstāmspalvu
par Latviju. Rīga [2024]. 277 lpp. ISBN 978-9934-2067-5-7

Ēriks Jēkabsons, *Dr. hist.*

 <https://orcid.org/0000-0002-4961-106X>

Izdevniecībā “Jumava” sadarbībā ar Latvijas Nacionālo karavīru biedrību, organizāciju “Daugavas Vanagi” un studentu korporāciju *Vendia* 2024. gadā izdota Kara muzeja Kolekciju un vēstures pētniecības nodaļas vēsturnieka un Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes doktora grāda kandidāta Jāņa Tomaševska sastādītā grāmata par Arvīdu Krīpeni – Latvijas armijas un Latviešu leģiona pulkvedi, kura vārds neapšaubāmi pelnījis atcerēšanos, bet darbība – analīzi. Autors uzskatāms par pieredzējušu un attiecīgajā nozarē kompetentu zinātnieku, ko apliecina viņa darbi un arī ieguldījums vēstures popularizēšanā.

Pulkvedis Arvīds Krīpens (03.10.1893. Stāmerienas pagastā – 20.08.1968. Sidnejā, Austrālijā) 20. gadsimta starpkaru periodā ieņēma atbildīgus amatus Latvijas armijas kājnieku daļās un Kara skolā, bija ilggadējs Kara skolas priekšnieks un pēdējais 1. Liepājas kājnieku pulka komandieris. Vācijas un Padomju Savienības kara laikā pārstāvēja ievērojamo bijušo Latvijas armijas augstāko virsnieku daļu, kas valsts neatkarības atjaunošanas iespēju saskatīja pagaidu sadarbībā ar nacistisko Vāciju, un ieņēma atbildīgus amatus Latviešu leģionā. Pēc kara bija ievērojams latviešu trimdas darbinieks Vācijā un Austrālijā. Atstājis nozīmīgu atmiņu mantojumu, kā arī rakstījis par Latvijas militārās vēstures jautājumiem; uzskatāms par ražīgu publicistu un arī vērtīgu memuāru autoru. Kopumā Arvīds Krīpens neapšaubāmi ir ievērojama personība Latvijas militāri politiskajā vēsturē.

Priekšvārdā, kurā aktualizēta un pamatota tēma, izteiktas pateicības u. c., mērķis nav formulēts, aprobežojoties ar konstatējumu, ka “*Arvīda Krīpena personība un darbi var būt kā vērtīgs atgādinājums mācīties no valsts vēstures un nepieļaut tās kļūdu atkārtošanos. Grāmata ir paredzēta visiem vēstures interesentiem, karavīriem, zemessargiem, jaunsargiem un citiem, kuri atbildes uz mūsdienu izaicinājumiem meklē vēsturē*” (10. lpp.).

Tas acimredzot jāuzskata par mērķi un jākonstatē, kas tā izvēšana un precizēšana (piemēram, formulējot: izprast sarežģītās Latvijas 20. gadsimta vēstures šķautnes, kā prizmu izmantojot A. Krīpena darbību, kas, ievērojot viņa vietu un nozīmi procesos un norisēs, bija pietiekami būtiska, lai tādējādi parādītu likumsakarības un, iespējams, ieviestu jaunus akcentus mūsu priekšstatos par tiem), iespējams, liktu paplašināt stāstījumu ar pilnīgāku laikmeta posmu raksturojumu, kā arī modificēt grāmatas struktūru (sapludinot vairākkārt atkārtoto tēzes dažādās grāmatas nodaļās utt.). Tiesa, mēģinājumi raksturot laikmetu vietām ir, taču tos varēja izvērst un attiecināt uz visiem laika posmiem vienmērīgāk, nevis koncentrējoties galvenokārt uz 1941.–1945. gadu, kā tas ir šobrīd. Precīza darba mērķa formulējuma trūkums, šķiet, ir viens no iemesliem, kāpēc grāmatā nav arī secinājumu.

Priekšvārdam seko sadaļa “Arvida Krīpena biogrāfija”, kurā dažās lappusēs hronoloģiski uzskaitīti pulkveža dzīves un profesionālās darbības galvenie posmi. Iespējams, sadaļa iecerēta kā īsa pamatinformācija lasītājam, tomēr tās vieta un nozīme grāmatas kopīgajā struktūrā ir diskutabla, jo tajā ietvertā informācija pārklājas gan ar ievadā, gan pamatnodaļā, gan arī pārējās nodaļās minēto. Tāpat par sava veida ievadu uzskatāms Latvijas Nacionālo karavīru biedrības valdes priekšsēdētāja un grāmatas varoņa tuvinieka Emīla Gaiļa nelielais personiskais raksts par A. Krīpena dzimtu (16.–21. lpp.), kas ir būtisks un interesants, turklāt netraucē arī zināma emocionalitāte.

Grāmata sadalīta trīs rakstura ziņā atšķirīgās, taču satura ziņā dažkārt līdzīgās nodaļās. E. Gaiļa rakstam seko nozīmīgākā un arī vērtīgākā, sastādītāja J. Tomaševska sarakstītā nodaļa par A. Krīpena militāro un sabiedrisko darbību (22.–68. lpp.; faktiski tā ir vienīgā darba daļa, kurā ievietotas

par pilnvērtīgām uzskatāmas atsaucēs – būtiskākā zinātniskā aparāta sastāvdaļa), kurā autors kompetenti un samērā detalizēti aplūko galvenos posmus varoņa dzīvē. Kopumā darbība atspoguļota vispārīgi un vēstures procesus pārzinošiem lasītājiem pietiekami. Tiesa, kā jau minēts, tieši šeit varēja izvērst Latvijas diezgan sarežģītās vēstures posmu raksturojumu. Piemēram, 1918. gada situācijas raksturojums aprobežojas ar dienesta gaitu sarakstā minēto apcietināšanas faktu, kaut arī neapšaubāmi būtu bijis lietderīgi sīkāk aplūkot t. s. Iskolata varas posmu Vidzemē un Latgalē, raksturot kopējo boļševiku veikto represiju apjomu un raksturu utt. Vēl jo vairāk tāpēc, ka šeit attiecībā uz šo boļševiku varas posmu, kurš noslēdzās līdz ar Vācijas karaspēka ienākšanu 1918. gada 18.–22. februārī, maldinoši teikts, ka tas ildzis “1918. gada pirmajos mēnešos”. Respektīvi, padziļināts laikmeta posmu raksturojums ļautu lasītājam pilnvērtīgāk izprast gan personas darbības kontekstu, gan, caur A. Krīpena darbības prizmu, Latvijas sarežģīto vietu kopīgajā reģiona un pat Eiropas un pasaules (runājot par trimdu) kontekstā. Tas ļautu pilnvērtīgāk izprast A. Krīpena vietu norisēs Latvijā un arī ievērojami padziļināt darba secinājumus. Minētā uzkrītamību palielina apstākļi, ka par vispārīgajām norisēm Vācijas–PSRS kara pirmajās nedēļās un kopumā vācu okupācijas laikā runāts samērā daudz.

Iespējams, bija jāprecizē cariskās Krievijas iestāžu nosaukumi un karaspēka vienību novietojuma vietas (pēdējais lasītājam padarītu saprotamāku šodien neizsakošo rezerves karaspēka daļu, turklāt pat ne visu, uzskaitījumu. Tā, balstoties uz Latvijas armijas dienesta gaitu sarakstu, atzīmēts, ka pēc praporščiku skolas beigšanas A. Kripēns iedalīts 242. kājnieku rezerves pulkā Simbirskā (par nepamatotu gan jāatzīst spriedums, ka viņam tādējādi “laimējies

uzreiz nenonākt frontē”, jo noteiktu dienesta laiku rezerves daļās paredzēja vispārējā kārtība, kā to atzīst arī autors tieši pirms apgalvojuma par laimēšanos), 1917. gadā – 7. kājnieku rezerves pulkā Kišiņevā, augustā 5. kājnieku rezerves pulkā (tas atradās Orgejevā, mūsdienās Orheja Moldovā, kas nav pateikts), tad – 44. kājnieku rezerves brigādes ložmetēju rotā (pēc paša vēlēšanās un Simbirskā, kas grāmatā nav atzīmēts), turklāt pēc tam, kas grāmatā nav norādīts vispār, nosūtīts uz 75. kājnieku rezerves pulku Kišiņevā. Paaugstināšana podporučika pakāpē norādīta 10. oktobrī, kaut īstenībā notika 3. novembrī pēc jaunā stila.

Tāpat noteikti bija jāpievērš vērība dienesta sarakstā vecā kalendāra stilā rakstīto datumu pārveidošanai, jo gandrīz divu nedēļu atšķirība kara un križu apstākļos ir būtisks faktors (A. Krīpens tika mobilizēts Krievijas armijā nevis 1916. gada aprīlī, bet maijā, beidza praporščiku skolu nevis 1916. gada decembrī, bet 1917. gada janvārī, no Krievijas armijas atvaļināts nevis 1917. gada decembrī, bet 1918. gada 5. janvārī). Tas diemžēl nav arī atrunāts.

Runājot par Neatkarības karu, visumā viss iezīmēts korekti. Vienīgi – arī šajā gadījumā vēsturiskais konteksts ir atainots nepilnīgi, piemēram, raksturojot burtiski traģisko situāciju Rīgā 1918. gada nogalē un 1919. gada janvāra sākumā. Vēl jo vairāk tāpēc, ka A. Krīpens dienēja 2. Rīgas apsardzības rotā (grāmatā dotais nosaukums “2. Rīgas rota” faktiski ir nepareizs un maldinošs), kuras karavīri bija tieši iesaistīti dumpī pret Pagaidu valdību.

Arī runājot par dienestu Latvijas armijā miera laikā, sniegta vien minimāla informācija par procesiem, garnizoniem u. c. Jāatzīmē arī dažas, kaut nedaudzas neprecizitātes, piemēram, lietojot A. Krīpena amata nosaukumu “*Kurzemes divīzijas pārvaldes štāba priekšnieks*”, kaut arī tāda amata nebija – viņš bija divīzijas štāba priekšnieks

ar dienesta vietu divīzijas pārvaldē. Kā jau minēts, šeit parādās minētā asimetrija grāmatas apjomā – dienesta laiks Latvijas armijā aprakstīts 26.–38., vācu okupācijas periodā – 39.–65. lappusē.

Seko nodaļa “Arvīda Krīpena militārā karjera laikabiedru skatījumā, personiskās atmiņās un rakstos” (69.–228. lpp.), kurā hronoloģiski izdalīti Neatkarības kara un Latvijas armijas, padomju un vācu okupācijas posmi, kā arī gūsta periods pēc kara. Izmantoti plaši fragmenti no paša A. Krīpena rakstiem periodikā, divi fragmenti no priekšniecības 1935. un 1939. gada atestācijām par A. Krīpenu, raksts no preses par A. Krīpena pavadīšanu Liepājas garnizonā 1935. gadā, kā arī vēsturnieka Edgara Andersona darba fragments un, kas svarīgi – vēsturnieka Kārļa Dambiša oriģinālraksts par Kara skolu (diemžēl bez atsaucēm). Tādējādi arī nodaļas nosaukums, kurā nav norādes uz vēsturniekiem, jāatzīst par ne līdz galam pārdomātu. Izmantoto avotu un literatūras ziņā līdzīgi darīts arī, raksturojot laika periodu vācu okupācijas laikā – A. Krīpena un dažu viņa dienesta biedru atmiņas grāmatās un periodikā, vēsturnieka Elmāra Pelkausa pilnībā uz avižu ziņām balstīto darbu un tml. (kā īpaši pozitīvs izņēmums jāizceļ virsnieka Viļa Hāznera korespondence ar A. Krīpenu Kara muzeja fondos).

Šeit parādās grāmatas būtiskākais trūkums – sniegtā informācija pārklājas J. Tomaševska rakstītajā, par galveno uzskatāmajā nodaļā, kas faktiski nav novēršams, šādi strukturējot darbu. Turklāt situāciju 2. nodaļā varēja zināmā mērā uzlabot, laikabiedru un paša A. Krīpena liecības pilnvērtīgāk papildinot ar komentāriem un skaidrojumiem. Vietām tas darīts, taču nekonsekventi, piemēram, skaidrojot, kas ir reihsmarka, taču nesniedzot kaut īsu informāciju par atmiņu fragmentos minētajām personām u. tml. Turklāt vien

atsevišķām personām (izvēles princips nav skaidrs) tekstā kvadrātiekvās sniegts pilns vārds.

Trešajā nodaļā apkopotas ziņas par A. Krīpena sabiedriski politisko darbību, turklāt gan starpkaru periodā, gan trimdā, un iekļauti vairāki pulkveža laika un cīņu biedru sarakstīti, presē publicēti nekroloģi pēc viņa aiziešanas mūžībā. Te arī iekļauti korporācijas *Vendia* un organizācijas “Daugavas Vanagi” pārstāvju raksti.

Visumā izmantoto avotu un literatūras bāze jāatzīst par pietiekamu šādam krājumam, taču, turpinot A. Krīpena un laika biedru darbības izpēti, vērts apsvērt papildināta izdevuma publicēšanu, iekļaujot tajā Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājumā, Miķeļa Goppera kolekcijā, esošo Arvīda Krīpena 1945.–1967. gada saraksti.

Iecerēts kā ievērojama latviešu karavīra piemiņai veltīts izdevums – rakstu un materiālu krājums –, tas jāuzskata par daļēji

izdevušos. Tiesa, rodas iespaids par sasteigtību krājuma veidošanā, ko apliecina iepriekš minētie fakti un apstākļi. Šī grāmata bija jāveido kā tagadējā sastādītāja monogrāfija, iepludinot pašreizējā otrajā un arī faktiskajā trešajā nodaļā esošos avotus un rakstus tagadējās 1. nodaļas stāstījumā (neizslēdzot spilgtākos avotus kā citātus), kas novērstu atkārtošanos un pat vietām vērojamo liekvārdību. Turklāt atsevišķus rakstus vai to fragmentus varēja pievienot pielikumā, bet, piemēram, izdevumu atbalstījušo organizāciju pārstāvju u. c. būtisku personu rakstīto – kā pēcvārdus.

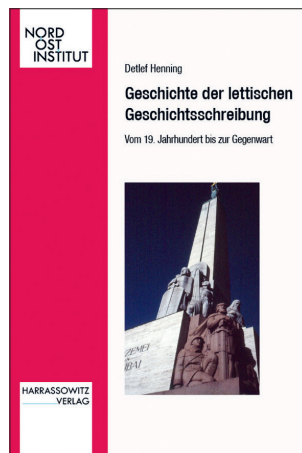
Neraugoties uz recenzenta piezīmēm un komentāriem, darbs uzskatāms par zināmu ieguldījumu Latvijas vēstures izpētē, ko noteikti iespējams darīt caur ievērojamu personu darbības prizmu. Tāpat tas ir noteikts sasniegums Latvijas vēstures popularizēšanā. Abi minētie aspekti jāturpina, ņemot vērā arī šajā recenzijā minētās piezīmes un komentārus.

Ieskats latviešu vēstures rakstīšanas aizkulisēs, sarakstītajā un nesarakstītajā kopš 19. gadsimta

Recenzija par grāmatu: Detlef Henning. *Geschichte der lettischen Geschichtsschreibung. Vom 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart* [Detlefs Hennings. *Latviešu vēstures rakstīšanas vēsture no 19. gadsimta līdz mūsdienām*]. Wiesbaden 2025. S. 312. ISBN 978-3-447-12341-9

Raimonds Cerūzis, *Dr. hist.*

 <https://orcid.org/0000-0001-6982-2932>

Detlefa Henninga (*Detlef Henning*) vārds latviešu vēsturnieku aprindās ir pazīstams. Viņš ir vācu vēsturnieks, Hamburgas Universitātes paspārnē esošā Ziemeļaustrumu institūta (*Das Nordost-Institut*) līdzstrādnieks. Pēc izcelsmes nebūdam saistīts ar Latvijas teritoriju vai latviešiem, jau kopš 20. gadsimta 80. gadiem viņš mācījies latviešu valodu, ilgstoši Latvijā dzīvojis, iepazinis sabiedrību un, protams, arī vēsturniekus. Vācijā, Vīsbādenē, 2025. gadā klajā nākusi monogrāfija vācu valodā “Latviešu vēstures rakstīšanas vēsture no 19. gadsimta līdz mūsdienām” ir autora daudzu gadu darbs. Tās bāzi veido 2019. gadā aizstāvētā doktora disertācija, kura papildināta ar nesenāku informāciju – līdz 2024. gadam. Darbs ieturēts vācu akadēmiskajai vēsturei tipiskā valodas stilā un jēdzienu semantikā, kam nereti raksturīgas apjomīgu teikumu konstrukcijas. Šī ir grāmata speciālistiem. Tā ļauj vācu valodu saprotošai publikai gūt sistematizētu ieskatu tajā, ko par pagātni rakstījuši un kā pagātni interpretējuši latviešu autori. Tā ir pirmais patiesi visaptverošais apkopojums par latviešu vēstures izpratnes un rakstīšanas attīstību no 19. gadsimta līdz mūsdienām. Ļoti svarīgi atzīmēt, ka šī grāmata pirmoreiz svešvalodā plašākai publikai parāda, ka latviešiem ir sava vēstures rakstīšanas tradīcija. Tādējādi tā pasaulē popularizē latviešu un Latvijas vēsturi kontekstā ar latviešu vēstures redzējumu.

D. Henninga grāmata hronoloģiskā secībā aplūko apmēram pusotru gadsimtu, izklāstot, kā vēstures rakstīšana latviešiem radusies un visā pasaulē attīstījusies dažādos secīgos vēstures posmos, politiskos un ideoloģiskos kontekstos, kā to ietekmējušas varas, institūcijas, personības un autoritātes. Autors parāda nacionāli etniskā skatījuma, varas un politisko režīmu ideoloģiju ietekmi uz latviešu vēstures rakstīšanu. Autors uzskata, ka būtisks aspekts ir tas, kā sabiedrība izprot pagātni (223. lpp.).

Līdz šim par latviešu vēstures rakstīšanas tradīciju tapuši tikai fragmentāri pārskati – parasti ciešā saistībā ar katra autora pētāmo šauru jomu, un autori parasti bijuši paši latvieši. D. Henninga pētījums ir apkopojošs un vienlaikus piedāvā arī kritisku vērtējumu, kas mudina lasītāju aizdomāties līdz pat vēstures interpretācijas problēmām Eiropā un visā Rietumpasaulē. Šāda vēstures rakstīšanas tradīcijas pētniecība ir jēgpilna, īpaši tad, ja pasaules mērogā latvieši ir mazpazīstami, nesadzirdēti un, kā autors uzsver, rakstījuši galvenokārt savai pašmāju auditorijai (19. lpp.). Tomēr ne vienmēr un visur šāda pētniecība bijusi paredzami produktīva un pietiekami aptveroša. To noteikusi konkrētajā sabiedrībā izjustā nepieciešamība. Piemēram, Zviedrijā nav nevienas grāmatas, kurā viens autors būtu apkopojis pašmāju historiogrāfiju, jo nav priekšnoteikumu – 19.–21. gadsimtā ilgstoši izpaudusies nosacīta indivīda izteiksmes brīvība, respektēta kolektīvā saskaņa (egalitārisms) un, līdzīgi latviešiem, arī zviedri pamatā rakstījuši savā valodā un mēdz uzskatīt, ka nav sadzirdēti pasaulē. Ir gan konstatējami nesenī autoru kolektīvu mēģinājumi pētīt tipiski zviedrisko, “ziemeļniecisko” vai ārvalstu ietekmi pašmāju historiogrāfijā, tomēr šie mēģinājumi vainagojušies tikai ar vāji sistematizētu gadījuma rakstura piemēru esejveida aprakstu.¹ Pat lielām nācijām ar sarežģītu un milzu nozīmi pasaules vēsturē mēdz būt fragmentēti un nepilnīgi akadēmiski apkopojumi par viņu vēstures rakstīšanas tradīciju. Piemēram, briti parasti kūtri atskatījušies uz to, ko ilgtermiņā paveikuši pagātnes pētniecībā, jo tradicionāli skatījums pagātnē tur uztverts kā publicistiski literārs žanrs – balstīts priekšstats par pagātnes interpretācijas atkarību no piederības konkrētajai partijai.² Amerikāņi savukārt raudzījušies caur kādu savas vēstures notikumu prizmu (pilsoņu karš, verdzības atcelšana, rekonstrukcijas laikmets utt.), nepretendējot uz visa nācijas sarakstītā

vērtējumu, un bieži nodarbojušies ar moralizēšanu.³ Reizēm kā atšķirīgu piemēru min vācu vēstures zinātni, kur sastopami centieni identificēt tipisko, kritiski izvērtēt ilgtermiņa parādības pagātnes izpratnē un to ietekmi uz nācijas vēsturisko apziņu.⁴ Atrodami arī piemēri, kad Rietumpasaules vēstures rakstīšanas tendences hrestomātiski apkopotas – hronoloģiski secīgi aprakstītas.⁵ Konstatējams, ka D. Henninga darbā vācu pieeja kombinēta ar hrestomātisko apkopojumu.

Autors grāmatu sāk ar skaidrojošu ievadu un turpina ar vācbaltiešu vēsturnieku dominanci 18. un 19. gadsimtā (21.–38. lpp.). Secināms, ka tobrīd vācbaltiešu darbi bija augstā akadēmiskā līmenī (avotpētnieciski) un radīja pamatus reģiona vēstures izpētei, tomēr latvieši kā zemnieku slānis tajos parādījās tikai perifērijā. D. Hennings uzsver, ka tāpēc šī tradīcija nespēja nodrošināt latviešu nacionālās vēstures skatījumu. Latviešu vēstures rakstīšanas aizsākumu autors aplūko atsevišķā nodaļā (39.–47. lpp.), cieši saistot jaunlatviešus ar nacionālās vēstures aizsākumiem, bet neapejot arī turpmākās tendences, kas saistāmas ar izteiktāku politizāciju vēstures domā (“Jaunā strāva”, sociālisma idejas utt.). Autoraprāt, vēsture ir ne tikai zinātne, bet arī nacionālās identitātes un politiskās kultūras instruments. Latviešu vēstures pamatlicējus (jaunlatviešus) tāpēc viņš nosaucis par “mītu motoriem” (*Mythomotoren*, 52. lpp.), kas radījuši latviešu priekšstatiem atbilstošu pagātnes vēstījumu. Autors labi parāda pretrunu starp vēlmi radīt savu nacionāli etnisko vēsturi un nepieciešamību pielāgoties rusifikācijas tendencēm Krievijas impērijā. Apkopojot savas atziņas par šo sākotnējo periodu, autors konstatē, ka līdz 20. gadsimta 20. gadiem latviešu interesi par vēsturi raksturojusi nevis vēstures avotu izpēte, bet marksisma “atbrīvošanās retorika” un G. V. F. Hēgeļa likumsakarību teorija jeb vēsturiskā dialektika (221. lpp.).

Līdzīgi arī turpmākos periodos autors uzver latviešu vēstures izpratnes un politisko realitāšu mijiedarbību – latviešu vēsture parādīta kā iztēles un aktuālo apstākļu sintēzes auglis. Šķiet, tas ļauj autoru ierindot starp Rietumpasaules vēsturniekiem, kas nācījas priekšstatu izveidi un attīstību jau kopš 20. gadsimta 80. gadiem kritiski vērtē kā laikmetam tipisku tautas iztēles produktu.⁶

Turpinājumā atsevišķā nodaļā (48.–76. lpp.) detalizēti aplūkota latviešu vēstures skolas (historiogrāfijas) attīstība neatkarīgajā Latvijā (1918–1940). Svarīgi – šeit autors saredz pavisam jaunas akadēmiskas tendences sākumu, tāpēc nodala iepriekšējo parasto vēstures aprakstīšanu (*Geschichtsschreibung*) no valstiski konceptualizētās vēstures skolas jeb historiogrāfijas (*Historiografie*).⁷ Proti, šajā laikā latvieši institucionalizēja vēstures zinātņi – izveidoja Latvijas Augstskolu (vēlāko Universitāti), Latvijas vēstures institūtu, šo institūciju paspārnē publicēja akadēmiskus izdevumus utt. Te izcelts Arveds Švābe, kas bijis autora daudzu gadu pastiprinātas intereses lokā un par kuru viņš sagatavojis arī šķirkli Nacionālajā enciklopēdijā.⁸ D. Hennings uzsver, ka A. Švābe ir tālaika ietekmīgākais un produktīvākais vēsturnieks, kas centās radīt un ieviest vienotu Latvijas vēstures koncepciju (latviešu vēstures rakstīšanā unikāla iezīme). Šeit lasām atziņu, kas caurvij autora darbu, proti, A. Švābe jau pirmskara laikā radījis etnocentrisma koncepciju, kas lielā mērā turpinoties, jo Latvijas vēsture identificējas ar latviešu tautas vēsturi (15.–16., 58.–59., 69. lpp.). Secinājumu daļā autors konstatē paradoksus – latviešu akadēmiskā vēsture tolaik daudz iespaidojusies nevis no priekšteces vācbaltiešu avotpētnieciskās skolas, bet no krievu interpretējošās pieejas vēsturei. Uz šīs metodoloģiskās bāzes latvieši sākuši iekļauties Eiropas vēsturnieku aprītē (222. lpp.).

Turpmākajās nodaļās autors izklāsta Padomju Krievijas un PSRS teritorijā

palikušo latviešu vēstures rakstīšanas centienus līdz Otrajam pasaules karam (77.–94. lpp.) un latviešu vēstures rakstīšanas iespējas un rezultātus Otrā pasaules kara laika okupāciju apstākļos (95.–109. lpp.). Te īpaši daudz uzmanības veltīts politisko režīmu ideoloģiskajām izpausmēm. Atsevišķā nodaļā un jau krietni izvērstāk aplūkota vēstures rakstīšana okupētajā pēckara Latvijā jeb, kā autors raksta, Latvijas Padomjrepublikā (110.–165. lpp.). D. Hennings detalizēti analizē marksistiski ļeņinskās ideoloģijas ietekmi – vēstures pētniecība atradās stingrā komunistiskās partijas kontrolē, un vēsturnieku uzdevums bija leģitimizēt padomju režīmu. Jaunāko laiku aprakstos dominējusi šķiru cīņa, proletariāta uzvaras un sociālisma celtniecības cildinājums, bet senākos pagātnes posmos (arheoloģija, viduslaiki, agrie jaunie laiki) bijusi novērojama objektīvāka pieeja. Tā kā zinātniskā pieeja neesot pilnībā pazudusi, autors pētniecību šajā laikmetā arī raksturo kā atsevišķu skolu jeb historiogrāfiju, kurai neizdevās iznīcināt latviešu nacionālās vēstures apziņu (222.–223. lpp.). Līdzīgi historiogrāfijas skolas statusu ieguvusi latviešu trimdas vēsturnieku Rietumpasaulē sarakstītais (166.–187. lpp.). D. Hennings secina, ka redzamākie trimdas vēsturnieki deva būtisku ieguldījumu valstiskās apziņas saglabāšanā un baltiešu starptautiskā tēla uzturēšanā Rietumos, tomēr arī viņu darbos dominēja nacionāli etniskā vēstures perspektīva, īpaši – zaudētās latviešu neatkarības vēstījums.

Noslēdzošā nodaļa veltīta norisēm latviešu vēsturē pēc neatkarības atgūšanas 1991. gadā (188.–220. lpp.), kad turpinājies pirmskara uzsvars uz nācījas un valsts vēsturi, ko īstenojis atjaunotais Latvijas vēstures institūts un citas valdības organizētas pētnieciskās kopas. Autors konstatē, ka masveidā notika padomju okupācijas un represiju izpēte, klajā nāca daudzas publikācijas par 20. gadsimta starptautiskajām

attiecībām, etnisko situāciju, okupāciju, deportācijām, pretošanās kustību, nacionālo partizānu cīņām u. c. Svarīga īpatnība – noslēdzošā posma definīcijā (nodaļas nosaukumā) D. Hennings vairs nelieto apzīmējumu “vēstures rakstīšana” un “historiogrāfija” kā iepriekš, bet gan ļoti vispārējo “vēstures ainava” (*Geschichtslandschaft*). Tā ir autora apzināta rīcība, kas caurvij darbu no virsraksta un ievada līdz noslēgumam (9.–20., 221.–224. lpp.) un saistāma ar situāciju (saskatītajiem trūkumiem) vēstures metodē un konceptualizācijā. Latviešu mūsdienu vēsturnieku darbā D. Hennings konstatē savstarpēji saistītus traucēkļus, tostarp nepietiekamu finansējumu un institucionālo nodrošinājumu, pētniecības tematisko sadrumstalotību u. c. Viņaprāt, latviešu vēsturniekus raksturo tas, ka viņiem nav izdevies apvienoties, kaut vai nodibināt vienojošu biedrību (204. lpp.). No konteksta secināms, ka tas ir tikai viens no cēloņiem, kādēļ nav attīstījušās diskusijas par konceptuālo pieeju, metodi utt. Pārsteidzoši nesagatavoti noritējusi 1905. gada revolūcijas simtgades atcere 2005. gadā, pārlietu liela uzmanība bijusi pievērsta Kārļa Ulmaņa autoritārisma posmam, turpretim maz interesējusi pirmskara parlamentārās demokrātijas perioda izpēte, noplakusi interese par etniskām minoritātēm, maz pētīta saimniecības vēsture (kas uzskatāms par padomju ideoloģiskā mantojuma inerci, 222. lpp.) un atšķirībā no igauņiem un lietuviešiem nav jaunas daudzējumu “zemes vēstures” (214.–217. lpp.). D. Hennings secina, ka latviešu vēsturnieki darbojas ārēji noslēgtā vidē (“kopienā”), latviešu vēstures zinātnes rezultāti ārzemēs tikpat kā neizpelnās reakciju (223. lpp.).

Skaidrs, ka ārzemju reakcija būtu vēlama un liecinātu, ka latviešus sadzird, respektē. Latviešu gadījums tomēr objektīvi ir šķirts no lielām nācijām. Piemēram, vācu vēsture Rietumpasaules vēstures stāstījumā 19.–20. gadsimtā ieņem izšķirošu vietu un

saistīta ar nepārspējami plašu vēstures materiālu. Lielai daļai pasaules pēc 20. gadsimta satricinājumiem priekšstati par vācu vēsturi veidojušies kopš skolas laika, tāpēc bijusi motivācija sistematizēt vācu vēstures redzējumu un saistīt to ar vācu nācijas pasaules ietekmes ambīcijām. Latviešu vēsturniekiem nav nedz iespēju, nedz nepieciešamības izpelnīties līdzīgu reakciju ārzemēs. Tomēr pareizi, ka latviešiem atšķirībā no lielām nācijām jāpieliek pūles, lai viņu stāstījumu vispār sadzirdētu, lai to nenoslāpētu lielo nāciju ietekme un to pagātnes interpretācijas intereses. Latvieši šajā ziņā nav vientuļi, gandrīz identiskā situācijā ir bijuši mūsu kaimiņi igauņi un lietuvieši. Tieši šī aspekta D. Henninga darbā diemžēl trūkst – latviešu vēstures redzējums pasniegts izolēti no mūsu kaimiņiem, kas neļauj saredzēt būtiskās reģionālās (Baltijas) kopsakarības, ko, piemēram, jau neilgi pēc neatkarības atgūšanas kā konceptuālu nepieciešamību Krievijas apdraudējuma dēļ pravietiski uzsvēra trimdas vēsturnieks Edgars Dunsdorfs.⁹ Izlasot D. Henninga darbu, neatbildēts paliek jautājums, vai latviešu vēsturnieki rakstījuši tāpat vai citādi nekā igauņi, lietuvieši, poļi, somi, ukraiņi – tautas, kas centušās atspēkot krievu konstruēto pasaules pagātnes redzējumu (respektīvi, vēstures propagandu)?

Vācu auditorijai, kas ir D. Henninga darba mērķauditorija, ļoti noderīgs ir vēsturisko norišu konteksts, ko autors sniedz, skaidrojot katram periodam tipiskās vēstures rakstīšanas iezīmes. Tādējādi ir skaidrs, ka vēstures rakstīšanas un izpratnes iezīmes ir cieši saistītas ar politiskajiem apstākļiem. Šīs nenoliedzami ir svarīgi. Attīstības posmu notikumu apraksts un apstākļu raksturojums izdevies hrestomātisks un labi atbilstošs sveštautu auditorijai, kam latviešu vēsture nezināma, tomēr, piemēram, par Krievijas latviešiem un Otrā pasaules kara okupācijas laiku šāda perifērijas informācija gandrīz pilnībā aizēno pašu vēstures rakstīšanu.

Savukārt citur, īpaši par nesenāko posmu, autors iedziļinās akadēmisko tekstu saturā, tos uzskaita, bieži citē un vērtē, bet distancējas no mūsdienu vēstures politiskajiem apstākļiem, tostarp starptautiskajiem un starpetniskajiem. Ir arī avotu grupas, ko vācu kolēģis ignorējis. Piemēram, pagātnes izpratnē liela nozīme ir vispārizglītojošo skolu vēstures grāmatām, kuras veidojuši latviešu vēsturnieki. Tieši tajās parasti atrodamas zināšanas un pagātnes vērtējumi, ko bijusi vēlme iemācīt cilvēkiem jau skolas solā, un tieši tajās būtu meklējams “dialogs”¹⁰ starp vēsturi un sabiedrību, kas ir bijis D. Henninga ilggadējā pētījuma centrā. Šīs avotu grupas un jebkādas diskusijas par vēsturi apiešana presē, publicistiskā, sociālos medijos u. c. liek latviešu akadēmiskajām aktivitātēm autora pētījumā izskatīties krietni nozīmīgākām, nekā tās varētu vērtēt sabiedrība.

Pētījumos un citās akadēmiskajās aktivitātēs D. Hennings pozicionējies kā neatkarīgs latviešu novērotājs. Neatkarīgs vērotājs spēj atļauties rakstīt atšķirīgi, vispārināt tendences, norādīt uz problēmām. Vācu kolēģa latviešu sarakstītās vēstures tendenču apkopojums ir akadēmiski kritisks.

Kā konstruktīvs kritikas elements jāuztver arī viņa secinātais, ka vēsture Latvijā (autors to apzīmē kā “kultūras zinātne”/*Kulturwissenschaft*) nevar apmierināties ar nacionālās vēstures pārskatāmu mikrodetāļu aprakstu, tai turpmāk jāpievēršas teorētiskiem jautājumiem, jāsāk kritiski vērtēt gan atsevišķu vēsturnieku biogrāfija, gan vēstures disciplīna kopumā un tās loma nācijā, politikā, kultūrā un zinātnē (223.–224. lpp.).

Autors noslēgumā atzīst, ka viņam nav izdevies atklāt daudzas niansas, arī par latviešu vēsturnieku starptautiskajiem kontaktiem dažādos periodos, pašrefleksiju u. c. Paškritiska refleksija un konceptuāli diskusijas mēģinājumi, kuros identiski kā D. Henninga darbā apkopotas ilgstošas tendences kopš 19. gadsimta, ir jau atrodami.¹¹ Pavisam noteikti, ka par vācu kolēģa grāmatu taps citas recenzijas Latvijā un ārzemēs un vēl gadiem tā tiks pieminēta. Lieliski, ja autora apkopotā latviešu rakstītā vēsture un tās neatkarīgais novērtējums būtu pamudinājums plašākai pagātnes izpratnes un vēstures metodes diskusijai Latvijā, bet starptautiski veicinātu interesi par Latvijas un Baltijas vēstures salīdzinošo pētniecību.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ RAGNAR BJÖRK, ALF W. JOHANSSON (red.). Svenska historiker: från medeltid till våra dagar. Stockholm 2009; PERTTI HAAPALA, MARJA JALAVA, SIMON LARSSON (eds.). Making Nordic Historiography: Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970. New York, Oxford 2017.

² ANTHONY BRUNDAGE, RICHARD A. COSGROVE. British Historians and National Identity: From Hume to Churchill. London 2014.

³ Sk., piemēram: ERIC FONER. Who Owns History? Rethinking the Past in a Changing World. New York 2002; ELLEN FITZPATRICK. Writing America's Past 1880–1980. Cambridge 2004.

⁴ Autors 19. lpp. piemin ebreju izcelsmes vācu–amerikāņu vēsturnieku Georgu Igersu (*Georg Iggers*), dzimtajā vārdā Georgu Gersonu Igersheimeru (*Georg Gerson Igersheimer*), kurš 1968. gadā ASV kļajā laida vācu vēstures autoriem veltītu darbu. G. Igersu gan iedvesmoja sakāpinātā jaunās kreisi liberālās paaudzes kritika par vācu vēstures domas vispasaules dimensiju. Sk.: GEORG G. IGGERS. The German conception of history: the national tradition of historical thought from Herder to the present. Middletown 1968.

⁵ PETER BURKE (ed.) History and historians in the twentieth century. Oxford [etc.] 2002.

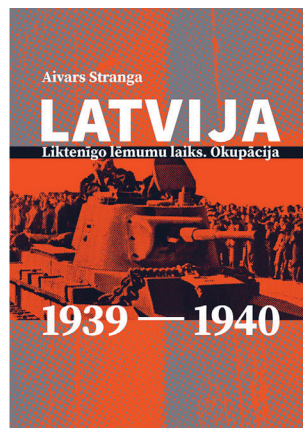
- ⁶ Sk., piemēram: BENEDICT ANDERSON. *History and Historians in the Twentieth Century*. London 1983; STEFAN BERGER, CHRISTOPH CONRAD. *The Past as History: National Identity and Historical Consciousness in Modern Europe*. Hampshire 2015.
- ⁷ Starp citu, uzsvars uz “vēstures aprakstīšanu”, nevis “historiogrāfiju” parādās arī grāmatas virsrakstā, kur lietots jēdziens *Geschichtsschreibung*.
- ⁸ DETLEFS HENNINGS. Arveds Švābe. In: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/205106-Arveds-%C5%A0v%C4%81be> (skatīts 30.09.2025.).
- ⁹ EDGARS DUNSDORFS. Jāpēti kopējās problēmas. Prof. Dr. Edgars Dunsdorfs ierosina dibināt kopēju Baltijas universitāti. In: Austrālijas Latvietis, 10.11.1995., 1.–2. lpp.
- ¹⁰ DETLEF HENNING. *Geschichte der lettischen Geschichtsschreibung*, Das Nordost-Institut. Pieejams: <https://www.ikgn.de/forschung/aktuelle-forschungsprojekte/geschichte-der-lettischen-geschichtsschreibung.html> (skatīts 30.09.2025.).
- ¹¹ Sk., piemēram: RAIMONDS CERŪZIS. Sabiedrība un indivīds, ekonomika un politika, pagātne un nākotne, lineārais un cikliskais – pretnostatījumi un koncepcija Latvijas saimniecībā kopš 19. gadsimta. Recenzija par grāmatu: GATIS KRŪMIŅŠ (sast., red.). *Turbulence kā virzītājspēks: Latvijas cilvēki un tautsaimniecība 150 gadus. Rīga 2025*. In: Latvijas Universitātes Žurnāls. *Vēsture* 19, 2025, 117.–121. lpp.

Neatsverams ieguvums rūpīgam lasītājam*

Recenzija par grāmatu: Aivars Stranga. *Latvija: liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija, 1939–1940*. Rīga 2025. 815 lpp. ISBN 978-9934-36-399-3

Ginta Ieva Bikše, Ph. D.

 <https://orcid.org/0000-0002-7330-8570>

2025. gada septembrī viens no mūsdienu Latvijas vadošajiem vēsturniekiem – Aivars Stranga – vēstures pētniekiem un interesentiem piedāvāja fundamentālu pētījumu par Kārļa Ulmaņa režīmu tā norietā – no 1939. gada līdz padomju okupācijai. Šis izdevums ir ievērojami apjomīgāks un faktoloģiski bagātāks nekā autora pirms dažiem gadiem sagatavotā grāmata¹ par šo pašu periodu un tematiku. Vien turot nupat izdoto pētījumu rokās, ikvienam lasītājam kļūs skaidrs, ka A. Stranga tajā ieguldījis ļoti daudz sava laika un enerģijas. Intervijā vēsturniecei Inetai Lipšai autors atklāj, ka faktiski darbs ar tēmu sācies jau 1988. gadā.² Tāpat zīmīgi, ka sarunā par jauno monogrāfiju A. Stranga norāda: “*Man nevar kāds plāns likt uzrakstīt monogrāfiju, jo projektam vajag. Paldies Dievam, neesmu projektu gūstā, kas ir šodienas lielā nelaime un posts.*”³ Ar nožēlu jāatzīst, ka mūsdienu trīs gadu (vai pat mazāk) projektu laikmetā zinātnes politikas veidotāji neveicina Latvijas vēsturei nozīmīgu tēmu izpēti līdzvērtīgā apjomā un detalizācijā. Turklāt jāatzīmē, ka šī grāmata publicēta arī ar paša autora finansiālu atbalstu.⁴

Apjomīgais pētījums balstās uz ārkārtīgi plašu avotu un literatūras analīzi un jau no pirmajām lapaspusēm piedāvā ļoti detalizētu un izvērstu skatījumu uz Kārļa Ulmaņa režīmu. Nozīmīgi, ka ievērojama vērība pievērsta arī Lietuvai un Igaunijai, atspoguļojot PSRS politiku un taktiku pret Baltijas valstīm, kā arī līdzīgo un atšķirīgo trīs dažādo autoritāro režīmu politikā un izaicinājumus savstarpējā sadarbībā attiecīgajā laika posmā. Tāpat padziļināti aplūkotas arī attiecības ar Vāciju un tās īstenotā politika reģionā, uzmanība pievērsta arī Polijas traģēdijai un Somijas varonīgajai

* Šis publikācijas tapšanu finansējusi Latvijas Zinātnes padome, projekts “Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi” (Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003).

cīņai, tādējādi veiksmīgi raksturojot Latvijas sarežģītos geopolitiskos apstākļus.

Kopumā darba nodaļas veidotas loģiski un saprotami, vispirms pievērsties Latvijas ārpolitikai, diplomātijai un starptautiskajam stāvoklim līdz PSRS–Vācijas neuzbrukšanas līgumam (1. nodaļa), pēc tam aplūkojot Latvijas deklarēto neitralitāti (2. nodaļa), Latvijas–PSRS savstarpējās palīdzības līgumu (3. nodaļa) un realitāti, sadzīvojot ar padomju bāzēm (4. nodaļa), kā arī Ziemas kara ietekmi uz reģionu (5. nodaļa), iekšpolitisko stāvokli un norises Latvijā (6. nodaļa), notikumu attīstību pirms okupācijas (7. nodaļa) un PSRS īstenoto okupāciju (8. nodaļa, faktiski arī nobeigums). Ņemot vērā darba detalizētības pakāpi un arī informatīvi bagātīgās atsauces, vēlētos padziļinātāku struktūru ar apakšnodaļām, kas ļautu vieglāk darbā meklēt specifisku informāciju. Tam varētu būt arī papildu ieguvumi teksta strukturēšanā, īpaši 6. nodaļā, kur, piemēram, ir rindkopa, kas sākas ar informāciju par Ludzas luterāņu baznīcas pamatakmens ielikšanu un noslēdzas ar secinājumu par laba futbola laukuma trūkumu Latgalē.⁵ Tomēr, recenzējot šo grāmatu, īpaši jāuzsver lasīšanas nozīme, jo iegūs ikviens, kas grāmatu vērīgi izlasīs no vāka līdz vākam, un šis darbs ir tāds, kurā, to atkārtoti lasot, arvien būs iespējams pamanīt noderīgas nianšes.

Pievērsties atsevišķiem jautājumiem, jāizceļ, ka A. Strangas monogrāfija ir ļoti daudzslāņaina. Daudzu gadu pētniecības laikā autors padziļināti izskatījis un analizējis arī Kārļa Ulmaņa, Vilhelma Muntera, Klāva Lorenca un Friča Mendera fondu materiālus,⁶ kas atspoguļojas arī šajā grāmatā, piemēram, ļaujot iepazīt ārlietu ministra V. Muntera personību un dažbrīd izsekot viņa ikdienas gaitām, detalizēti raksturojot K. Ulmaņa darba stilu un tā trūkumus, kā arī sociāldemokrātu rīcību un domas okupācijas sākumā. Ar dažādām epizodēm un citātiem A. Stranga ļoti aizraujoši

raksturo K. Ulmaņa personības kultu, kas nereti ievērojami pārsniedza saprātīguma robežas, piemēram, daudzos pārspīlētos laikabiedru slavinājumos un pat studentu akadēmiskajos darbos.⁷ Neizpaliek arī ministru savstarpējo attiecību raksturojums, norādot uz konfliktsituācijām, citu augstu autoritārā režīma amatpersonu ambīcijām, dažādām varas cīņām un K. Ulmaņa bailēm no nodevības.

Viena no interesantākajām darba daļām ir pārvaldes ideju attīstība, tostarp neīstenotās ieceres par vienu partiju un solījums izveidot jaunu Satversmi, kas atspoguļojas 6. nodaļas sākumā. Autors veiksmīgi argumentē, ka dažādās idejas valsts pārvaldīšanā pietiekami bieži neattaisnoja sevi, kas īpaši izpaudās saimniecībā. Izvērtējot iekšpolitiskos apstākļus, prioritātes politikā, Otrā pasaules kara radītos izaicinājumus, Latvijas armijas gatavību karadarbībai un K. Ulmaņa plānus, autors vairākkārt uzsver, ka autoritārais režīms nebija sagatavojies un nebija veicis nozīmīgus priekšdarbus cīņai par Latvijas neatkarību. Vienlaikus A. Stranga skaidri pasaka: arī demokrātiskai iekārtai Latvijā būtu neiespējami uzvarēt PSRS milzīgo pārspēku. Austrumu kaimiņvalsts plāni saņemt ievērojamu skaitu karagūstekņu bija tikai daļa no tā, kas varēja sagaidīt Latviju, ja tā pretotos okupācijai.

Darbā rūpīgi analizēta un plaši kritizēta autoritārā režīma ārpolitika un pašapmāns, vadošo politiķu naiva ticība PSRS solījumiem un cenzūras pakļautās preses plašie, bezgaumīgie kaimiņvalsts slavinājumi pēc savstarpējā palīdzības pakta noslēgšanas ar PSRS. Sabiedrībai un Latvijas interešu aizstāvēšanai ārvalstīs ilgtermiņā daudz labvēlīgāks būtu bijis godīgs situācijas raksturojums un skaidrojums. Neizprotama palikusi arī drudzainā un apjomīgā ieroču iepirkšana, lai gan Latvijas teritorijā jau atradās padomju militārās bāzes.

Autors veiksmīgi atspoguļo PSRS politiku un taktiku, tās diplomātu ievākto un

Maskavai sniegto informāciju, kā arī dažādu PSRS varas struktūru darbību okupācijas sagatavošanā. Monogrāfijā skaidri raksturota un definēta arī Latvijas Komunistiskās partijas situācija aplūkotajā periodā un PSRS politiku neuzticība tai, attiecīgi novērtējot tās lomu PSRS īstenotajā okupācijā. Visā darbā kopumā nereti interesanti ir bieži citētie PSRS diplomātisko pārstāvju ziņojumi. Kā vienu piemēru vēlos minēt atvaļinātā ģenerāļa Pētera Skrapces it kā pausto izteikti PSRS simpatizējošo un pret Latvijas neatkarību vērsto viedokli 1939. gada 17. septembrī, kad PSRS iebruka Polijā.⁸ Iespējams, ka P. Skrapce bija saglabājis rūgtumu pēc atvaļināšanas no dienesta.⁹ Tuvojoties Baltijas valstu okupācijai, dažādie PSRS diplomātu ziņojumi par norisēm un sabiedrības attieksmi kļuva par sava veida fantastikas literatūru, kam ne vienmēr arī Maskavā atrada izmantojumu.

Monogrāfija kopumā ir viegli lasāma. 8. nodaļā pat paliek grūti to nolikt malā, jo grāmatas lapaspuses atspoguļo katras Baltijas valsts individuālo ceļu kopīgajā liktenī un bezspēcīgo padošanos PSRS ievērojamajam pārspēkam. Acīmredzama ir Kārļa Ulmaņa turēšanās pie pēdējās cerības, lai cik niecīga tā būtu. Noslēgumā raksturotas arī okupācijas pirmās dienas, to izaicinājumi

un profesora Augusta Kirhenšteina valdības izveide un darbības specifika, pakļaujoties PSRS diktātam un pakāpeniskai okupētās Latvijas teritorijas sovetizācijai.

Jākonstatē, ka tik apjomīgā darbā ir sarežģīti izvairīties no faktu kļūdām un terminoloģijas nekonkvences, piemēram, “Kaunas [Viļņas vietā] atgūšana”¹⁰, “Kara ministrs ģen. K. Merķis [!] iepazīstas ar sarkanarmiju”¹¹, paralēla “vācbaltieši”, “baltvācieši” un “vācbalti” lietojuma autora tekstā atsevišķās lapaspusēs.¹² Nedaudz mulsošs ir arī Friča Deglava (Deklava) uzvārda – “Deglava” un “Deklava” – pārmijus lietojums.¹³ Šķiet, ka kļūdains ir arī laikraksta datējums, kurā ietvertas Antana Smetonas atmiņas par vārda dienas svinībām.¹⁴ Tomēr atsevišķas kļūdas nemazina darba nozīmīgumu.

Noslēgumā jāuzsver, ka A. Strangas monogrāfijai ir liela vērtība. Tā ne tikai detalizēti aplūko autoritārā režīma izskaņā pieņemtos pretrunīgos lēmumus un okupācijas norisi, bet arī mazina aplūkotās tēmas pētniecības rezultātu fragmentāciju, ir informatīvi bagātīga un aizraujoša grāmata, kas būs ļoti noderīga literatūra plaša spektra pētījumiem par attiecīgo laikmetu. Kaut Latvijā šādu darbu par dažādiem vēstures posmiem būtu vairāk.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ AIVARS STRANGA. Latvija: neatkarības pēdējais cēliens: 1939. gada 23. augusts – 1940. gada 17. jūnijs. Rīga [2022].

² INETA LIPŠA. Manī runā arī emocijas. Ar vēsturnieku Aivaru Strangu sarunājas Ineta Lipša. In: Delfi.lv. Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/32026447/culturenvironment/120090939/maniruna-ari-emocijas-ar-vesturnieku-aivaru-strangu-sarunajas-ineta-lipsa> (skatīts 16.10.2025.).

³ Ibidem.

⁴ Sk. izdevuma pases lapu: AIVARS STRANGA. Latvija: liktenīgo lēmumu laiks. Okupācija, 1939–1940. Rīga 2025.

⁵ Ibidem, 466. lpp.

⁶ Sk., piemēram, autora komentāru: LIPŠA, Manī runā arī emocijas. Ar vēsturnieku Aivaru Strangu sarunājas Ineta Lipša.

⁷ STRANGA, Latvija: liktenīgo lēmumu laiks, 133. lpp.

⁸ Ibidem, 170. lpp.

⁹ Saskaņā ar sabiedrisko lietu ministra Alfrēda Bērziņa atmiņām P. Skrapce bijis iesaistīts akciju sabiedrības “Sils” fiktīvos ieroču darījumos Spānijas pilsoņu kara laikā, “uz kara ministra Baloža norādījumu pamata” parakstot uzņēmumam nepieciešamus dokumentus, un atvaļināts ar to saistītā skandāla dēļ. ALFRĒDS BĒRZIŅŠ. Npublicētas atmiņas: laiks, kas negaist. Rīga 2015, 143.–145. lpp. Oficiāli gan P. Skrapce atvaļināts štatu samazināšanas dēļ. Detalizētāk par P. Skrapci sk.: ĒRIKS JĒKABSONS, VALTERS ŠČERBINSKIS (sast.). Latvijas armijas augstākie virsnieki, 1918–1940: biogrāfiska vārdnīca. Rīga 1998, 421.–422. lpp., vai ĒRIKS JĒKABSONS. Pēteris Skrapce. In: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/150137-P%C4%93teris-Skrapce> (skatīts 15.10.2025.).

¹⁰ Sk. 251. atsauci: STRANGA, Latvija: liktenīgo lēmumu laiks, 261. lpp.

¹¹ Ibidem, sk. 89. atsauci 601. lpp.

¹² Ibidem, 274.–276. lpp.

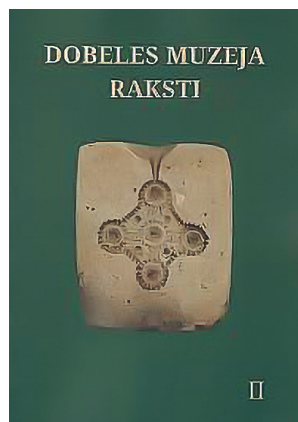
¹³ Ibidem, 525. lpp.

¹⁴ Ibidem, sk. 167. atsauci 621. lpp.

Aktualitātes Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā

Recenzija par grāmatu: Undīne Krūze (sast.).
Dobeles muzeja raksti II. Dobele 2023. 104 lpp.
ISBN 978-9934-8903-2-1

Justīne Barkova, *Mg. hist.*

Rakstu krājumā “Dobeles muzeja raksti II” galvenokārt iekļauti zinātniskie pētījumi, kas tika prezentēti Dobeles novada muzeja rīkotajā konferencē “Aktualitātes Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā” 2022. gada 25. aprīlī.¹ Konference tapa ar mērķi apkopot un izvērtēt Latvijas viduslaiku piļu pētišanas un saglabāšanas pieredzi. To organizēja un rakstu krājumu “Dobeles muzeja raksti II” sastādīja Dobeles novada muzeja vēsturniece *Mg. hist.* Undīne Krūze. Šis izdevums turpina 2020. gadā aizsāktu tradīciju pēc konferences publicēt rakstu krājumu. Pirmais Dobeles novada muzeja rakstu krājums publicēts digitālā formātā un ir pieejams muzeja mājaslapā.²

Līdz ar to Dobeles novada muzejs ir pievienojies to Latvijas muzeju lokam, kas veido savus konferenču rakstu krājumus, tādējādi stiprinot muzeju kā pētniecības institūciju nozīmi, turpinot pētniecības tradīciju un nodrošinot zinātniskās darbības pēctecību. Līdzīgu tradīciju ilgstoši uzturēja Ventspils muzejs, kas 2016. gadā izdeva astoto “Ventspils muzeja rakstu” sējumu³, kā arī Talsu novada muzejs ar izdevumu “Talsu novada muzeja raksti”⁴, kuram līdz šim publicēti trīs sējumi (trešais 2019. gadā).

“Dobeles muzeja raksti II” ir nozīmīgi vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tie nodrošina konferences materiālu pieejamību plašakai sabiedrībai un fiksē pētniecības progresu noteiktā laika posmā. Šāds krājums ir zinātnes vēstures dokumentācijas avots, kas ļauj analizēt Latvijas viduslaiku piļu izpētes attīstības dinamiku, kā arī papildina jau publicēto informāciju šajā jomā. Latvijas viduslaiku piļu izpētē īpaši jāuzsver *Dr. hist.* Ievas Oses un *Dr. hist.* Andra Caunes nozīmīgais devums – viņu veidoto grāmatu sērija “Latvijas viduslaiku pilis (I–IX)”⁵, kurā apkopoti arheologu, vēsturnieku un citu pētnieku darbi. Dobeles novada muzeja rakstu krājums arī applicina reģionālo muzeju lomu akadēmiskajā komunikācijā un kultūras

mantojuma saglabāšanas procesā, veicina zināšanu apriti un pētnieku sadarbību.

Rakstu krājumā, kā to priekšvārdā norādījusi grāmatas sastādītāja (5. lpp.), publicēti visi konferencē nolasītie referāti, izņemot *Dr. hist.* Gunitas Zariņas referātu par Dobeles 14.–17. gadsimta iedzīvotāju demogrāfiju un veselību; šis materiāls iekļauts autores monogrāfijā “Dobeles 14.–17. gadsimta iedzīvotāji” (2023)^{6,7} Vēl krājumā ievietoti trīs arheoloģes Dagnijas Svarānes pētījumi par akmens lejamveidnēm: Dobeles pili (59.–62. lpp.), Tērvetes pilskalnā (63.–85. lpp.) un Mežotnē (86.–103. lpp.).

Raksti iedalāmi divās tematiskās grupās. Vienā grupā ietilpst pētījumi par Dobeles, Raunas un Valmieras pilīm, kuros aplūkoti viduslaiku piļu izpētes, saglabāšanas un interpretācijas jautājumi. Otrā grupa veltīta arheoloģiskajiem atradumiem Turaidā, Dobelē, Tērvetē un Mežotnē, īpašu uzmanību pievēršot to salīdzinošajai analīzei. Kopumā rakstu krājuma struktūra nodrošina loģisku pāreju no vispārīgākiem piļu izpētes un saglabāšanas aspektiem uz konkrētu priekšmetu pētījumiem.

Izdevumu ievada muzeja vēsturnieces un izdevuma sastādītājas *Mg. hist.* Undīnes Krūzes priekšvārds (5. lpp.), kam seko *Dr. paed.* Andra Tomašūna pētījums “Arheoloģiskā uzraudzība un izrakumi Dobeles ordeņa pils kapelas mūru konservācijas un pārbūves laikā: nozīmīgākie atradumi (2018–2020)” (7.–17. lpp.). Rakstā publicēts informatīvs materiāls par izrakumu gaitu un konstatētajiem atradumiem, kā arī ieskicēta iepriekšējo izpētes posmu nozīme pils kompleksa izpētes kontekstā. Teksts papildināts ar pilsdrupu plānu (9. lpp.), kurā iezīmētas vietas, kur norisinājusies arheoloģiskā uzraudzība un izrakumi, lai lasītājs var orientēties un saprast izpētes teritoriju. Raksta noslēgumā publicēti arheoloģisko atradumu zīmējumi (12.–15. lpp.), kas vizuāli

papildina priekšmetu aprakstus. Diemžēl rakstā sniegts galvenokārt faktoloģiskā materiāla izklāsts bez plašākas interpretācijas.

Mg. hist. Edgara Plētiņa raksts par Raunas pilsdrupu izpēti un saglabāšanu (18.–28. lpp.) sniedz koncentrētu pārskatu par konservācijas un rekonstrukcijas darbiem, uzsverot sistemātisku pieeju izpētei un mūru saglabāšanai. Pozitīvi vērtējama līdzšinējo datu apkopošana vienā pētījumā, kas nodrošina pilnīgu priekšstatu par veikto darbu. Iepriekš šai tēmai pievērsusies arī arhitekte Tatjana Vītola, kuras aprakstītie Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājumi publicēti izdevumā “Latvijas viduslaiku pils I”⁸. Edgara Plētiņa pētījumā detalizētāk aplūkots gan pils vēsturiskais konteksts, gan pilsdrupu izpētes un saglabāšanas vēsture. Rakstā lietotais apzīmējums “vieglā valodā” (26. lpp.) var radīt pārpratumus, labāk to būtu bijis aizstāt ar apzīmējumu “vienkāršā valodā” (*plain language*).⁹

Mg. hist. Dāvja Pumpuriņa raksts par Valmieras pils ekspozīciju *de Woldemere* (29.–37. lpp.) sniedz ieskatu jaunās ekspozīcijas izveidē, tajā apkopota informācija par pils vēsturi un tās izpēti. Tekstā ir nodaļa “Ekspozīcijas “de Woldemere” koncepcija” (36. lpp.), kurā lasītājs, iespējams, būtu vēlēties sagaidīt detalizētu ekspozīcijas koncepcijas izklāstu ar tai raksturīgo struktūru un informāciju. Tajā būtu jānorāda ekspozīcijas galvenā ideja – ko tā vēsta –, kā arī aptvertais laika periods. Tāpat vajadzēja precizēt, kādi priekšmeti tiks izstādīti. Arheoloģiskais materiāls minēts vienīgi 4. punktā, kas veltīts pilsētvidei (36. lpp.), taču nav skaidrs, kāds materiāls paredzēts pārējās tēmās, piemēram, par Hanzas apvienību un reliģiju. Akadēmiskā kontekstā ir nepieciešama lielāka precizitāte. Apzīmējums “pils dibināšana” (30. lpp.) būtu aizstājams ar “pils uzcelšana” vai “pils izveidošana”, jo jēdziens “dibināšana” tradicionāli attiecas uz institūcijām vai

organizācijām, bet šajā gadījumā aprakstīta pils kā arhitektoniska celtnē. Tekstā trūkst konsekvences personvārdu un dzīves datu pierakstā.

Dr. hist. Ievas Oses raksts par Turaidas pils arheoloģisko atradumu katalogu veidošanu (38.–43. lpp.) sniedz pārskatāmu un sistemātisku informāciju par Turaidas muzeja katalogu saturu un nozīmi pētniecībā. Publikācijā iekļauts arī problemātikas apraksts, kas atklāj kataloga tapšanas izaicinājumus. Nozīmīga ir norāde, ka tie ir pieejami e-grāmatu formātā muzeja mājaslapā, dota arī precīza interneta adrese (41. lpp.). Šī informācija publicēta arī kopsavilkumā angļu valodā (43. lpp.), kas padara muzeja mājaslapas saturu pieejamu arī ārvalstu pētniekiem un citiem interesentiem.

Dr. hist. Vijas Stikānes publikācijā “Pētījumi par ēšanas paradumiem un galda kultūru viduslaikos – Turaidas pils materiāls Livonijas kontekstā” aprakstīta ikdienas galda kultūra un ēšanas paradumi dažādās sociālajās grupās (44.–58. lpp.). Pētījumā Rīgas sabiedrības izpētes kontekstā pamatoti lietoti vācu zemju piemēri, kas palīdz atklāt kopīgās kultūras iezīmes (52. lpp.). Vietām nepieciešams precizēt izvēlētos terminus, piemēram, vēlams izvairīties no vārda “senkrievi” (51. lpp.), jo šāds apzīmējums nav vēsturiski korekts. To ieteicams aizstāt ar apzīmējumu “austrumslāvi”.¹⁰ Rakstā publicēta muzeja mājaslapas adrese, kur iespējams aplūkot arī digitālo ekspozīciju par šo tēmu (47. lpp.),¹¹ tā norādīta arī angļu valodas kopsavilkumā (58. lpp.).

Pēdējie trīs raksti ir arheoloģes Dagnijas Svarānes pētījumi par akmens lejamveidnēm, kas atrastas Dobeles pils (59.–62. lpp.), Tērvetes pilskalna (63.–85. lpp.) un Mežotnes arheoloģiskajā materiālā (86.–103. lpp.). Šo pētījumu publicēšana vienā izdevumā sniedz plašāku ieskatu par šo atradumu izplatību Zemgalē. Būtu ieteicams pirmo no trīs pētījumiem publicēt rakstu

par Mežotnes materiālu, jo tajā skaidrots, kas ir lejamveidnes un kādam nolūkam tās lietotas, tas būtu ievads turpmākajiem rakstiem. Pētījums par Dobeles akmens lejamveidnēm ir veidots kā avota publikācija ar detalizētiem priekšmetu aprakstiem. Tajā ir minēti piemēri no Tērvetes, Mežotnes un Igaunijas teritorijas, bet bez ilustrācijām tie ir grūti uztverami. Raksts par Tērvetes akmens lejamveidnēm strukturēts pārskatāmāk – katram priekšmeta aprakstam pievienots attēls (68.–83. lpp.), taču būtu lietderīgi pievienot arī ēku plānojuma shēmu. Publikācijā par Mežotnes akmens lejamveidnēm trūkst tematiskā dalījuma. Būtu jāizvairās lietot apzīmējumu “senā Krievzeme” (91., 93. lpp.), aizstājot to ar precīzāku un neitrālu apzīmējumu, piemēram, “austrumslāvu apdzīvotās zemes” vai norādot konkrētas kņazistes.

Salīdzinot ar Dobeles novada muzeja pirmo rakstu krājumu, šajā izdevumā trūkst konsekvences personvārdu pierakstā. Kopumā bija nepieciešama stingrāka redakcionālo vadlīniju ievērošana un vienotas struktūras nodrošināšana turpmākajos izdevumos.

Konference “Aktualitātes Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā” un rakstu krājums “Dobeles muzeja raksti II” aktualizē mūsdienu problemātiku saistībā ar kultūrvēsturisko objektu saglabāšanu un atjaunošanu. Šīs tēmas ir īpaši nozīmīgas ne tikai Latvijas kontekstā, bet arī plašāk Eiropā, ko apliecina līdzīgu tematisku pasākumu organizēšana citviet. Piemēram, 2023. gada 10. jūnijā Vinčesteras Universitātē (Anglija) notika simpozījs “Pils pētniecība: tagadne un nākotne” (*Castle Studies: Present and Future*)¹², bet 2024. gada 3.–4. oktobrī Zvjaheļā (Ukraina) norisinājās konference “Austrumeiropas viduslaiku pils Eiropas vēstures kontekstā: arheoloģisko pētījumu un rekonstrukciju aktuālie jautājumi” (*Medieval Castles of Eastern Europe in*

the Context of European History: Current Issues of Archaeological Research and Reconstruction)¹³. Šie starptautiskie forumi uzsver piļu pētniecības aktualitāti un nepieciešamību konferencēs dalīties ar jaunākajiem pētījumu rezultātiem un atziņām.

Rakstu krājuma kontekstā ir būtiski pieminēt piļu pētniecības vēstures apkopojumus, piemēram, Ievas Oses publikācijas “Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum”¹⁴ un “Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20. gs. otrajā pusē”¹⁵, kurās detalizēti aprakstīta arī pieminekļu aizsardzības vēsture. Interesanti, ka šis aizsardzības aktivitātes Vidzemes teritorijā ir sākušās jau 17. gadsimtā, kad zviedru valdība izdeva rīkojumus par seno

pieminekļu saglabāšanu.¹⁶ Dr. hist. Mārtiņš Mintauris savukārt pētījis 1903.–1938. gadā īstenotos Cēsu viduslaiku pils saglabāšanas pasākumus.¹⁷ Šie pētījumi un vēsturiskie piemēri sniedz ieskatu Latvijas piļu saglabāšanas prakses attīstībā.

Rakstu krājumā “Dobeles muzeja raksti II” publicētā informācija būs aktuāla ne tikai vietējiem pētniekiem, bet arī ārvalstu speciālistiem, jo katra raksta beigās ir publicēts kopsavilkums angļu valodā. Šāda pieeja veicina starptautisku komunikāciju un paplašina krājuma lasītāju loku. Krājums būs interesants arī plašākai auditorijai, īpaši tiem lasītājiem, kuri interesējas par arheoloģiju, viduslaiku piļu izpēti un citiem kultūrvēstures jautājumiem.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ Konferences “Aktualitātes Latvijas viduslaiku piļu pētniecībā” programma. Pieejams: https://www.dobeledara.lv/uploads/2022/04/Konference_programma_25.04.pdf (skatīts 20.10.2025.).
- ² BEĀTE ORLOVA (sast.). Dobeles muzeja raksti I. [Dobeļe] 2020. Pieejams: <http://www.dobelesmuzejs.lv/vesture/dobeles-pilskalns/publikacijas/> (skatīts 20.10.2025.).
- ³ ARMANDS VLJUPS (sast.). Ventspils muzeja raksti (I–VIII). Rīga 2001–2016.
- ⁴ ZANDA KONOŠONOKA (sast.). Talsu novada muzeja raksti (I–III). Talsi 2013, 2016, 2019.
- ⁵ IEVA OSE, ANDRIS CAUNE (sast.). Latvijas viduslaiku pils (I–IX). Rīga 1999–2016.
- ⁶ GUNITA ZARIŅA. Dobeles 14.–17. gadsimta iedzīvotāji. Rīga 2023.
- ⁷ Abi izdevumi – “Dobeles muzeja raksti II” un Gunitas Zariņas monogrāfija “Dobeles 14.–17. gadsimta iedzīvotāji” – tika atvērti vienā pasākumā 2024. gada 15. februārī Dobeles pilī. Pieejams: <https://www.dobele.lv/lv/notikums/gramatu-atklasana-dobeles-pili> (skatīts 20.10.2025.).
- ⁸ TATJANA VĪTOLA. Raunas pils rekonstrukcijas mēģinājums. In: Latvijas viduslaiku pils I. Rīga 1999.
- ⁹ Vieglā un vienkāršā valoda izpratnei un lietošanai. Pieejams: <https://smr.rsu.lv/server/api/core/bitstreams/d0bafbc3-38ee-4333-bcdf-46dc5076a054/content> (skatīts 20.10.2025.).
- ¹⁰ Krievijas un krievu apzīmējumu lietojums ir problemātisks, tā tradicionāli lieto publikācijās, muzeju ekspozīcijās u. c. Šobrīd šo apzīmējumu korekts lietojums ir īpaši aktualizējies ģeopolitisko faktoru dēļ.
- ¹¹ Turaidas muzejrezervāta digitālā programma “Dzīres un ikdienu viduslaiku Livonijā”. Pieejams: <https://e.turaida-muzejs.lv/program/dzires-un-ikdienu-viduslaiku-livonija> (skatīts 20.10.2025.).
- ¹² Informācija par Vinčesteras Universitātes simpoziju “Pils pētniecība: tagadne un nākotne”. Pieejams: <https://www.winchester.ac.uk/News-and-Events/Press-Centre/Media-Articles/Castles-come-to-life-at-University-conference.php> (skatīts 20.10.2025.).
- ¹³ Informācija par konferenci “Austrumeiropas viduslaiku pils Eiropas vēstures kontekstā: arheoloģisko pētījumu un rekonstrukciju aktuālie jautājumi”. Pieejams: https://iananu.org.ua/images/News/Conference/2024/Zamky/Zaproschennja_2.docx (skatīts 20.10.2025.).

- ¹⁴ IEVA OSE. Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum. In: Latvijas viduslaiku pils II. Rīga 2001, 13.–76. lpp.
- ¹⁵ IEVA OSE. Viduslaiku piļu izpētes aktivizēšanās Latvijā 20. gs. otrajā pusē. In: Latvijas viduslaiku pils II. Rīga 2001, 77.–125. lpp.
- ¹⁶ IEVA OSE, Viduslaiku piļu pētniecība Latvijā no 18. gs. līdz 20. gs. vidum. In: Latvijas viduslaiku pils II. Rīga 2001, 73. lpp.
- ¹⁷ MĀRTIŅŠ MINTAURS. Cēsu viduslaiku pils saglabāšanas pasākumi 1903.–1938. gadā. In: Latvijas viduslaiku pils IX. Rīga 2016, 209.–234. lpp.

Ziņas par autoriem

About authors

Ginta Ieva Bikše ir Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente un Vēstures un arheoloģijas nodaļas lektore. 2024. gadā ieguvusi zinātnes doktora grādu humanitārajās un mākslas zinātnēs (vēsturē), aizstāvot promocijas darbu “Spānijas pilsoņu kara (1936–1939) starptautiskā dimensija un Latvija”. Zinātniskās intereses: Spānijas pilsoņu karš, starptautiskās attiecības 20. gadsimtā, Latvijas, Spānijas un Francijas 20. gadsimta vēsture.

Ginta Ieva Bikše works as a research assistant at the Institute of Latvian History, Faculty of Humanities, University of Latvia, and a lecturer at the Department of History and Archaeology, Faculty of Humanities, University of Latvia. She has obtained a doctoral degree in humanities and arts (history) in 2024 at the University of Latvia with her thesis “The International Dimension of the Spanish Civil War (1936–1939) and Latvia”. Her research interests include the Spanish Civil War, international relations in the 20th century, the 20th century history of Latvia, Spain and France.

Rūdolfs Brūzis ir Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūta pētnieks. Vēstures doktors (Latvijas Universitāte, 2013), arheologs. Vadījis arheoloģiskos pētījumus apmetnēs, viensētās, muižās, pilīs, pilsētās, dzelzs laikmeta senkapos, baznīcās, sinagogās, viduslaiku un jauno laiku kapsētās, dzirnavās un dzelzs manufaktūrās. Monogrāfijas, vairāku zinātnisku grāmatu autors un sastādītājs, 102 rakstu autors. Zinātniskās intereses: dzelzs laikmeta, viduslaiku un jauno laiku arheoloģija.

Rūdolfs Brūzis is a researcher at the Institute of Latvian History, Faculty of Humanities, University of Latvia. Doctor of history (University of Latvia, 2013), archaeologist. Has led archaeological research in settlements, homesteads, manors, castles, cities, Iron Age ancient burial grounds, churches, synagogues, medieval and modern cemeteries, mills and iron manufacturing. He has authored one monograph and 102 articles, an editor of several scientific books. Scientific interests: Iron Age, archaeology of medieval and early modern period.

Raimonds Cerūzis ir Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas asociētais profesors. Vēstures doktors (Latvijas Universitāte, 2003). Bijis Latvijas Radio starptautisko norišu komentētājs un Ārzemju ziņu nodaļas vadītājs, Latvijas Institūta valsts starptautisko atpazīstamību veicinošo publikāciju galvenais redaktors. Daudzu publikāciju par Latvijas, Vācijas, Austrijas un vācbaltiešu vēsturi autors. Zinātniskās intereses: 19.–21. gadsimta starptautisko attiecību un etnisko minoritāšu vēsture, Baltijas vēsture, ideoloģiju vēsture, vācu ietekmes Latvijas teritorijā vēsture.

Raimonds Cerūzis is an associate professor at the Department of History and Archaeology, Faculty of Humanities, University of Latvia. Doctor of history (University of Latvia, 2003). Earlier – a columnist of the international affairs at the Latvian Radio, an editor-in-chief, as well as an author of books and articles at the Latvian Institute. He has authored many publications about the history of Latvia, Germany, Austria and Baltic Germans. His research interests include history of international relations and ethnic minorities (19th–21st century), history of the Baltic region, history of ideologies, influence of Germans on history of Latvia.

Ēriks Jēkabsons ir Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Vēstures un arheoloģijas nodaļas profesors. Vēstures doktors (Latvijas Universitāte, 1995). Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis. Vairāk nekā 30 Latvijā un ārvalstīs izdotu grāmatu un vairāk nekā 300 zinātnisku rakstu autors. Latvijas Zinātnes padomes eksperts, Polijas un Rumānijas Nacionālās zinātnes padomes ārzemju eksperts, piecu Latvijas un 17 ārvalstu zinātnisko žurnālu redkolēģiju loceklis. Viesprofesors Polijas un Ukrainas universitātēs. Apbalvots ar Polijas Zelta Nopelni krustu un III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. Zinātniskās intereses: Latvijas un reģiona politiskā un militārā vēsture 20. gadsimta pirmajā pusē.

Ēriks Jēkabsons is a professor at the Department of History and Archaeology, Faculty of Humanities, University of Latvia. Doctor of history (University of Latvia, 1995), a full member of the Latvian Academy of Sciences. An author of more than 30 books published in Latvia, as well as abroad, and over 300 scientific articles. He has served as an expert at the Latvian Council of Science, a foreign expert of Polish and Romanian National Research Councils, a member of editorial board of 5 Latvian and 17 foreign scientific journals, a visiting professor at the universities in Poland and Ukraine. Decorated with Poland's Gold Cross of Merit. A Commander of the Order of the Three Stars. His research interests include political and military history of Latvia and the region in the first half of the 20th century.

Ilze Mālkalniete ir arheoloģe, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta kolekciju galvenā glabātāja. Beigusi Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti (*Mg. hist.*, 2001) un Sociālo zinātņu fakultāti (*Mg. sc. soc.*, 2003). Veikusi arheoloģisko izpēti viduslaiku un agro jauno laiku pieminekļos, arī Rīgas, Ērģemes un Rundāles viduslaiku pili un Veselavas viduslaiku un agro jauno laiku kapsētā. Pētnieciskās intereses saistītas ar viduslaiku un agro jauno laiku problemātiku.

Ilze Mālkalniete is an archaeologist and chief curator of the Archaeology Department at the Latvian National History Museum. She graduated from the Faculty of History and Philosophy (*Mg. hist.*, 2001) and the Faculty of Social Sciences (*Mg. sc. soc.*, 2003) at the University of Latvia. She has conducted archaeological research of medieval and early modern monuments, including the medieval castles of Riga, Ērģeme and Rundāle, as well as the medieval and early modern cemetery of Veselava. Her research interests involve the Middle Ages and early modern period.

Vitolds Muižnieks ir Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Arheoloģijas departamenta pētnieks. 2011. gadā ieguvis vēstures doktora grādu, aizstāvot promocijas darbu "Arheoloģiskās liecības par 14.–18. gadsimta apbedīšanas tradīcijām mūsdienu Latvijas teritorijā". Arheoloģijas nozarē darbojas kopš studiju gadiem. Darba gaitas uzsācis Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Arheoloģijas nodaļā, vairākus gadus strādājis Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģijas nodaļā. Vadījis un piedalījis arheoloģiskajās ekspedīcijās, veidojis izstādes un rīkojis konferences, sastādījis rakstu krājumus, ir vairāk nekā 60 publikāciju autors. Pētnieciskās intereses: viduslaiku un jauno laiku arheoloģija.

Vitolds Muižnieks is a researcher at the Archaeology Department of the Latvian National Museum of History. In 2011, he obtained a doctorate in history with the thesis "Archaeological evidence of 14th–18th century burial traditions in the territory of modern Latvia". He has been working in the field of archaeology since his student years. He began his career in the Archaeology Department of the State Inspection for Heritage Protection.

For several years, he worked in the Archaeology Department of the Institute of Latvian History at the University of Latvia. He has led and participated in archaeological expeditions, organized exhibitions and conferences, compiled collections of articles, and authored more than 60 publications. His research interests encompass medieval and modern archaeology.

Aivars Siliņš kopš 2018. gada ir Salaspils novada pašvaldības iestādes “Daugavas muzejs” ekspozīciju un izstāžu kurators (patlaban uz laiku direktora pienākumu izpildītājs). 2023. gadā ieguvis maģistra grādu vēsturē, aizstāvot maģistra darbu “Arheoloģiskā mantojuma pārvaldība Daugavas lejtecē: apzināšanas, izpētes un aizsardzības aspekti”. Zinātniskās intereses: kultūras mantojuma, arī arheoloģiskā mantojuma, pārvaldība 19.–21. gadsimtā.

Aivars Siliņš has been the curator of expositions and exhibitions of the Salaspils municipality institution Museum of the River Daugava since 2018 (currently – acting director). In 2023, he obtained a master’s degree in history with a thesis “Archaeological heritage management in Lower Daugava region: Aspects of archaeological survey, investigation and protection”. His research interests encompass management of cultural heritage, including archaeological heritage in the 19th–21st centuries.

Andris Šnē ir vēsturnieks un arheologs, Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes asociētais profesors, vēstures doktors (Latvijas Universitāte, 2003), Eiropas Arheologu asociācijas un Pasaules arheologu kongresa biedrs. Strādājis kultūras mantojuma aizsardzības nozarē, bijis Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas (tagad Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde) Arheoloģijas un vēstures daļas vadītājs. Pētnieciskās intereses: dzelzs laikmeta un viduslaiku vēsture un arheoloģija, īpaši sociālās un kultūras norises vikingu laikmetā un krusta karu periodā, kā arī kultūras mantojuma pārvaldības un vēsturiskās domas attīstības jautājumi. Vadījis arheoloģiskos izrakumus Krustpils viduslaiku pilī (Jēkabpils pilsētā), 17. gadsimta nocietinājumu jeb Kobronskansta vietā Rīgā un Grobiņas pilskalnā un apmetnē.

Andris Šnē is a historian and archaeologist, an associate professor at the Faculty of Humanities, the University of Latvia, Doctor of Historical Sciences (University of Latvia, 2003), member of the European Association of Archaeologists and the World Archaeological Congress. He has worked in the field of cultural heritage protection and headed the Archaeology and History Department of the State Inspection for Heritage Protection (at present – the National Heritage Board). His research interests include history and archaeology of the Iron Age and the Middle Ages, especially social and cultural developments during the Viking Age and the Crusades, as well as issues of cultural heritage management and development of historical thought. He has led archaeological excavations at the medieval castle of Krustpils (in the city of Jēkabpils), the 17th-century fortification Kobronskansts in Riga, the Grobiņa hillfort and settlement.

Enija Zaķe ir vēstures maģistre (Latvijas Universitāte, 2025), Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latvijas vēstures institūta Arheoloģisko materiālu krātuves krājuma glabātāja. Zinātniskās intereses: apdzīvotības ainavas veidošanās Lubāna līdzenumā bronzas un dzelzs laikmetā, arheoloģijas zinātnes attīstības vēsture.

Enija Zaķe holds a master’s degree in history (University of Latvia, 2025) and is the curator of the Archaeological Materials Collection at the Institute of Latvian History,

Faculty of Humanities, University of Latvia. Her research interests include formation of settlement landscapes in the Lubāna Plain during the Bronze and Iron Ages, and history of development of archaeology.

Sandra Zirne ir Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Arheoloģijas un vēstures daļas vadītāja, vēsturniece un arheoloģe (Latvijas Universitāte, 1984). Kopš 2012. gada deleģēta pārstāvēt Latviju Eiropas Arheoloģijas padomē (EAC), piedalās ar Eiropas arheoloģiskā mantojuma pārvaldību saistītu jautājumu apspriešanā un vadliniju izstrādē. Daudzu publikāciju autore gan Latvijas, gan ārvalstu izdevumos par Latvijas arheoloģiskajām senvietām, to izpēti un arheoloģiskā mantojuma pārvaldības problemātiku. Zinātniskās intereses: viduslaiku arheoloģija, arheoloģiskā mantojuma pārvaldība.

Sandra Zirne heads the Archaeology and History Division of the National Cultural Heritage Board of Latvia, she is a historian and archaeologist (University of Latvia, 1984). Since 2012, she has been delegated to represent Latvia in the European Archaeological Council (EAC), participating in the discussions of European archaeological heritage management issues and the development of guidelines. An author of numerous publications in Latvia and abroad on Latvian archaeological sites, their research and archaeological heritage management. Her research interests include medieval archaeology and archaeological heritage management.

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5-132, Rīga, LV-1050
www.apgads.lu.lv
Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv

Iespiests SIA "Drukātava"